

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TUVACADA TASVİR FİİLLERİ

Fatoş KARADAĞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2015

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

TUVACADA TASVİR FİİLLERİ

Fatoş KARADAĞ

Danışman: Doç. Dr. Engin ÇETİN
Jüri Üyesi: Prof. Dr. A. Deniz ABİK
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2015

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Engin ÇETİN
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. A. Deniz ABİK

Üye: Doç.Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2015

Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt ÖNAL
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 24 / 08 / 2015

Fatoş KARADAĞ

ÖZET

TUVACADA TASVİR FİİLLERİ

Fatoş KARADAĞ

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Engin ÇETİN

Ağustos 2015, 89 sayfa

Dil, bireyin kendini daha iyi ifade etme ihtiyacından doğan yeni kavramları ve biçimleri karşılamak amacıyla çeşitli unsurlar kullanır. Söz varlığını geliştirmek ve zenginleştirmek adına kullanılan bu unsurlardan biri de birleşik fiiller ve onun bir alt ulamı olan tasvir fiilleridir. Tasvir fiilleri, eylemleri çeşitli açılardan tasvir ederek anlamı tamamlayan, betimleyen yapılarıdır. Bu çalışmanın amacı Eski Türkçe dönemine ait arkaik özellikler gösteren dillerinden biri olan Tuva Türkçesindeki tasvir fiillerinin durumunu ortaya koyarak alana katkıda bulunmaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde; tezin amacı, kapsamı, tasvir fiillerinin ne olduğu ve bu konudaki çeşitli araştırmacıların görüşleri yer almaktadır. Çalışmanın yönteminin anlatıldığı ikinci bölümde; örneklem, veri toplama ve inceleme yöntemleri anlatılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde çalışma sonucu ortaya çıkan fiiller ve Tuva Türkçesindeki kullanımları örneklendirilmiştir. Sonuç bölümünde ise Tuvacada tasvir fiillerinin durumu, kullanım sıklığı bakımından nasıl bir görünüm sergilendiği değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Tuvalar, Tuvaca, Tuva Türkçesi, birleşik fiiller, tasvir fiilleri

ABSTRACT**DESCRIPTIVE VERBS OF TUVAN****Fatoş KARADAĞ****Master Thesis, The Turkish Language and Literature Department****Supervisor: Assoc. Prof. Engin ÇETİN****August 2015, 89 pages**

Language, individuals use various elements of nature to express itself better to meet the needs of new concepts and formats. Develop vocabulary and used one of these elements in order to enrich and verbs are verbs who has his portrayal reach a bottom. Descriptive verbs, actions completed by portraying various aspects of meaning, depicting structures. The purpose of this study is to make Old Turkish, one of the period showing archaic characteristics in Tuva language the status of descriptive verbs in Turkish contribution to the field by putting forward.

In the first part of the study; the aim of the thesis, scope, what is the descriptive verbs and located the opinions of various researchers in this field. The method described in the second part of the study; sampling, data collection and analysis methods are described. The acts resulting from work on the third part of the study and use of Tuva Turkish exemplified. In the conclusion of the Tuvan state descriptive verbs are considered to display a view in terms of how the frequency of use.

Keywords: Tuvans, Tuvan , Tuvan Turkish, compound verbs, descriptive verbs

ÖN SÖZ

Türk dilinin en arkaik özelliklerini yansıtan dillerden biri olan Tuvaca, Türk dili açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Moğolca gibi Türk diline akraba sayılabilecek bir dille yakın ilişki içinde bulunması da Tuva Türkçesini önemli kılan bir diğer unsurdur. Tuvacanın tasvir fiilleri açısından içerdiği unsurların tespiti ve barındırdıkları anlamsal yapıyı ortaya koymak, bu dilin söz varlığı açısından zenginliğini gösterdiği gibi Tuvacada söz konusu dilin tarihî ve çağdaş Türk dil ve lehçelerindeki benzerlikleri ile farklı yönlerin ortaya konulması amacıyla bu tez çalışması hazırlanmıştır. Bu çalışmada Tuva Türkçesinin tasvir fiilleri açısından görünümü ortaya konularak çağdaş dil ve lehçe çalışmalarına bir nebze katkı sağlamak ümit edilmiştir.

Çalışmam sırasında derin bilgisi ve yardımlarıyla yoluma ışık tutan danışman hocam sayın Doç. Dr. Engin ÇETİN'e, eşsiz kütüphanesi, bilgisi ve yardımları ile desteğini esirgemeyen kıymetli hocam sayın Prof. Dr. A. Deniz ABİK'e, bilgisi ve desteği ile çalışmama katkı sağlayan değerli hocam sayın Doç. Dr. Gülsüm KİLLİ YILMAZ'a, her konuda çalışmam boyunca destek olan Emrah USLU'ya ve aileme en içten teşekkürlerimi sunarım.

Fatoş KARADAĞ

Adana 2015

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR.....	x
TABLolar LİSTESİ	xi

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Çalışmayla İlgili Genel Bilgiler	1
1.1.1. Konu	1
1.1.2. Amaç.....	2
1.1.3. Yöntem	2
1.1.4. Kapsam	2
1.1.5. Tuvalar.....	3
1.1.5.1. Tuva Adının Kaynağı ve Mahiyeti	3
1.1.5.2. Tuvaların Yaşadıkları Coğrafya ve Nüfus Dağılımı	4
1.1.5.3. Tuva Tarihi	5
1.1.6. Tuvaca	6
1.1.6.1. Türk Dil ve Lehçe Tasniflerinde Tuvacanın Yeri	6
1.1.6.2. Tuvacanın Ağızları	8
1.1.6.3.Tuvacanın Yazıldığı Alfabeler	9

BÖLÜM II

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YAPI VE KULLANIM AÇISINDAN TASVİR

FİİLLERİ

2.1. Birleşik Fiil	11
2.2. Tasvir Fiili	14
2.2.1.Tasvir Fiili- Kılımlı İlişkisi	17
2.2.2. Gramerleşme ve Tasvir Fiili İlişkisi	19

2.2.3. Tasvir Fiillerinin Tarihi Lehçelerdeki Durumu	19
2.2.4. Tasvir Fiillerinin Türk Dil ve Lehçelerindeki Durumu.....	22
2.2.5. Günümüz Türk Dillerinde Tasvir Fiillerinin Çeşitliliği.....	24
2.2.6. Tasvir Fiillerinin Diğer Dillerdeki Durumu	25
2.2.6.1. Moğolcada Tasvir Fiilleri.....	25
2.2.6.2. Diğer Yabancı Dillerde Tasvir Fiilleri.....	25
2.2.7. Tarihi Türk Gramerlerinde Tasvir Fiilleri	26
2.2.7.1. Divanü Lügati't- Türk'te Tasvir Fiilleri	26
2.2.7.2. Memluk Kıpçak Sahası Gramerlerinde Tasvir Fiilleri.....	26
2.2.7.3. Anadolu Sahası Gramerlerinde Tasvir Fiilleri	26
2.2.8. Tasvir Fiilleri Konusunda Yapılan Çalışmalar	27

BÖLÜM III

İNCELEME

3.1. Tuvacada Bulunan Tasvir Fiili Yapıları	29
3.1.1. Kurucu Öge Olarak Tasvir Fiilleri.....	29
3.1.1.1. al- Fiili	29
3.1.1.1.1. al- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı	29
3.1.1.1.2. al- Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı	30
3.1.1.1.3. Tuvacada al- Fiili	31
3.1.1.2. bar- Fiili	32
3.1.1.2.1. bar- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı	32
3.1.1.2.2. bar- Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı	32
3.1.1.2.3. Tuvacada bar- Fiili	33
3.1.1.3. ber- /bêr- Fiili	33
3.1.1.3.1. ber-/bêr- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı	33
3.1.1.3.2. ber- /bêr- Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı	34
3.1.1.3.3. Tuvacada ber- Fiili	34
3.1.1.4. bol- Fiili	35
3.1.1.4.1. bol- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı	35
3.1.1.4.2. bol- Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı	36
3.1.1.4.3. Tuvacada bol- Fiili	37
3.1.1.5. çıt- (< yat-) Fiili	38

3.1.1.5.1. çit- (< yat-) Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı	38
3.1.1.5.2. çit- (< yat-) Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı	38
3.1.1.5.3. Tuvacada çit- Fiili	38
3.1.1.6. çor- (< yorı-) Fiili	39
3.1.1.6.1. çor- (< yorı-) Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı	39
3.1.1.6.2. çor- (< yorı-) Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı	40
3.1.1.6.3. Tuvacada çor- Fiili	40
3.1.1.7. düş- (< tüş-) Fiili	41
3.1.1.7.1. düş- (< tüş-) Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı	41
3.1.1.7.2. düş- (< tüş--) Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı	42
3.1.1.7.3. Tuvacada düş- Fiili	42
3.1.1.8. egele- Fiili	43
3.1.1.8.1. egele- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı	43
3.1.1.8.2. egele Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı	43
3.1.1.8.3. Tuvacada egele- Fiili	44
3.1.1.9. hon- (< kon-) Fiili	45
3.1.1.9.1. hon-(< kon-) Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı	45
3.1.1.9.2. hon- (< kon-) Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı	45
3.1.1.9.3. Tuvacada hon- Fiili	45
3.1.1.10. ıd-/ıd Fiili	46
3.1.1.10.1. ıd-/ıd Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı	46
3.1.1.10.2. ıd-/ıd Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı	46
3.1.1.10.3. Tuvacada ıd- Fiili	47
3.1.1.11. kag- Fiili	48
3.1.1.11.1. kag- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı	48
3.1.1.11.2. kag- Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı	48
3.1.1.11.3. Tuvacada kal- Fiili	48
3.1.1.12 kal- Fiili	49
3.1.1.12.1. kal- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı	49
3.1.1.12.2. kal- Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı	50
3.1.1.12.3. Tuvacada kal- Fiili	50
3.1.1.13. kel- /kêl-Fiili	51
3.1.1.13.1. kel-/kêl- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı	51
3.1.1.13.2. kel- /kêl- Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı	52

3.1.1.13.3. Tuvacada kel- Fiili	53
3.1.1.14. kir- Fiili	54
3.1.1.14.1. kir- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı	54
3.1.1.14.2. kir- Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı	55
3.1.1.14.3. Tuvacada kir- Fiili	55
3.1.1.15. kör- Fiili	56
3.1.1.15.1. kör- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı	56
3.1.1.15.2. kör- Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı	56
3.1.1.15.3. Tuvacada kör- Fiili	56
3.1.1.16. olur- Fiili	58
3.1.1.16.1. olur- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı	58
3.1.1.16.2. olur- Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı	58
3.1.1.16.3. Tuvacada olur- Fiili	59
3.1.1.17. tur- Fiili	60
3.1.1.17.1. tur- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı	60
3.1.1.17.2. tur- Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı	60
3.1.1.17.3. Tuvacada tur- Fiili	61
3.1.1.18. ün- Fiili	62
3.1.1.18.1. ün- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı	62
3.1.1.18.2. ün- Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı	62
3.1.1.18.3. Tuvacada ün- Fiili	62
3.1.2. Anlamları Açısından Tuvacada Tasvir Fiilleri	63
3.1.2.1. Yeterlilik Kategorisi	63
3.1.2.1.1. Tuvacada Yeterlilik Kategorisi	64
3.1.2.1.1.1. –a/-y al- Yapısı	64
3.1.2.1.1.2. –p bol- Yapısı	64
3.1.2.2. Tezlik Kategorisi	65
3.1.2.2.1. Tuvacada Tezlik Kategorisi	66
3.1.2.2.1.1. –a/-y ber- Yapısı	66
3.1.2.2.1.2. –a/-y düş- Yapısı	67
3.1.2.2.1.3. –p kag- Yapısı	68
3.1.2.2.1.4. –p kal- Yapısı	69
3.1.2.3. Süreklilik Kategorisi	69
3.1.2.3.1. Tuvacada Süreklilik Kategorisi	70

3.1.2.3.1.1. –p tur- Yapısı.....	71
3.1.2.3.1.2. –p çıt- Yapısı	72
3.1.2.3.1.3. –p olur- Yapısı.....	73
3.1.2.3.1.4. –p ıd- Yapısı	73
3.1.2.4. Başlama Kategorisi	74
3.1.2.4.1. Tuvacada Başlama Kategorisi.....	74
3.1.2.4.1.1. –a bar- Yapısı	75
3.1.2.4.1.2. –p egele- Yapısı.....	75
3.1.2.4.1.3. –p ün- Yapısı	76
3.1.2.5. Bitirme Kategorisi	76
3.1.2.5.1. Tuvacada Bitirme Kategorisi	76
3.1.2.5.1.1. –a kel- Yapısı	77
3.1.2.6. Bir İşi Kendisi İçin Yapma Kategorisi	78
3.1.2.6.1. Tuvacada Bir İşi Kendisi İçin Yapma Kategorisi	78
3.1.2.7. Bir İşi Başkası İçin Yapma Kategorisi	79
3.1.2.7.1. Tuvacada Bir İşi Yapma Kategorisi	79

BÖLÜM IV

SONUÇ

4.1. Sonuç	81
------------------	----

KAYNAKÇA.....	84
----------------------	-----------

ÖZGEÇMİŞ	89
-----------------------	-----------

KISALTMALAR

AYÇetin	: Altun Yaruk (7. kitap) → ÇETİN, Engin (2012).
BD	: Babür Divanı → YÜCEL, Bilal (1995).
BK	: Bilge Kağan Yazıtı → TEKİN, Talat (2008).
ÇÇ	: Çetker Çetkizi
ÇHDB	: Çiņgis Haannıñ Dujaalı Bile
DÇÇ	: İyeniñ Salım-Huuzu / Doşkun Çıldarnıñ Çazı
DK	: Dede Korkut Hikâyeleri → ERGİN, Muharrem (2014).
ED	: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth- Century Turkish
HM	: Hamsetü'l- Mütehayyirin → ABİK, Ayşehan Deniz (2006).
KB	: Kutadgu Bilig → ARAT, Reşit Rahmeti (1947).
KE	:Kısasü'l- Enbiya → ATA, Aysu (1997).
TS	: Tarama Sözlüğü.
UÇUX	: Uygu Çok Ulug- Hem.

TUVA ALFABESİ VE ÇEVİRİ YAZIDAKİ KARŞILIĞI

Tuv.	TT.	Tuv.	TT.
Аа	Aa	Пп	Pp
Бб	Bb	Рр	Rr
Вв	Vv	Сс	Ss
Гг	Gg	Тт	Tt
Дд	Dd	Уу	Uu
Ее	Ee, Ye / ye	Үү	Üü
Ёё	Yo / yo	Фф	Ff
Жж	Jj	Хх	Hh
Зз	Zz	Цц	Ts / ts
Ии	İi	Чч	Çç
Йй	Yy	Шш	Şş
Кк	Kk	Щщ	Şç / şç
Лл	Ll	Ъ	sertleştirme
Мм	Mm	Ыы	Iı
Нн	Nn	Ь	yumuşatma
Ңң	Ŋŋ	Ээ	Ee
Оо	Oo	Юю	Yu / yu
Өө	Öö	Яя	Ya / ya

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1. Çalışmayla İlgili Genel Bilgiler

1.1.1. Konu

Türk dili asırlardan beri çok geniş bir sahada konuşulmaktadır. Bu sahalarda Türk dili, farklı dil ve lehçeler biçiminde varlığını sürdürmektedir. Bu dillerden birisi de bu çalışmanın konusu olan Sibiry Bölgesi'nde konuşulan Tuvacadır. Bu noktada açıklanması gereken önemli bir husus Tuva Türkçesi mi yoksa Tuvaca mı adlandırmasının doğruluğu noktasıdır. Bu çalışmada Tuvaca adlandırması kullanılacaktır. Bu durumun sebebi ise Tuvacanın; Türk dilinin konuşulduğu coğrafyadan erken dönemde ayrılarak, coğrafi açıdan kapalı bir bölgede konuşulan, bilhassa söz varlığı bakımından Moğolca tesirlerin fazla olduğu ve diğer Türk dil ve lehçeleri ile anlaşılabilirlik oranı az olan bir dil haline gelmiş olmasıdır. Uzak coğrafyada konuşulan Türk dillerinden olan Tuvacanın gerek ses gerekse şekil bilgisi açısından incelenmesi ve anlaşılması önemli bir konudur. Gerek coğrafi açıdan uzaklığı gerekse diğer Türk dil ve lehçelerine göre Türkiye Türkçesi ile anlaşılabilirlik oranının az olması Tuvacaya ilişkin çalışmaların kısıtlı kalmasına sebep olmuştur. Fakat özellikle Eski Türkçe ile yakınlığı Tuvacaya ilişkin çalışmaların değerini artırmaktadır. Bu çalışmada birleşik fiillerin bir alt ulamı olan tasvir fiillerinin üzerinde durulacaktır. Çalışmanın temel konusu Tuvacadaki tasvir fiillerini incelemektir.

1.1.2. Amaç

Bu çalışmanın temel amacı, Tuvacadaki tasvir fiillerinin kullanımını ve anlam ilişkilerini tespit edilebilmektir. Buradan hareketle, yüksek lisans tezimizde aşağıda verilen ve ortaya çıkması muhtemel olan sorulara cevap verilmesi amaçlanmaktadır:

1. Türkçe (Türkiye Türkçesi) açısından bakıldığında tasvir fiillerinin sayıca azlığı karşısında Çağdaş Türk dil ve lehçelerinde –özellikle de Tuvacada- tasvir fiillerinin çok çeşitli oluşunun sebepleri nelerdir?
2. Tuvacadaki bu çok çeşitlilik anlama nasıl bir katkı sağlar?

3. Tuvacanın Eski Türkçeye yakınlığı göz önünde bulundurulduğunda tasvir fiillerinin kullanımı açısından paralellik var mıdır?
4. Tuvacada tasvir fiillerinin ve anlamlarının diğer Türk dil ve lehçelerindeki tasvir fiilleri açısından benzer ve farklı yönleri nelerdir?
5. Tuvaca söz varlığı üzerinde Moğolcanın etkisi düşünüldüğünde tasvir fiilleri açısından Moğolcanın ve diğer yabancı dillerin etkisi ne orandadır?

Çalışmanın bir diğer amacı da Tuvacada tasvir fiillerinin durumunu görerek Türk dillerinde tasvir fiilleri çalışmalarına katkı sağlamaktır.

1.1.3. Yöntem

Tuvaca; Çinde, Moğolstanda ve Tuva Özerk Cumhuriyetinde konuşulan bir Güney Sibiry Türk dilidir. Bu çalışmanın veri kaynağını oluşturan metinler ise Tuva Özerk Cumhuriyetinde yayımlanan ve yazı dilini temel alan eser oluşturmaktadır. Bu çalışmada 1991 yılı ve sonrasına ait eserler belirlenmiştir. Telif eserler yanında aradaki muhtemel farklılıkları görebilmek amacıyla çeviri bir eserin olması da uygun görülmüştür. Eserler kiril alfabesinden latin alfabesine aktarılmıştır. Latin alfabesine aktarılan eserlerin her birinde tasvir fiili olduğu düşünülen yapılar tespit edilmiştir. Bu yapılar için Bu ifadeler Türkiye Türkçesine aktarılıp veriler çözümlenmiştir.

Tarama sonucunda elde edilen fişler üzerinde çalışılarak yapıların tasvir fiili olup olmadıkları, tespit edilmiş, betimleyici görevlerinin anlamsal ilişkisi ortaya konmuştur. Çözümlenen veriler ışığında tasvir fiil yapılarının genel görünümü ortaya konmaya çalışılmıştır. Elde tasvir yapıları alfabetik sırayla sıralanmış, hangi zarf- fiili ile yaygın olarak kullanıldığı ortaya belirtilmiştir.

1.1.4. Kapsam

Bu çalışmanın örneklemini modern Tuva edebiyatına ait roman, öykü, hikâye, piyes ve makaleleri içeren dört farklı eser oluşturmaktadır. Bu eserlerden iki roman, bir öykü ve bir de öykü, hikâye, roman, piyes ve makaleleri kapsayan bir antoloji kitabı oluşturmaktadır. Tasvir fiillerinin daha az görülmesi nedeniyle örneklem içerisine şiir kitabı alınmamıştır.

Bu çalışmanın örneklemini oluşturan eserler şunlardır:

- Çiñgis haannıñ dujaalı bile, II. Nikolay Luginov. çeviren: Saylıkma Kombu. Kızıl 2011. Tuvaca. Tarihi roman. 384 sayfa. Çeviri eser.â
- İyeniñ salım-huuzu / Doşkun çıldarnıñ çazı. Yekaterina Tanova. Kızıl 2010. Tuvaca Öyküler. 308 sayfa.
- Uygu çok ulug-hem Kızıl Enik Kudajı, Kızıl.1992. Tuvaca. Uzun Hikâye. 319 sayfa
- Çetker Çetkizi. Aleksandr Darjay. Kızıl 1991. Öyküler, hikâyeler, piyesler ve makaleler. 320 sayfa.

Eski Türkçeden beri Türk dilinin önemli bir ulamı olan tasvir fiillerinin Tuvacadaki durumu çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Değişik türlerdeki kullanımların tespit edilmesi amacıyla seçilen metinlerin ikisi roman, biri öykü kitabı, biri de makalelerden oluşturulmuştur. Bu eserlerin günümüz Tuvacasının özelliklerini yansıtabilmesi açısından 1991 sonrasına ait olanlardan seçilmesi uygun görülmüştür. Bilindiği gibi, 1991 tarihi Sovyetler Birliği içerisinde yer alan topluluklar açısından önemlidir. Zira bu dönemde Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlik içerisinde yer alan Türk topluluklarının bir bölümü bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bu topluluklar, kültürel açıdan kendi menfaatlerine uygun kararları bağımsız biçimde alabilme gücünü elde edebilmişlerdir. Diğer Türk toplulukları ise bu ortamdan etkilenerek dillerine ve kültürlerine yönelik çalışmalara hız vermişlerdir.

Çalışmamız kapsamında yer alan Tuva edebiyatına ait metinlerin incelenmesi yoluyla metinlerdeki tasvir fiili sayısı ve çeşitleri tespit edilmiştir. Tespit edilen fiiller tezimizin *İnceleme* bölümünde alfabetik sırayla sunulmuştur. Bu bölümde, fiiller köken ve anlam özellikleri bakımından incelenmiştir. Fillerdeki anlam ilişkisi art zamanlı olarak Eski Türkçeden başlayarak Tuvacaya değin incelenmiştir. Bunun yanı sıra eş zamanlı olarak tasvir fiillerinin diğer lehçe ve dillerdeki durumuna da değinilmiştir.

1.1.5. Tuvalar

1.1.5.1. Tuva Adının Kaynağı ve Mahiyeti

Tuva kelimesinin kaynağı kesin olarak bilinmemekle beraber 4. yüzyılda Çin'in kuzeyinde yaşayan Toba devletiyle ilişkili olabileceğine dair görüşler mevcuttur. *Tuva*

adı Ruslar tarafından kendilerine verildiği için kabul etmeyen ve kendilerini “*Tıva*” olarak adlandıran bu topluluk için kaynaklarda pek çok farklı adlandırma kullanılmıştır. Tuvalar için genellikle “*Soyon*” ya da Moğolca çokluk ekiyle oluşturulmuş “*Soyot*” biçimi ya da “*Tuba, Tıva, Tuva*” gibi biçimler kullanılır (Menges, 1959, s.460, Radloff, 1994, s.206). Tuva adı G. Rubruquis’da “*Orangey* ya da *Orengey*”, Reşidüddin’de “*Uryanhit*”, Çin kaynaklarında “*Ulyanha*”, Fischer’in tarihinde “*Sayan Tatarları*”, Adelung’da “*Sagan Tatarları*”, Batı kaynaklarında “*die Sojoten*”, Moğolların ve Mançuların resmi belgelerinde *Uryaňhay*, G. Vambéry’de “*Urjanchaier*”, W. Schott, H. J. Klaproth’da “*die Urianchai*” Pierre de Tchihatcheff’de “*les Soyons*” biçiminde geçmektedir (Killi Yılmaz, 2010, s.173).

Tuva adı ile ilişkili olan Topa adının Çin kaynaklarında geçen Dubolarla ilgili olabileceği düşünülmektedir. Menges ise Tuba adının geçmişte Yenisey bölgesinde yaşayan Güney Samoyed kabilelerinden birinin adı olabileceğini belirtmiştir (Menges, 1956, s.171). Tuvaca üzerine çalışan önemli araştırmacılardan biri olan Katanov 1890 yılında Karagaslara yaptığı seyahat esnasındaki gözlemlerinden hareketle Karagaslar (Tofalar) ve Uranhaylar’ı (Tuvalar) aynı boyun kalıntıları olarak kabul etmektedir. Bu iki boyun Tıva adını taşıması ve birbirine çok yakın olması sebebiyle benzerlik gösterdiğini ifade etmiştir (Katanov, 2000, s.199).

1.1.5.2. Tuvaların Yaşadıkları Coğrafya ve Nüfus Dağılımı

Tuvalar yaygın olarak Tuva Özerk Cumhuriyetinde yaşamaktadırlar. Tuva Özerk Cumhuriyeti’nin güneyinde Moğolistan, kuzeyinde Krasnoyarsk oblasti ve Hakas Cumhuriyeti, doğusunda Altay Özerk Cumhuriyeti bulunmaktadır. Tuva Özerk Cumhuriyeti’nin başkenti Kızıl şehridir. Tuva Özerk Cumhuriyeti’nin nüfusunun % 77’sini Tuvalar oluşturmaktadır.

Tablo 1

Tuva Özerk Cumhuriyeti'nde nüfus dağılımı

Etnos	Nüfus	%
Tuvalar	235313	77,02
Ruslar	61442	20,11
Komiler	1404	0,46
Hakaslar	1219	0,40
Ukrainler	832	0,27
Tatarlar	584	0,19
Kırgızlar	520	0,17
Ermeniler	500	0,16
Diğer	3696	1,20

Kaynak: Killi Yılmaz, 2010, s. 176

Tuvaların etnodemografik yapısının komşularıyla karşılaştırıldığında daha muhafazakar olduğunu söylemek mümkündür. Bunda Rusya'ya geç bağlanmasının yanı sıra coğrafi konumunun da etkili olduğunu söylemek mümkündür. Coğrafi konumu sebebiyle Tuva Özerk Cumhuriyeti'ne ulaşım Hakas Özerk Cumhuriyeti'nden ya da Krasnoyarsk Bölgesi'nden kara yolu ile sağlanabilmektedir. Bu yolların kullanıma açılması ise geç bir dönemde olmuştur. Bu sebeptendir ki 1959 nüfus sayımında Tuva Özerk Cumhuriyeti'nin genel nüfusu içindeki Tuvaların oranı % 97,9'dur (Killi Yılmaz, 2010, s. 176). Bu durum da Tuvaların asimile olma sürecine geç girdiklerini göstermektedir.

1.1.5.3. Tuva Tarihi

Günümüzde Rusya Federasyonu içerisinde bir cumhuriyet olarak yer alan Tuva toprakları tarih boyunca çeşitli milletlerin egemenliği altında kalmıştır. Tuvaların günümüzde yaşadıkları topraklar başlangıçta Hunların, 6-8. yüzyıllarda Göktürklerin, 8-9. yüzyıllarda Uygurların, 9- 12. yüzyıllarda Kırgızların ve 1207 yılından sonra da Mançur- Çin hükümdarlığının egemenliği altında kalmıştır (Arıkoğlu, 2001, s. 174).

Çin-Mançur İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte Tuva topraklarında hakimiyet konusunda bir boşluk oluşmuş ve yerel beylerin yönetiminde kalmıştır. Tuvalar 17.yy'dan itibaren eski inançları ile birlikte Budizmi de kabul etmişlerdir. 1833- 1835

yıllarında Çin- Mançur hükümdarlığına baş kaldıran 300 Tuvalıdan 60'ı Sambajik liderliğinde dağlara çıkıp direnmişler, sonrasında yakalanarak başları kesilmiş ve Tuvalılarca kutsal sayılan aşitlara verilmiştir. Tuva tarihinde bu olaya *Aldan Maadırlar* veya *Aldan Durgunnar* adı verilmiştir (Arıkoğlu, 2001 s. 174).

Çin- Mançur İmparatorluğu çökünce Tuva topraklarında bir hakimiyet boşluğu oluşmuş ve de bir süre yerel beyler egemenlik sürmüşlerdir. Ruslar tarafından ele geçirilen topraklara 1914 yılında Yenisey'in iki kolunun birleştiği noktada Kızıl şehri kurulmuştur. *Belotsarsk* adını alan şehir Tuvalılar tarafından *Hem- Beldiri* olarak adlandırılmıştır. Daha sonra iktidara komünist yönetimin gelmesi neticesinde Krasny Gorod yani Kızıl adı bu bölgeye verilmiştir (Arıkoğlu, 2001, s. 174).

Tuva Cumhuriyeti 1914- 1921 yılları arasında Rus yönetiminde kalan Tuva 1921- 1944 yılları arasında bağımsız Tuva olarak varlığını sürdürmüş ve de iç mücadelelere sahne olmuştur.

Tıva Arat Respublika 1944 yılında Tuva Meclisi Sovyettler Birliğine katılmıştır. 1991 yılında Sovyetler Birliği dağılınca adı Tuva Respublika olarak değişmiş ve Rusya Federasyonuna ait özerk bir bölge haline gelmiştir (Tosun, 2011, s. 14).

1.1.6. Tuvaca

1.1.6.1. Türk Dili ve Lehçeleri Tasniflerinde Tuvacanın Yeri

Tuvaca Eski Türkçe ile söz varlığı ve ses denklikleri noktasında birçok ortak özellik barındıran Türk dillerinden birisidir. Tuvaca Türk lehçe tasniflerinde Kuzeydoğu grubu içerisinde yer almaktadır.

Tuvaca çeşitli araştırmacılar tarafından yapılan lehçe tasniflerinde yer almıştır. Bu tasniflerden birisi W. Radloff tarafından yapılan tasniftir. W. Radloff Altay bölgesinde bir süre yaşamış ve Sibiry topluluklarından çeşitli derlemeler yapmış ve bu derlemeleri Proben adıyla bilinmektedir. Radloff'un 1882 yılında yayımladığı Kuzey Türk Dillerinin Fonetigi diye Türkçeye çevirebileceğimiz eserinde bir lehçe tasnifi denemesi yer almaktadır. Bu çalışmada Radloff Türk diyalektlerini Doğu Diyalektleri, Batı Diyalektleri, Orta Asya Diyalektleri ve Güney Diyalektleri olmak üzere dört gruba ayırmıştır. Tuvacaya Doğu Diyalektleri altında yer alan Abakan Diyalektleri alt grubunda yer vermiştir. Bu tasnif dillik ölçütlerden ziyade coğrafi ölçütlere dayanan bir tasnif denemesidir.

Dillik ölçütlere dayanan ilk tasnif Korş tarafından yapılmıştır. Korş 1910 yılında yayımladığı çalışmasında iki dillik ölçüt kullanmıştır. Bu ölçütlerden ilki tek heceli kelimelerin sonundaki /-g / sesidir. Diğer ölçüt ise şimdiki zaman yapısının Türk dillerinde yer alış biçimidir. Türk dillerini Kuzey Grubu, Doğu Grubu, Batı Grubu ve Karışık Grup olmak üzere dört gruba ayırmıştır. Tuvacaya Doğu Grubu'nda yer vermiştir.

Altay dilleri konusunda ilk karşılaştırmalı çalışmayı yapan araştırmacı olan Ramstedt'in tasnifi de Çuvaşca ve Yakutçaya müstakil olarak yer veren ilk tasnif olması bakımından önemlidir. Ramstedt Türk dillerini altı gruba ayırmıştır. Bu gruplar; Çuvaş Türkçesi, Yakut Türkçesi, Kuzey Grubu, Batı Grubu, Doğu Grubu ve Güney Grubu'dur. Ramstedt, Kuzey Grubu'nu -d alt grubu, -z alt grubu, y- alt grubu olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Tuvacaya -d alt grubunda yer vermiştir.

Türk dilleri konusunda yapılan tasnif çalışmalarından birisi de Gyula Németh'e aittir. Németh tasnifinde tek ölçüt kullanmıştır. Kelime başı / y-/ sesini ölçüt olarak kullanmıştır. Bu doğrultuda Türk dillerini iki gruba ayırmıştır. İlk grup s- Türkçeleri ikinci grup ise y- Türkçeleridir. Németh Yakutça ve Çuvaşçayı ilk gruba diğer Türk dillerini ikinci gruba dahil etmiştir, dolayısıyla Tuvaca da ikinci grupta yer almaktadır.

Türk dilleri için yapılmış tasnif çalışmaları içerisinde önemli bir yeri olan çalışmalardan birisi de Samoyloviç'in çalışmasıdır. Samoyloviç tarafından 1922 yılında yapılan bu tasnifin Korş ve Radloff'un ölçütlerinin daha da geliştirilmiş biçimi olduğu söylenebilir. Samoyloviç geliştirdiği 6 ölçüte dayanarak Türk dillerini 6 gruba ayırmaktadır. Tuvaca kelime içi /-d- / sesinin durumuna bağlı olarak ikinci grubun d- alt grubuna dahil edilmiştir.

Reşit Rahmeti Arat, “ *Türk Lehçe ve Şivelerinin Tasnifi* ” adlı makalesini 1953 yılında yayımlamıştır. Çuvaşca ve Yakutçayı *lehçe* diğer Türk dillerini ise *şive* olarak adlandırmıştır. Dolayısıyla Tuvacayı da Türk Şive Grubunun alt başlığı olan d- grubu altında değerlendirmiştir.

Türk dilleri üzerine yapılan tasnif çalışmalarından en çok kabul göreni Talat Tekin tarafından 1989 yılında yayımlanan çalışmadır. Tasnifinde 6 ölçüt kullanan Tekin, Tuvacayı söz içi ve söz sonu -d-, -d sesinin durumuna göre Tuvacayı adak grubuna dahil etmiştir.

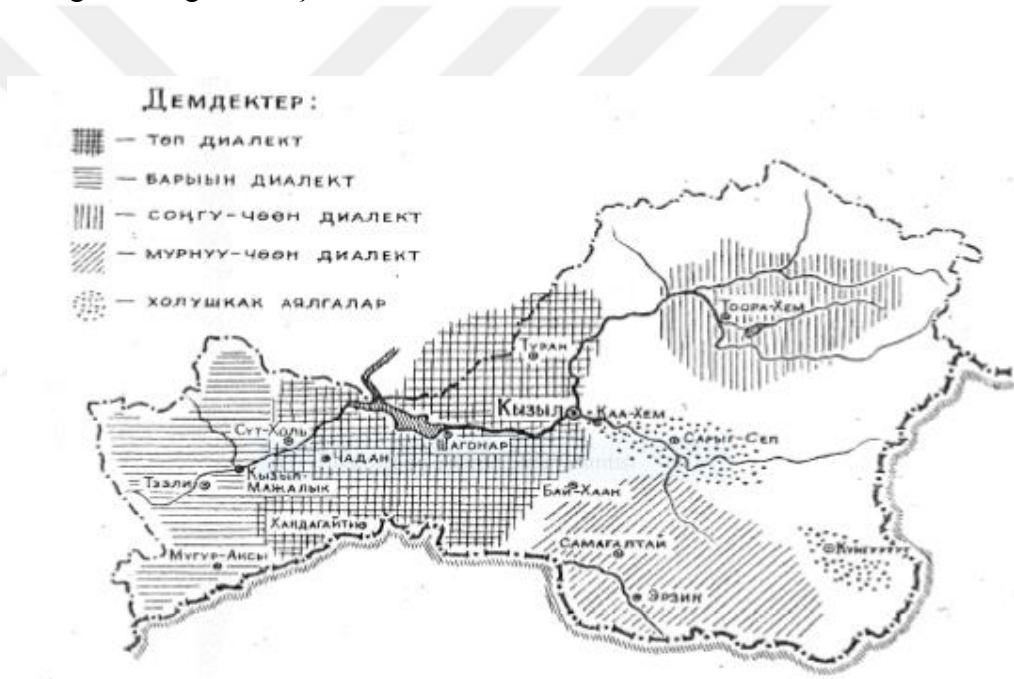
Claus Schönig tarafından 1999 yılında yapılan tasnif çalışmasında ise Tuvaca Sayan Türkçesi altında değerlendirilmiştir (Schönig, Çev: Sarı, 2013, s. 257).

1.1.6.2. Tuvacanın Ağızları

Tuva ağızları ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Tuvaca yazı dili tarihi bakımından pek de eski olmayan bir tarihe sahiptir. Yazı dili oluşturma süreci 1930'lu yıllarda başlamıştır. A. A. Pal'mbah Tuva Türkçesinin ağızlarını şu şekilde tasnif etmiştir:

1. Orta Tuva Ağızı: Çöön- Kemçik, Çaa- Höl vb.
2. Batı Ağızları: Barun- Kemçik, Bay- Tayga,
3. Doğu Ağızları: Kaa- Hem, Tes Hem (Killi, 2010, s.179).

Ş. Ç. Sat, 1987 yılında yayımladığı *Tıva Dialektologiya* adlı çalışmasında Tuvacanın ağızlarını göstermiştir.

Harita 1. Tuvacanın ağız haritası

Kaynak: Sat, 1987, s. 2

Ş. Ç. Sat Tuvacanın dört diyalekti olduğunu belirtmiştir. Tuvacanın yazı dilinin dayandığı dialekt Töp Diyalekti yani diğer adıyla Merkez Ağızı'dır. Tuvacanın batı ağızı Barın Diyalekti'dir. Kuzeydoğu ağızı, Songuu- Çöön Diyalektidir. Güneydoğu Ağızı ise Muurnuu- Çöön Diyalekti'dir (Sat, 1987, s .2).

- **Merkezi Ağız**

Tuva yazı dilinin temelini oluşturan bu ağzın bir diğer adı Töp Diyalekti'dir. Bu ağız Tuva Özerk Cumhuriyeti'nin edebi ve resmi yazışma dilini oluşturmaktadır. Konuşulduğu bölgeleri Çöön- Hemçik, Övür, Ulug- Hem rayonları ve Bey –Hem ile Tañdı rayonlarının bir kısmı oluşturmaktadır (Sat, 1987, s. 26).

- **Batı Ağzları**

Bu ağız Bay- Tayga, Möñgün Tayga ve Barın Hemçik bölgesinde konuşulan bir ağızdır. İlker Tosun'un, Bagaeva'dan aktardığına göre, merkez ağızdaki *ındıg* kelimesi *andag* yine merkez ağızdaki *ınçaar* kelimesi *ançaar* biçiminde batı ağzlarında konuşulmaktadır. Yani merkez ağızdaki /ı/ sesi genişleyerek /a/ sesi biçimine dönüşmüştür (Tosun, 2011, s. 20).

- **Kuzeydoğu Ağızı**

Kuzeydoğu ağızı Tocu ve Tere- Höl Bölgesi'nin bir kısmında konuşulan bir ağızdır. Sözcükler bakımından avcılık terimlerini barındırması yönüyle diğer Tuva Türkçesi ağzlarından ayrı bir seyir izlemektedir (Sat, 1987, s. 56).

- **Güneydoğu Ağızı**

Güneydoğu ağızı, Tañdı rayonunun bir kısmı, Erzin, ve Tes- Hem bölgesinde konuşulan bir ağızdır. Bu ağız Moğolca etkisini fazlaca taşıması yönüyle diğer ağzlardan ayrılmaktadır (Sat, 1987, s. 56).

1.1.6.3. Tuvacanın Yazıldığı Alfabeler

Tuvalılar tarihlerinde başlangıçta Moğol, sonrasında Çin, 20. yy ve sonrasında da Rus hakimiyeti altında yaşamışlardır. Halen Rus yönetimi altında yaşamaktadırlar. Sat, 20. yy'ın ilk çeyreğine kadar Sibiryaya uluslarının ulusal bir yazıları bulunmadığını ifade etmektedir (Sat, 1964, s. 42).

1923 yılında Tuva ulusal yazısını oluşturma sorunu ilk kez gündeme gelmiştir.1925 yılında bu sorun tekrar gündeme geldiğinde *Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi*'ne başvurulmuştur. Çözüm olarak eski Moğol ya da Budizm dininin etkisiyle Tibet yazı sisteminin kullanılmasına dair öneriler sunulmuştur. Nihayet 1962 yılında

eski Moğol yazısının kullanımının doğru olacağına karar verilmiştir (Koçoğlu, 2008, s. 443).

1930 yılında Tuva halkının talebi üzerine Sovyet hükümeti ulusal bir yazı oluşturulması için L. D. Pokrovskiy başkanlığında bir heyet Tuva'ya gelir. 28 Haziran 1930 tarihinde bu heyetin ve Tuva aydın temsilcilerin katılımı ile oluşturulan yazı projesi ulusal yazı olarak onaylanır. Böylece 28 Haziran 1930 tarihi Tuva halkının ulusal bayramlarından biri haline gelir. Bu oluşturulan yazı latin harfli esaslı olmuştur. 1941 yılında Sovyetler Birliği'nin baskısı sonucunda Kiril esaslı Rus alfabesine geçilmiştir. 1944 yılına kadar iki alfabenin de bitikte kullanıldığı bir geçiş süreci yaşanmıştır (Koçoğlu, 2008, s. 444).

Latin esaslı Tuva alfabesi 30 harften oluşmaktadır. Bir süre 30 harf ile kullanıldıktan sonra 29 harf haline getirilmiş ve y harfi çıkarılmıştır. Daha sonra yapılan çalışmalar ile ortaya çıkan Rus harflerine dayanan Kiril esaslı alfabe Tuvacanın kendine özgü sesleri de dahil edilerek 36 harften oluşturulmuştur.

BÖLÜM II

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YAPI VE KULLANIM AÇISINDAN TASVİR FİİLLERİ

2.1. Birleşik Fiil

Birleşik fiil konusu Türk dilinde tartışılmalı konulardan biridir. Birleşik fiiller konusunda, birleşik fiillerin ne olduğu noktasında araştırmacılar çeşitli görüşler ortaya koymuşlardır. Bu çalışmanın temelini tasvir fiilleri oluşturduğu için, tasvir fiillerini kapsayan, *birleşik fiil* teriminin ne olduğu, neleri kapsadığı da önem kazanmaktadır. Tasvir fiillerinin birleşik fiil içerisindeki konumunu iyi anlamak gerekmektedir.

Gabain, *birleşik fiil* terimi yerine *fiil birleşmeleri* terimini kullanmaktadır. Gabain, Türkiye Türkçesi ağızlarında Eski Türkçeye oranla fiil birleşmelerinin azaldığını ifade etmektedir. Gabain fiil birleşmelerini 3 gruba ayırmıştır. İlki *esas fiil ile bir yardımcı fiilden* ikincisi *bir esas fiil ile bir deskriptif fiilden* üçüncüsü de *bir esas fiil ile bir modal yardımcı fiilden* meydana gelen yapıdır. Gabain, fiil birleşmelerinin Eski Osmanlıcada yaygın olduğunu Osmanlıcada azaldığını Türkiye Türkçesinde ise daha da azalarak yerini sıfat biçimindeki yapılara bıraktığını belirtmektedir (Gabain, 1953, s. 17).

A. N. Kononov, birleşik fiilleri bir isim unsuru ile peş peşe gelen leksiko olarak tanımlamaktadır (Kononov, 1956, s. 339). Kononov, birleşik fiillerin fiilin aniliğini, tekrar olduğunu bildiren yapıların Türkiye Türkçesinde *leksik, morfolojik* ve sentaktik yapılar olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmanın konusu olan tasvir yapıları yani bir tarafı zarf- fiil diğer tarafı yardımcı fiil olan yapılar sentaktik başlığı altında değerlendirilmiştir (Kononov, 1956, s. 207-212).

Jean Deny, fiilleri *katmerli veya yardımcı fiiller ve birleşik fiiller* olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Katmerli veya yardımcı fiiller; *ol- fiiliyle yapılan katmerli fiiller, -A ve -I'lı bir zarf- fiil üzerine kurulmuş katmerli fiiller* olmak üzere iki gruba ayırmıştır. İkinci gruba, *yeterlilik, tezlik, yaklaşma, süremli ve başka yardımcı fiilleri* dahil etmiştir. Birleşik fiilleri müstakil bir başlık altında değerlendirmiştir. *Et- yardımcı fiili* ve *ol- yardımcı fiili* ile kurulan yapıları birleşik fiil olarak kabul etmiştir. (Deny, 2012, s. 437- 452). Bu çalışmada birleşik fiilin bir alt ulamı olarak kabul edilen yeterlilik, tezlik, yaklaşma ve süremli gibi tasvir yapıları Deny tarafından *katmerli yardımcı fiil* olarak kabul edilmektedir.

Tahir Nejat Gencan, iki ya da daha çok sözcüğün birleşmesiyle oluşan eylemleri birleşik fiil olarak nitelendirmektedir. Birleşik fiilleri *kurallı birleşik eylemler* ve *anlamca kaynaşmış bileşik eylemler* olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Kuralla yapılan birleşik eylemleri *özel bileşik eylemler* ve *yardımcı eylemlerle yapılmış bileşikler* olarak ayırmıştır. Bu çalışmanın alanını oluşturan tasvir fiilleri ise *özel bileşik eylemler* başlığı altında değerlendirmiştir. Özel birleşik eylemleri ise *yeterlik eylemi*, *tezlik eylemi*, *sürerlik eylemi*, *isteklenme eylemi* ve *yaklaşma eylemi* olmak üzere beş gruba ayırmıştır (Gencan, 1971, s. 260).

Muharrem Ergin’e göre “birleşik fiil; bir yardımcı fiil ile bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur.” Ergin, birleşik fiilleri isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller, fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller olmak üzere iki grupta değerlendirmiştir. İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiilleri olarak *et-*, *ol-*, *eyle-*, *bulun-*, *yap-* göstermiştir. Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiillere ise *bil-*, *ver-*, *gel-*, *gör-*, *dur-*, *kal-*, *yaz-*, *koy (ko-)* fiillerini örnek vermiştir. Bu yardımcı fiiller esas fonksiyonlarını kaybederek fiil çekim unsuru olarak kullanılmaktadırlar. Bu çalışmanın konusunu oluşturan tasvir yapılarını fiile birleşik fiil yapan yardımcı fiiller başlığı altında değerlendirmiştir (Ergin, 2006, s. 386-389).

Zeynep Korkmaz ise birleşik fiilleri şöyle tanımlar: “Bir ad ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir” (Korkmaz, 2014, s.693). Korkmaz, birleşik fiillerin *etmek*, *edilmek*, *olmak*, *olunmak*, *eylemek*, *kılmak*, *kılınmak*, *yapmak* yardımcı fiillerinin birleşmesiyle kurulduğunu söyler. Korkmaz, birleşik fiiller için ikinci bir kuruluş şekli olarak belirli kurallar içinde bir araya gelen iki ayrı fiilin kaynaşması olduğunu belirtir. Birleşik fiil terimini yapı bakımından fiiller başlığı altında vermektedir. *Kat etmek*, *açıver-*, *tercih edil*, *gelir ol-*, *donakal-* Korkmaz tarafından birleşik fiillere gösterilen örnek yapılarıdır (Korkmaz, 2014, s. 488-489).

Tahsin Banguoğlu, birleşik fiilleri *birleşik fiil tabanları* başlığı ile değerlendirmiştir. Birleşik fiilleri; *zarf öbeği kalıbında olanlar*, *çekim öbeği kalıbında olanlar* ve *bağlam öbeği kalıbında olanlar* olmak üzere üç gruba ayırmıştır. *İleri gelmek*, *geri kalmak*, *denk gelmek* gibi fiilleri zarf öbeği kalıbında; *yemek yemek*, *göz yummak*, *dikiş dikmek* gibi fiilleri çekim öbeği kalıbında; *sayıp dökmek*, *yeyip içmek*, *vermek veriştirmek* gibi fiilleri bağlam öbeği kalıbında değerlendirmiştir (Banguoğlu, 2015, s. 310-318).

Haydar Ediskun, birleşik filleri “iki ya da daha çok kelimenin birleşip kaynaşmasından oluşan yeni anlamdaki filler” olarak tanımlamaktadır. Ediskun birleşik filleri önce 4 öbeğe daha sonrada bu öbekleri birtakım bölümlere ayırmıştır. İki ya da daha çok fiilden oluşmuş bileşik fiiller birinci öbek olarak değerlendirilmiştir. Birinci öbek altında *yeterlilik, tezlik, sürelik, yaklaşma, beklenmezlik, gereksime* ve *yapmacık* filleri yer almaktadır. İkinci öbek filler *başlama, bitirme* ve *davranma* filleri olarak sınıflandırılmıştır. Üçüncü öbek altında *etmek yardımcı fiili, olmak yardımcı fiili, eylemek yardımcı fiili, kılmak yardımcı fiili, buyurmak yardımcı fiili, bulunmak yardımcı fiili*; dördüncü öbek altında, *anlamca kaynaşmış birleşik filler* yer almaktadır (Ediskun, 2005, s. 228-246).

Nurettin Koç, *bileşik eylem* terimini kullanan araştırmacılardandır. Koç, *bileşik eylem*, birden çok sözcükle kurulduğunu ifade etmektedir. Sözcük öbeğindeki son sözcüğün eylem biçiminde olması gerekmekte ve bu eylem biçim ya da anlam bakımından diğer sözcüklerle kaynaşmaktadır. Koç, bileşik eylemleri *yardımcı eylemlerle kurulmuş bileşik eylemler, iki eylemle kurulmuş bileşik eylemler* ve *deyimleşmiş bileşik eylemler* olmak üzere üç grup altında değerlendirmektedir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan tasvir fiilleri iki eylemle kurulmuş bileşik eylemler başlığı altında değerlendirilmiş olup, *yeterlik bildiren bileşik eylemler, tezlik bildiren bileşik eylemler, sürerlik bildiren bileşik eylemler, yakınlık bildiren bileşik eylemler* ve *deyimleşmiş bileşik eylemler* olarak detaylandırmıştır (Koç, 1996, s. 275-283).

Fuat Bozkurt, birleşik filleri *yardımcı eylemli sözce* ve *kaynaşık eylemli sözce* olmak üzere iki başlık altında değerlendirmiştir. Yardımcı eylemli sözcenin oluşumunu *durağan sözcük + etmek, eylemek, bulunmak, kılmak, olmak* yapısıyla açıklamıştır. Kaynaşık eylemli sözce ise *ulaç + eylem* yapısı kuruluşundadır. Bozkurt, bu çalışmanın temelini oluşturan tasvir filleri için *kıvamlık* terimini kullanmıştır. Kaynaşık eylemli sözce *yeterlik kıvamı, ivedilik kıvamı, sürerlik kıvamı* ve *yakınlık kıvamı* şeklinde gruplara ayırmıştır (Bozkurt, 2010, s. 68-69).

Mehmet Hengirmen, *bileşik eylem* terimini kullanan araştırmacılardandır. Hengirmen, bileşik eylemi başka bir eylem ve başka türde sözcüklerle, kalıplaşan eylem olarak tanımlamaktadır. Hengirmen, bileşik eylemi, eylem + yardımcı eylem yapısında, adsoylu sözcük(ler) + yardımcı eylem yapısında ve deyimleşmiş olarak üç gruba ayırmıştır (Hengirmen, 1999, s. 78).

Lars Johanson, birleşik filleri “ bir fiil sözlük birimle kendisinden hemen sonra gelen gramatikalleşmiş bir fiilin çok genel bir işlevle birleşmesidir” şeklinde

tanımlamaktadır. Johanson birleşik fiilleri iki fiilin birleşmesiyle sınırlı tutup isim unsurunu dışarıda bırakmaktadır. (Johanson- Demir, 2007, s. 89).

2.2. Tasvir Fiili

Tasvir fiilleri birleşik fiillerin bir alt ulamıdır. Bu sebeple tasvir fiillerinin birleşik fiiller içerisindeki konumunun iyi anlaşılması gerekmektedir. Tasvir fiilleri fiil+ zarf fiil eki+ yardımcı fiilden oluşan birleşik fiil yapılarıdır.

Tasvir fiili ifadesi bütün kaynaklarda ortak kullanılan bir terim olmayıp, isimlendirilmesi konusunda çeşitli görüşler vardır. Banguoğlu, Korkmaz, Ediskun, Topaloğlu *tasvir fiili* ifadesini kullanan araştırmacılarıdır (Banguoğlu, 1995, s. 488, Korkmaz, 2014, s. 708; Ediskun, 1963, s. 225-244; Topaloğlu, 1989, s.140). Ergin ve Bilgegil bu fiillerle kurulan yapıları *birleşik fiil* olarak değerlendirmişlerdir (Ergin, 2004 s. 386-387; Bilgegil, 1984, s. 280-283). Gencan bu yapılara *özel birleşik eylem* (Gencan, 1979, s. 310-318), Deny *karmaşık fiil* (Deny, 1941 s. 465-478), Bacanlı (Bacanlı, 2014 s. 25) ise *art fiil* demiştir.

J. Deny, fiilleri *karmaşık fiiller* ve *mürekkkep fiiller* olarak ikiye ayırır. Karmaşık fiilleri ikincisi yardımcı fiil olarak kullanılan iki fiilli bir küme suretindeki fiiller olarak tanımlayan Deny bu fiillere “complexe” ya da “periphrastique” fiil adını vermiştir. Karmaşık fiilleri ol- yardımcılarıyla yapılanlar ve -(y)e veya -(y)i’li ulak üzerine kurulmuş karmaşık fiiller olarak iki grupta açıklar. İkinci grup bizim çalışmamızın temelini teşkil eden tasvir fiilleridir. Bu fiiller sevebil-, yazıver-, düşe yaz- örneklerini verir (Deny, 1941, s. 465-475).

Banguoğlu, tasvir fiillerini “-e ve -i belli zarf-fiillerine yarı yardımcı fiiller getirilerek yapılmış fiil tabanlarıdır” şeklinde tanımlar. Banguoğlu’na göre zarf- fiilin anlamının esastır ve tasvir fiilinin zarf- fiilin anlattığı oluş ile kılışı betimlemektedir. Tasvir fiillerini yeterlilik fiilleri (verbe possibilatif), ivedilik fiilleri (verbe hatif), süreklilik fiilleri (verbe duratif) ve yaklaşık fiiller (verbe approximatif) olarak anlamlarına göre çeşitlendirmiştir (Banguoğlu, 2004, s. 489).

Korkmaz, tasvir fiillerini “iki ayrı fiilin kaynaşmasından oluşan birleşikler” olarak tanımlar. Birinci fiilin -A, - I ya da - (y)- *Ip* zarf- fiil yapısında olduğunu belirterek asıl anlamı üzerinde taşıdığını ifade eder. İkinci fiilin ise esas bir fiil olmasına rağmen, anlam kayması yoluyla, sözlük anlamından ve esas fiil olmaktan çıkıp anlam incelikleri katan bir yardımcı fiile dönüştüğünü ifade eder. Korkmaz tasvir fiillerini

yeterlilik fiilleri, tezlik fiilleri, süreklilik fiilleri, yaklaşma fiilleri ve uzaklaşma fiilleri olarak kategorize eder (Korkmaz, 2014, s. 708).

Ediskun tasvir fiillerini iki ya da daha çok fiilden meydana gelmiş birleşik fiiller olarak tanımlamıştır. Ediskun tasvir fiillerini; yeterlilik fiilleri, tezlik fiilleri, süreklilik fiilleri, yaklaşma fiilleri, beklenmezlik fiilleri, gereksime fiilleri ve yapmacık fiilleri olarak yedi gruba ayırmıştır (Ediskun, 1963, s. 225).

Topaloğlu, tasvir fiillerini “-(y)A ve -(y)I ekleriyle yapılan zarf-fiillerden sonra vermek, bilmek, durmak, kalmak yazmak yardımcı fiillerinden birinin getirilmesiyle oluşturulan birleşik fiillerin ortak adı” olarak tanımlar. Tasvir fiillerini süreklilik, tezlik, yaklaşma ve yeterlilik olmak üzere dört gruba ayırır (Topaloğlu, 1989, s. 140).

Ergin, çalışmamızda tasvir fiili olarak anlamlandırdığımız yapıları birleşik fiil olarak isimlendirir. Ergin, yardımcı fiillerin manaları ile yardımcı fiil fonksiyonu ile çekim unsuru olarak görev yaptığını ifade eder. Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller olarak nitelendirdiği fiilleri *bil-*, *ver-*, *gel-*, *dur-*, *kal-*, *yaz-*, *koy (ko-)* fiilleri olarak belirtmiştir. Bu fiillerden *bil-* fiilinin iktidar, *ver-* fiilinin kolaylık, çabukluk ve birdenbirelik, *gel-*, *gör-*, *dur-*, *kal-*, *koy-* devamlılık ve süre, *yaz-* fiili ise yaklaşma ifade etmektedir. Ergin *-ip*, *ip*’li zarf- fiillerin yalnızca *dur-* fiili ile birleşik fiil oluşturduğunu söylemektedir (Ergin, 2006, s. 386-387).

Bilgegil de tasvir fiilleri için “birleşik” terimini kullanan araştırmacılardandır. Tasvir fiillerini iki fiilin birleşmesiyle teşkil olunan birleşik fiiller başlığı altında değerlendirmiştir. Bu başlık altında; yeterlilik fiili (iktidari fiil), tezlik fiili (ta’cili fiil), sürerlik fiili (istimrari fiil) ve yaklaşma fiili (mukarebe fiili) olarak değerlendirilmiştir (Bilgegil, 1984, s. 280)

Gencan, konumuzu teşkil eden tasvir fiilleri yapısı için özel birleşik eylemler ifadesini kullanmıştır. Yeterlilik eylemi, tezlik eylemi, sürerlik eylemleri, isteklenme eylemi, yaklaşma eylemi olarak 5 gruba ayırmıştır (Gencan, 1966, s. 284).

Bozkurt, iki eylemin birleşip kaynaşması sonucu oluşan yapıları kaynaşık eylemli sözce olarak değerlendirmiştir. Eylemin birinci bölümü zarf- fiil eki ile yarı durağan hale getirilerek, yardımcı eylemlerle kaynaştırılarak bir devinim sürecine girer. Sözcede devinim yeni bir ivme kazanarak farklı anlatım imkanları sunmaktadır. Bu devinim *yeterlik*, *ivedilik*, *sürerlik*, *yakınlık kıvamları* biçimindedir (Bozkurt, 2010, s. 69). Geleneksel dilbilgisinde ve bu çalışmada tasvir fiili olarak adlandırılan yapılar için Bozkurt, *kıvamlık* terimini kullanmaktadır

Eyüp Bacanlı ise çalışmasında *art-fiil* terimini kullanmış ve bunu şu şekilde açıklamıştır: “Türk gramerciler, bizim burada art fiil olarak adlandırdığımız yapıları, bazı tanımlarda morfo-sentaktik muğlaklıklar görülmekle birlikte genellikle tasvir fiilleri olarak adlandırırlar.” Bacanlı tasvir fiillerinin *anlamsızlaşma* ve *ses erimesi* gibi çeşitli dil bilgiselleşme aşamalarından geçmiş bir dil bilgisel öge olduğunu belirtmiştir (Bacanlı, 2014, s. 20).

Türk dil ve lehçelerinde birleşik fiil konusunda pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalara bakıldığında terminoloji konusunda bir birlik görülmemektedir. Bu çalışmanın konusu olan ve *tasvir fiili* olarak adlandırılan yapı ile ne kastedildiğini açıklamak bu noktada faydalı olacaktır. Çalışmada, asıl fiil + zarf-fiil (-A, -I, [Y]-Ip) eki + yardımcı fiil yapısıyla oluşturulan genel yapı *tasvirî fiil* olarak kabul edilmiştir. Bu yapının bir parçası olan yardımcı fiiller ise *tasvir fiili* olarak adlandırılmıştır. Bu konuda Türk gramer ve terim sözlüklerinde bir karmaşa olduğu görülmektedir. Deny bu yapıyı *karmaşık fiil* terimi ile karşılamıştır (Deny, 1941, s. 465). Muharrem Ergin, bu tez çalışmasında *tasvir fiili* olarak adlandırılan yapı için *fille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller* ifadesini kullanmıştır (Ergin, 2006, s.387). Tahsin Banguoğlu, tasvir fiillerini –e ve –i zarf fiillerine, belli yardımcı fiiller getirilerek yapılmış birleşik fiil tabanları olarak adlandırmıştır (Banguoğlu, 1959, s. 480). Topaloğlu, -(y)A ve -(y)I ekleriyle yapılan zarf-fiillerin ardından *vermek, bilmek, durmak, kalmak* gibi yarı yardımcı fiillerden birinin getirilmesiyle oluşan birleşik fiillerin genel adını *tasvir fiili* olarak kabul eder (Topaloğlu, 1989 s. 140). Topaloğlu’nun tanımından anlaşılabacağı üzere bu çalışmada tasvir fiili olarak adlandırılan yapı, Topaloğlu tarafından yarı yardımcı fiiller olarak adlandırılmıştır. Korkmaz, zarf-fiil biçimindeki bir esas fiille, bu esas fiildeki oluş ve kılışı tasvir niteliği taşıyan yardımcı fiilin özel anlam oluşturacak biçimde bir araya gelmesiyle kurulan birleşik fiilleri *tasvir fiilleri* olarak adlandırmıştır (Korkmaz, 1991, s. 208). Ayrıca Korkmaz, sözlüğünde *tasvirî fiil* maddesine, *tasvir fiili* maddesini karşılık göstermiştir. Bu da Korkmaz’ın *tasvir fiili* ve *tasvirî fiil* terimlerini özdeş kabul ettiğini göstermektedir. Tahir Yüksel, 2005 yılında yayımladığı Dilbilgisi Kavramları Sözlüğü adlı çalışmasında *tasvir eylemi* terimini kullanmıştır. Yüksel, tasvir eylemlerini bağеylem biçimindeki bir eylemle, asıl eylemdeki oluş ve kılışın tasvir özelliği taşıyan bir yardımcı eylemle, yeterlilik, süreklilik, tezlik, yaklaşma gibi özel anlam oluşturacak şekilde bir araya gelmesi olarak tanımlamıştır. Dilbilimsel yönü ağır basan çalışmalarda kullanılan yeni bir terim ise *art fiildir*. *Art fiil* terimini ilk kez *postverb* ifadesiyle terminolojiye katan isim ise Lars Johanson’dur (Johanson, 2014, s. 45). Bu terimi

kullanan araştırmacılardan birisi olan Faruk Gökçe, *art fiil* terimini tercih etmesinin sebebini, “art fiiller, Standart Türkiye Türkçesindeki tasvirî fiiller ya da tasvir fiilleri terimini içermesinin yanı sıra, bu terimlerin karşılamada yetersiz kaldığı görünüş zamanlı kategorilere işaret etmesi açısından daha kullanışlı görünmektedir,” diyerek açıklamaktadır (Gökçe, 2013, s.1). Ayrıca Eyüp Bacanlı ve Sema Aslan Demir de *art fiil* terimini çalışmalarında benimseyen araştırmacılardandır (Bacanlı, 2009, s. 19; Aslan Demir, 2013, s. 69).

2.2.1. Tasvir Fiili - Kılınış İlişkisi

Bu çalışmada konu edilen *tasvir fiilleri* kılınış belirleyicisi olarak işlev görmektedirler. Tasvirî yardımcı fiiller kılınış çerçevesinde eylemin niteliği ve niceliği hakkında bilgi verirler. Bu noktadan hareketle kılınış, üzerinde durulması gereken konulardan birisidir. Johanson, genel Türkçedeki tezlilik ve süreklilik bildiren tasvir fiil yapılarının birlikte kullanıldıkları fiillerin kılınış tiplerini değiştirdiğini belirtmiştir (Johanson, 2007, s. 89). Bu noktada tasvir fiillerinin kılınış ile ilişkisi önem kazanmaktadır.

Kılınış, eylemin belirttiği oluşun zaman bakımından niteliğini ortaya koyan, eylemin başlama mı, bitiş mi süreklilik mi gösterdiğini ifade eden anlamsal ulamdır (Vardar, 2002, s. 134). Görünüş ise eylemin anlattığı iş, oluş, edim vb.ni konuşucunun nasıl gördüğünü anlatan alt bir dil bilgisel ulamdır (Vardar, 2002, s. 105). Kılınış, eylemin yapılaş tarzını ve evre yapılanmasını içeren sözlüksel bir kategori olmakla birlikte, kılınış kavramı genellikle görünüş *aspektoloji* çalışmalarında karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle kılınış, görünüş ve zaman kategorileriyle ilgili bir alt kavramdır fakat onlarla özdeş değildir. Görünüş ve kılınışı kapsayan bir üst terim olarak başta Ruslar tarafından olmak üzere görünüşsellik (Rus. Aspektual, İng, aspectual) teriminin kullanımı tercih edilmektedir (Bacanlı, 2014, s. 30).

Kılınış ve görünüş kategorilerinden ülkemizde ilk söz eden araştırmacı Agop Dilaçar’dır. Dilaçar, “*kılınış*” ve “*görünüş*” sözcüklerini terim olarak, sırasıyla Almanca aktionsart’ın ve aspekt’in Türkçe karşılıkları olarak kullanmıştır (Dilaçar, 1974, s. 163).

Görünüş işaretleyicileri kılınış içeriğini değiştirme ve belirleme konusunda yetkin değildir, eylemde olmayan bir evreyi eyleme aktaramazlar, görünüş ve kılınış arasındaki doğal ilişki kılınış içeriğinin tespitinde görünüşün yardımcı olmasıdır (Bacanlı, 2014, s. 31).

Bacanlı, kılınışı “kılınış veya eylem tarzı, eylemlerin (süreklilik, başlama, bitiş, kısa süreklilik vb.) iç zamansal özellikleri, başlangıç - akış - bitiş şeklindeki yapılanması, yoğunluğu, yönü, gerçekleşme tarzı ve prosedürüyle alakalı bir sözlüksel kategoridir, şeklinde tanımlar (Bacanlı, 2014, s. 38).

Türk dil ve lehçelerinde kılınışıla ilgili belirleyici işlev gören tasvirî yardımcı fiiller ise bu çalışmanın asıl konusudur. Lars Johanson’a göre “kılınış bildiren yardımcı fiiller, kendilerinden önce gelen ve asıl anlamıyla kullanılan fiilin içeriğini, tasvirî, evre belirginleştirici açılardan nitelerler” (Johanson, çev: Demir, 2014, s. 90). Johanson Türkçede tasvirî ekleşik fiil birliklerinin oldukça yeni bir oluşum olduğunu belirtir. Türk dillerinin birçoğunda birleşik fiiller bir fiilin hemen kendisinden sonra gelen gramatikalleşmiş bir fiilin birleşmesiyle ortaya çıkar. Lars Johanson tasvir fiili oluşumunu şöyle anlatır:

Bir sözlük biriminin sentaks zincirindeki komşu bir sözcük birimi yavaş yavaş yutması yoluyla bitişken yapının genişletilmesi, birlik bünyesinde değişik içerikte kelimelerin sözlüksel bir bütün olarak sık sık bir arada kullanılması ve birliğin yaygınlaşması yoluyla başlar. İkincil birliğin anlamca yaygınlaşması, bunun peşinden gelir; içeriği genişler, pek özel olmayan bir hâl alır. Bu mutlaka içerik olarak “kaynaşma” anlamına değil, tersine sadece bir birliğin içeriğinin diğerinin içeriğini tasvir etmesi anlamında bir bağımlılık anlamına gelir (Johanson, çev: Demir, 2014, s. 89).

Türk dil ve lehçelerinde kılınışın iki temel işlevi vardır. Bunlardan ilki bir eylemin sınırını ve süresini belirlemektir. İkinci işlev ise eylemin oluş ve kılınış biçimini ortaya koymaktır. Bu işlevlerden ikincisi esasen bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Johanson, yukarıda söz edildiği gibi, Türk dillerinde tasvirî ekleşik fiil birleşmelerinin yeni bir oluşum olabileceğini ifade eder. Bu yapıların bilinen eski gelişme evrelerinde, sonraki dönemlere göre az olduğunu; bugün de bazı kıyı dillerinde (örneğin Türkiye Türkçesi) oldukça az bulunduğunu ve bu yapıların en azından Altaycanın eski ortak tarafları arasında olmaması gerektiğini belirtir (Johanson, çev: Demir, 2014, s. 91).

2.2.2. Gramerleşme ve Tasvir Fiili İlişkisi

İlk defa Saussure tarafından dilbilim alanına kazandırılan bir terim olan *gramerleşme* terimi tasvir yapıları ile yakından ilişkilidir. Bu konuda çalışma yapan araştırmacılardan biri Faruk Gökçe'dir. Faruk Gökçe, *Gramerleşme Teorisi ve Türkçe Fiil Birleşmeleri* adlı çalışmasında bu konuyu ayrıntılı biçimde ele almıştır. Bu çalışmada gramerleşme teorisine değinilmeyeceğinden bu sebeple konudan kısaca bahsedilecektir. Gökçe, gramerleşme ve fiil birleşmeleri ilişkisini şu şekilde ifade etmektedir. "Türk dilinde *B- tur-* türünden fiil birleşmesi yapısında bağımsız sözlüksel bir birim olarak *-tur-* yardımcı fiilinin "ayağa kalmak + ayakta durmak" gerçek anlam alanından çıkmaktadır." Gökçe, ünsüz + *B* zarf- fiilinin kılınış, görünüş, zaman, kip gibi gramer kategorilerinin işaretlenmesi sürecinde yer aldığını belirtmektedir (Gökçe, 2013, s. 21). Tasvir yapıları da bu bağlamda farklı bir gramatikal işaretçi iken yeni gramatikal işlevler kazanmaktadırlar.

2.2.3. Tasvir Fiillerinin Tarihi Lehçelerdeki Durumu

Orhon Türkçesinde tasvir yapıları Talat Tekin tarafından *eylem zarfı + tasvir eylemi* olarak adlandırılmıştır. Tekin, bu yapıların ünlülü eylem zarfı ile *bar-*, *ber-*, *ıd-*, *elt-*, *kal-*, *käl-*, *kör* ve *u-* eylemleri ile kurulduğunu belirtmektedir. Tekin, ünlü zarf fiil eki ile birlikte kullanılan *bar-* fiilini eylemin tamamlanıp bittiğini, ünlülü eylem zarfı ile *ber-* fiilinin eylemin başkası yararına yapıldığını, ünlülü eylem zarfı ile *ıd-* ve *elt-* fiillerinin pekiştirmeyi, ünlülü eylem zarfı ile *kal-* ve *kel-* fiilinin sürekliliği, ünlülü eylem+ *kör-* fiilinin tezliği, ünlülü eylem *u-* fiilinin yeterliliği, muktedirliği, ünlülü eylem zarfı ile *yorı-* fiilinin eylemin sürüp gittiğini tasvir ettiğini belirtmektedir. (Tekin, 2000, s. 99-101). Şinasi Tekin Orhon Türkçesi ile Uygurca arasında söz varlığı, cümle yapısı ve üslup bakımından büyük farklılıklar olduğunu belirtir. Bunun sebebi olarak da Orhon Türkçesinin söz varlığında devlet, teşkilat, savaş ile ilgili kelimelerin yaygınlığını gösterir. Uygurlarda ise yerleşik medeniyetin gerektirdiği şehir hayatıyla, ilgili maddi kelimelerin yanı sıra dini ve maneviyat âlemine ait unsurlar hakimiyeti söz konusudur. Farklı dinler birbirinden farklı kelimeler yaratmışlardır. Şinasi Tekin, tasvir fiilleri ile asıl fiilin anlamının tarif ve tayin edilerek ifadeye kesinlik, zenginlik verildiğini belirtir. Tekin *gel-*, *çabuk gel-*, *başkası için gel-*, *gelebil-*, *haşmetle gel-*, *hürmetle gel-*, *gelmeyi tasarla-*, vb. fiilleri Orhon Türkçesinde bulamadığımızı ifade eder (Tekin, 1992, s. 75).

Şinasi Tekin Orhon Türkçesinde tasvir fiillerinin kısıtlı olduğundan bahsetse de Talat Tekin (*bar-*, *ıd-*, *ber-*, *elt-*, *kal-*, *kel-*, *kör-*, *yori-* ve *u-*) tasvir fiili örneklerinin varlığını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Orhon Türkçesinde tasvir fiillerinin kısıtlı olduğunu ifade eden Şinasi Tekin'in yanıldığı söylenebilir.

Eski Uyğur Türkçesi döneminde kullanılan tasvir fiilleri Erarslan tarafından *Uygur Türkçesi Grameri*'nde, fiile iktidar manası kazandıran *al-* hareketin bittiğini ifade eden, *alk-* hareketin yapılmakta olduğunu belirten, *bar-* esas fiilde hareketin yapılmakta olduğunu, *ber-* hareketin bir anda yapıldığını, *bil-* hareketi yapmaya muktedir olduğunu, *anun-* fiili hazırlanmak, hazır olmak, *bar-* hareketin yapılmaya başlandığını, *ber-* (*bir-*) hareketin bir anda yapıldığını, *bil-* esas fiilde belirtilen hareketin yapılmasına muktedir olduğunu, *bultuk-* hareketin yapılmasının mümkün olup olmadığını, *ıd-* hareketin tamamıyla yapılmış olduğunu, *kal-* esas fiilde belirtilen hareketin tamamen yapıldığını, *katıglan-* fiili ile esas fiilde belirtilen hareketin yapılmasına çalışıldığı, gayret edildiği manalarında tasvir fiili olarak gösterilmiştir. Fakat bu yapıların *al-* *bil-* ve *ber-* yapılarında tasvir manası görülmekte diğer yapılarda herhangi bir tasvir yapısı görülmemektedir (Eraslan, 2012, s. 443-446).

Karahanlı Türkçesi döneminde tasvir fiilleri *bil-*, *bir-*, *tur-*, *bar-* ve *kel-* fiilleridir. Bu fiillerden *bil-* fiili bir işi yapmaya muktedir olma anlamını verir. Ercilasun, *bil-* fiilinin bazen esas anlamında bazen de muktedir olma anlamında kullanıldığını anlamının zor olduğunu belirtir. *Kutadgu Bilig*'in yazıldığı dönemde *bil-* fiilinin henüz yeni yardımcı fiil olarak kullanılmaya başlandığını söyler. Ercilasun'a göre, *u-* fiili *Kutadgu Bilig* yazıldığı dönemde yerini *bil-* fiiline bırakmaya başlamış ve bu görevi yüklenen *bil-* fiili henüz asıl anlamından sıyrılamamıştır (Ercilasun, 2014, s. 113). *Bir-* fiilinin kolaylık ve çabukluk manası, *tur-* fiilinin devamlılık manası, *bar-* fiili ise hareketin günden güne geliştiğini, *kel-* ise devamlığı ifade eder.

J. Eckmann, Harezmi Türkçesinde *al-* fiilini yeterlilik, *bil-* fiilini genellikle olumsuz yeterlilik, *u-* fiilini yeterlilik, *bir-* (*ber-*), fiilini tezlik, *kal-* fiilini devamlılık, *tur-* eylemin bir anda oluşu veya süreklilik anlamları olduğunu belirtmiştir. Eckmann bu fiillerle birlikte *başla-* ve *yarlıka-* fiillerini de aynı başlık altında değerlendirmiştir (Eckmann, 1988, s.197). Eckmann *başla-* fiilini, yığılayı başladı "sağlamaya başladı" örneğiyle tasvir fiili olarak göstermiştir. Fakat tasvir fiilleri esas anlamı üzerinde taşımayıp betimleyici görevdedir. Bu örnekte *başla-* fiili esas anlamı üzerinde taşımaktadır. Yine *yarlıka-* fiili peygâmbar 'aleyhi's-salâm habar berü yarlıkar

“peygamber aleyhisseiam haber vermeyi buyurur” örneğiyle tasvir fiil olarak gösterilmiştir. Burada da fiil temel manasını korumaktadır ve herhangi tasvir görevi yoktur. Bu iki fiilin tasvir fiili olarak ele alınması tartışılması gereken bir husustur.

Çağatay Türkçesinde tasvir yapıları J. Eckmann tarafından diğer fiillerin *belirsiz gerundium ile kullanılan yapılar* maddesi altında değerlendirilmiştir (Eckmann, 2013, s. 113). Eckmann, *al-* fiilinin iktidar ve olabilirlik ifadesi katan bir yapı olduğunu *bola alur* “olabilir”, *başla-* fiilinin başlamak ifadesi katan bir yapı olduğunu *aķara başladı baş u töküle başladı tiş* “baş ağrımaya ve diş dökülmeye başladı”, *bër-* fiilinin başkaları için yapılan işi ya da bir hareketin çabukluğunu ifade eden bir yapı olduğunu *ķoya bër* “koyuver”, *bil-* fiilinin muktedirlik ifade eden bir yapı olduğunu esi azdı tıya bilmey özini “o yoldan çıktı, kendisine engel olamaz”, *bol-* fiilinin iktidar ya da nadiren imkansızlığa işaret eden bir yapı olduğunu *anamķa mümkün emes edi, kim mundaķ söz ayta bolķay* “kendi anama bile böyle söz söylemek mümkün değil idi”, *kël-* fiilinin daha önceki tarihten beri devam eden hal ve hareketi ifade eden bir yapı olduğunu *bu vilâyetler ķadîmdin Türkke bola ķelgendür* “bu vilayetler, eskiden beri Türklere ait olagelmıştır”, *kiriş-* fiili başlamak ifade eden bir yapı olduğunu *yamķur yaķa kirişti* “yağmur yağmaya girişti” *kör-* fiilinin uğraşmak, çalışmak çabalamak anlamında kullanılan bir yapı olduğunu *tapa ķör anı* “onu bulmaya çalış”, *kal-* fiilinin bir hareketteki devamlılığı işaret eden bir yapı olduğunu *yol başında tura ķaldı Mîrzâ* “Mirza yol başında durup kaldı”, *tur-* fiilinin devamlılık ifade ettiğini *meni tirig tuta durgan ķayâludur* “beni diri tutup duran onun hayalidir” *tüş-* fiilinin çabukluğu ifade ettiğini *Aķşidin kaçıp çıkķanda sizdin ayrıla түşkende Endicân keldim* “Ahşi’den kaçıp çıkınca, sizden ayrı düşünce Endican’a geldim”, *yaz-* fiilinin yaklaşmak yapısını ifade ettiğini *gark bola yazdı* “boğuluyordu” örnekleriyle göstermiştir (Eckmann, 2013, s. 115-116). Argunşah, nadiren Oğuz Türkçesinin etkisiyle *bil-* ve *u-* fiillerinin de kullanılabileceğini söyler. *Nevâyî er kıla almas gedâlık êtkil rahm bes durur ger sürte alsam yolu tofraķıķa yüz* “Ey Rabbim Nevayi dilencilik yapmaz onu affet, eğer onun yolunun topraķına yüz sürebilsem yeterlidir.” beyiti *al-* fiilinin yeterlilik yapısına örnektir (Argunşah, 2014, s. 183). Süreklilik fiili ise *tur-* fiiliyle yapılmaktadır. Tezlik yapısı *ber-* fiiliyle yapılmaktadır. Yaklaşma yapısı ise Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *yaz-* fiiliyle yapılmaktadır. J. Eckmann *bol-* yardımcı fiilinin sık sık imkanı ya da imkansızlığı ifade etmek için şart- şimdiki zaman yapısı ile birlikte kullanıldığını belirtir (Eckmann, 2013, s. 127).

Eski Anadolu Türkçesinde tasvir yapılarının kullanımına bakıldığında yeterlilik yapısında Çağatay Türkçesi ile arasında farklılık görülmektedir. Yani Çağatay Türkçesinde yeterlilik yapısı için hem *al-* hem *bil-* hem de *bol-* yardımcı fiillerini kullanırken Eski Anadolu Türkçesinde sadece *bil-* fiilini kullanmaktadır. Ayrıca olumsuz yeterlilik Eski Anadolu Türkçesinde genellikle *u-* yardımcı fiili ile kurulan yapılarda kullanılırken nadiren de olsa olumsuz yeterlilik için *bil-* fiili kullanılır. *Yitirebilmedüm* bu fiilin kullanımına örnektir. Tezlik manası *vir-* yeterlilik fiili ile yapılır. Süreklilik için *dur-*, *gel-*, *gör-* fiili kullanılır. Hareket ya da durumun oluşmasının yakın olması ise *yaz-* tasvir fiili ile betimlenir.

2.2.4. Tasvir Fiillerinin Türk Dil ve Lehçelerindeki Durumu

Tasvir fiilleri Türk dil ve lehçelerinde zengin bir görünüm sergilemektedir. Bodrogligeti Özbekçe tasvir yapılarını eylem fiilleri içerisindeki yardımcı fiiller olarak betimler. Bu yardımcı fiillerin *-b / -ib* ve *-a / -y* zarf- fiillerinden sonra gelerek eylemin yönünü ve karakterini ortaya koymaktadır. Bodrogligeti, *-b / -ib* zarf- fiili ile kullanılan betimleyici fiilleri *bâr-*, *bol-*, *kel-*, *ket-*, *kör-*, *tur-*, *taşla-*, *tüş-*, *çık-*, *yubar-*, *öt-*, *otur-* olarak sıralamıştır. Betimleyici yapılar oluştururken *-a / -y* zarf- fiillerinden sonra gelen yardımcı fiilleri ise *bil-*, *bâşla-*, *yaz-* olarak sıralamıştır. Hem *-a / -y* hem de *-b / -ib* zarf fiil yapılarından sonra gelerek tasvir yapısı oluşturan fiiller *ber-*, *âl-*, *sâl-*, *kâl-*, *koy-* fiilleri olarak belirlenmiştir (Bodrogligeti, 2003, s. 723- 724). Özbekçe, tasvir yapılarının zengin olduğu Türk dillerindendir. Bu fiillerin çoğu yarı tasvir fiili görevinde olup kendi anlamlarını korurlar. Yeterlilik anlamı için *-â / -y âl-*, *-â / -y bil-*; faile doğruluk anlamı için *-b âl-*; imkân verme anlamı için *-b bol-*; başlama anlamı için *-â / -y bâşlâ-* süreklilik anlamı için *-b otir-*, *-b tur-*, *-b yât-*, *-b yür-*, *-b qâl-*, *-â / -y qâl-*, *-b kel-*; yaklaşma anlamı için *-â yâz-*; failden ayrılma anlamı için *-b ber-*; deneme anlamı için *-b bâq-*, *b kör-*, *-b garä-*; tam yapılmama, bitmeme anlamı için *-b çıq-*, *-b ket-*, *-b taşlâ-*, *-b öt-*, *-â / -y öt-*, *-b goy-*, *-â / -y qoy-*, *-b yet-*; tezlik - engelsizlik anlamı için *-â ber-*, *-â ver-*, *-â / -y ber-*, *-b yubâr-* yapıları kullanılmaktadır (Öztürk, 2007 s. 335).

Yeni Uygurcada tasvir fiilleri yeterlilik, tezlik ve süreklilik ifade eden yapılardır. Ünlü ile biten bir fiile *-la*, *-le* veya *-yala*, *-yele* ekinin getirilmesiyle ünsüz ile biten fiillere *-ala*, *-ele* ekinin getirilmesiyle oluşturulmuş yapılardır. Tezlik yapısı ise ünsüzlere *-iver-*, ünlü ile biten yapılara ise *ver-* şeklinin getirilmesiyle yapılır. Süreklilik ifadesi ise *yat-* yardımcı fiilinin *-a*, *-e* zarf fiil ekleriyle kaynaşması neticesinde ortaya

çıkan - *vat*, *-ivat*, *-uvat*, *-üvat* yapıları ile kurulur. Ayrıca *tur-*, *oltur-*, *yür-*, *yat-* fiillerinin *-p* zarf ile kullanıldığında sürekliliği anlamı verdiği de görülmektedir (Öztürk, 2015, s. 101-102).

Kırgızca tasvir yapısına baktığımızda *al-* fiilin yeterliliği, *başta-* fiilin hareketin başladığını, *ber-* fiilin tezliği, *cat-* fiilin sürekliliği, *cür-* fiilin sürekliliği, *çık-* fiilin hareketin sonlandığını, *kal-* fiilin hareketin aniden yapıldığını, *kel-* fiilin hareketin yönünü ve bitişini, *ket-* fiilin çabukluğunu, *koy-* fiilin hareketin tamamen bittiğini, *otur-* fiilin sürekliliği, *tur-* fiilin devamlılığı ve sürekliliği gösteren yapılar olduğu görülmektedir (Kasapoğlu Çengel, 2007, s. 525-526).

Kazakçada tasvir fiilleri çeşitlilik gösteren yapılardır. Yeterlilik yapısı için *al-*, tezlik yapısı için *ber-*, *jiber-*, *sal-*, “sürerlik” yapısı için *tur-*, *bar-*, *kel-*, yaklaşma yapısı için ise *jazda-* fiilleri kullanılmıştır (Doğan - Koç, 2013, s. 239).

Başkurtça tasvir fiillerine baktığımızda, yeterlilik yapısı *-a*, *-ä*, *-y* zarf fiil eki almış temel bir fiilden sonra *al-* ya da *bil-* yardımcı fiilin kullanılmasıyla yapılır. Başkurtça süreklilik yapısı fiillere *-a*, *-ä*, *-y* ya da *-p* zarf fiil eklerinin üzerine *bar-*, *yat-*, *tur-*, *ultur-*, *yürü-* fiillerinin getirilmesiyle yapılmaktadır (Yazıcı Ersoy, 2007, s. 792-793).

Tatarca tasvir fiilleri bakımından oldukça zengindir. Yeterlilik anlamı *al-* ve *bul-* fiilleriyle kurulmaktadır. Başlama anlamı *yaz-*, *ciber-*, *başla-*, *totın-*, *kërëş-* süreklilik anlamı *yat-*, *tor-*, *kal-* ve *utır-* bitiş anlamı ise *kit-*, *al-*, *töş-*, *kal-*, *taşla-*, *at-*, *sal-*, *bir-*, *cit-*, *çık-* yapılarıyla sağlanır (Öner, 2007, s. 722-723).

Oğuz grubu Türk dillerinden Türkmence de tasvir fiilleri bakımından oldukça zengindir. Yeterlilik bildiren tasvir fiilleri *bil-* ve *bol-* fiilleridir. Tezlik yapısı *ber-* fiili ile sağlanır. Hareketin sürecini, artışını ve yönünü gösteren tasvir fiilleri *bar-*, *gel-*, *git-*, *otur-*, *otur-*, *dur-*, *yör-*, *yat-* fiilleridir. Hareketin başlangıcını gösteren tasvir fiilleri *uğra-*, *başla-*, *dur-*, *otur-* fiilleridir. Bitme bildiren tasvir fiilleri *çık-*, *gal-*, *geç-*, *goyber-* *goy-*, *git-* fiilleridir (Şahin, 2012, s. 177-190).

Türkçe (Türkiye Türkçesi) standart yazı dili tasvir fiilleri bakımından diğer Türk dilleriyle karşılaştırıldığında çeşitlilik göstermez. Türkçede tezlik için *ver-*, yeterlilik için *bil-*, yaklaşma için *yaz-*, süreklilik için *dur-* fiilleri kullanılmaktadır. Türkçenin ağızları ise tasvir fiilleri açısından standart yazı diline göre daha zengin bir görünüm sergilemektedirler. Örneğin *batır-* *batı-* yapısı fiillerin sonuna gelerek süreklilik yapısı kurar. *Çalışıp batırı* “çalışıp duruyorum” (DS, 1993, s. 570) örneğini ağızlarda görmek mümkün iken standart yazı dilinde rastlamak mümkün değildir.

Sibirya'daki Türk dillerine baktığımızda tasvir yapılarında Altayca zengin tasvir yapılarıyla ön plana çıkan Türk dillerindendir. Altayca tasvir yapılarını derinlemesine araştıran araştırmacı Eyüp Bacanlı'ya göre Altaycadaki tasvir yapıları durağan bir fonksiyona sahip değildir. Bu yapılar dilin kendi değişim ve dönüşüm sürecinde anlam ve sözdizimi içerisindeki yapıda farklılık gösterirler. *-a ber-*, *-p kal-*, *-p al-*, *-p çık-*, *-p iy-*, *-a tüş-*, *-bay bar-*, *-p bar-*, *-p kel-* yapılarında başlama; *-a ber-*, *-p iy-*, *-p sal-*, *-p koy-*, *-a tüş-*, *-p bar-*, *-p kel-* yapılarında bitiş; *-a tüş-*, *-a sal-*, *-a kon-*, *-a sok-*, *-a tart-* yapılarında tezlik, *-p barat-*, *-p kelet-* yapılarında yönelme manası olduğunu belirtmiştir (Bacanlı, 2014, s. 245).

Yakutçadaki tasvir yapılarına baktığımızda uzaklaşma anlamı için *-a bar-*, devamlılık anlamı için *-a tur-*, alışılmış ve sürekli hareketi ifade etmek için *-a sırt-*, ansızın yapılan ve devam eden bir hareketi ifade etmek için *-a tüş-*, beklenmeyen bir hareketi ifade etmek için *-a oğus-*, hareketin çabukluğunu ifade etmek için *-a tart-*, hareketin kısılalığını ifade etmek için *-a bier-*, fiili karşımıza çıkar (Kirişcioğlu, 1999, s. 125-128).

Hakasça tasvir yapıları bakımından kendisi gibi Sibirya'da yer alan diğer Türk dillerinden birisi olan Tuvaca ile benzerlik gösterir. Bu çalışmanın odak noktasını Tuvacadaki tasvir yapıları oluşturmaktadır.

2.2.5. Günümüz Türk Dillerinde Tasvir Fiillerinin Çeşitliliği

Tasvir fiilleri Anadolu ağızlarında Türkiye Türkçesi yazı diline nazaran çeşitlilik göstermektedir. Ağızlarda karşımıza çıkan bazı tasvir fiilleri ile günümüz Türk dil ve lehçelerinde yaşayan tasvir fiilleri arasında bazı paralellikler bulunmaktadır. Bu da tezimizin önemli sorularından biri olan çağdaş dil ve lehçelerdeki tasvir fiilleri çeşitliliğinin sebebinin ne olduğu konusunda bize bir nebze ışık tutmaktadır. Ağızlardaki tasvir fiillerinin çeşitliliğini yazı diline geçmemiş olmasıyla bağdaştırılırsa dil ve lehçelerdeki tasvir fiili çeşitliliğini de yazı diline geç geçilmiş olmasına bağlamak mümkündür. Örneğin “- batır, - batı yapısı fiillerin sonuna gelerek süreklilik bildirir. “- Ne yapıyorsun? – *çalışıp batırı.*” (Tavşanlı, Alanyunt, Niğde ve köyleri) örneğinde görüldüğü gibi fiilin sonuna gelerek süreklilik sağlar. Bu yapı Türkmen, Nogay, Kazak, Tatar, Yeni Uygur gibi dil ve lehçelerle Anadolu ağızlarını birleştirir. (Çiloğlu, 2008, s. 110)

Anadolu ağızlarında *otur-* yardımcı fiili süreklilik anlamı veren tasvir fiili kurmakta, *yaz-* yaklaşma, *dur-* devamlılık manasında kullanılan tasvir fiilleridir.

2.2.6. Tasvir Fiillerinin Diğer Dillerdeki Durumu

2.2.6.1. Moğolcada Tasvir Fiilleri

Tasvir fiillerinin diğer dillerdeki durumuna bakıldığında göz ardı edilmemesi gereken dillerden birisi de Moğolcadır. Çünkü Tuvaca hem söz varlığı hem ses ve şekil bilgisi düzeyinde Moğolcadan oldukça etkilenmiştir. Hem coğrafi hem tarihi yakınlık bu durumun oluşmasında etkili olmuştur.

A. Şçerbak' a göre Türkologlar ve Moğol dilbilimciler *-r(a)* ve *-qır(a)* ile biten tasvir fiillerine fazlaca önem vermişlerdir. Moğol ve Türk dilleri arasında tasvir fiillerin hem ekleri hem de morfolojik işaretleyicileri ortaklık taşımaktadır. Şçerbak, Ramstedt 'in belirttiği *-r(a)* ve *-qır(a)* ile biten tasvir fiillerinin sayısının az olduğunu ve müstakil bir grup oluşturduklarını belirtmektedir (Şçerbak, 2011, s. 19).

2.2.6.2. Diğer Yabancı Dillerde Tasvir Fiilleri

Tasvir fiilleri Almancada *deskriptiv verb*, Fransızcada *verbe descriptif*, İngilizcede *descriptiv verb* olarak adlandırılırlar. Türk dilinde tasvir yapısı *bir temel fiil+ zarf fiil +yardımcı fiil* yapısıyla sağlanır. Türk dillerinde bu yapıyla sağlanan anlam, Hint- Avrupa dillerinde *modal* dediğimiz yapıyla sağlanır. Örneğin; Türkiye Türkçesinde *bil-* tasvir fiilini kullanarak oluşturduğumuz yapı İngilizcede *can* modalı ile sağlanır.

Johanson Türk dillerindeki tasvir fiillerinin Hint- Avrupa dillerindeki ön takılara (preverb) benzediğini ifade etmiştir (Johanson, 2004, s. 181). Johanson'un aktardığına göre (2007, s. 90), Serebrennikov, Fin-Ugor dillerinden olan Çeremişçenin birleşik fiil yapısı Çuvaşça ve Tatarca gibi birleşik fiil yapıları kullandığını belirtmektedir. (Serebrennikov, 1960, s. 180). Ayrıca yine Johanson'un aktardığına göre, Dawkins, Anadolu ağızlarındaki örneklerden hareketle *dur-* ve *yat-*fiillerinin sürekliliği belirtmek amacıyla Yunanca fiillere aktarıldığını bildirmektedir. (Dawkins, 1916, s. 199).

2.2.7. Tarihi Türk Gramerlerinde Tasvir Fiilleri

2.2.7.1. Divanü Lügati't- Türk'te Tasvir Fiilleri

On birinci yüzyıl Türk dünyasının dilini yansıtan ve söz varlığı hususunda bilgi veren, Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınan sözlük olan *Divanü Lügati't- Türk*'te tasvir fiillerine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Yine Kaşgarlı Mahmut'a ait olduğu bilinen ve bugün elimizde bulunmayan kayıp eseri, *Cevahirü'n- Nahv fi Lugati't- Türk*'ün bu dönemdeki tasvir yapılarının değerlendirip değerlendirilmemesi konusunda bize bilgi sunabilmesi muhtemeldir. Demirel ve Nalbant tarafından yapılan çalışmada *Divanü Lügati't- Türk*'te bulunan, kullanılan tasvir yapıları incelenmiştir. Yapılan incelemede 12 süreklilik bildiren yapı tespit edilmiş olup bunların 2'si *kal-*, 8'i *tur-*, 1'i de *kel-* fiiliyle kullanılmıştır. Yaklaşma bildiren *yaz-* örneği 1 birleşik fiil olarak tespit edilmiştir (Demirel - Nalbant, 2014, s. 259).

2.2.7.2. Memluk-Kıpçak Sahası Gramerlerinde Tasvir Fiilleri

Tarihi Memluk-Kıpçak sahası gramerlerinden olan *Kitabü'l- İdrak li Lisani'l- Etrâk*, Ebu'l Hayyan tarafından Memluk-Kıpçak sahasında konuşulan Türk dilinin özelliklerini incelemek amacıyla hazırlanan 14. yüzyıla ait bir sözlük ve gramer çalışmasıdır. Özyetgin'in aktardığına göre *Kitabü'l- İdrak li Lisani'l-Etrâk*'te tasvir fiillerine örnek olarak *yaz-* fiilinin “bir şeyin olmasına ramak kalmayı” ifade eden bir anlamı vardır. *Sançar tura yazdı “neredeyse Sançar kalkacaktı”* (V49a8) örneği ve “yaklaşma” anlamı için de *Sançar tura yazar “Sançar kalkmaya yaklaşır”*(V49a9) yapıları kullanılır. Bu yapıların yanı sıra *başla-* fiilinin de aynı fonksiyonda kullanıldığı *Sançar tura başladı “ Sançar kalkmaya başladı”* gibi kullanımlar mevcuttur (Özyetgin, 2001, s.2 57).

2.2.7.3. Anadolu Sahası Gramerlerinde Tasvir Fiilleri

Anadolu sahasında 16.yüzyılda Bergamalı Kadri tarafından kaleme alınan gramerlerden birisi de *Müeyessiretü'l- Ulum*'dur. Bergamalı Kadri, gramerde yer alan ifadelerinde sıklıkla tasvir yapıları kullanmasına rağmen tasvir fiillerine ilişkin herhangi bir bilgi vermemiştir.

Anadolu sahasında yayımlanan gramerlerden bir diğeri olan Abdullah Ramiz Paşa'nın 1866 yılında yayımladığı *Emsile-i Türkiyye* adlı çalışmasında tasvir fiil

örneklerine rastlamak mümkündür. Fakat tasvir fiil terimi yerine ya da kılınışı gösteren yapıları tek bir başlık altında toplamak yerine tek tek fiillerin anlamlarına göre bir adlandırma yapılmıştır. *Fi'l-i iktidar* yeterlilik eki almış fiil olarak, süreklilik eki almış fiil olarak *fi'l-i istimrari*, tezlik fiili olarak *fi'l-i ta'cil* tezlik fiili olarak adlandırılmıştır. “Fi'l-i iktidardır ki bir masdarın edat-ı masdarı hâ'ya tebdil olunduktan sonra bilmek masdarıyla terkip olunarak yapılan masdarlardır ki *kesebilmek*, *yazabilmek*, *yüzebilmek* gibi. *Kesmeğe ve yazmağa muktedir yani elinden gelmek olur* (İdben, 1999, s. 40) ifadesiyle yeterlilik fiilinden bahsedilmiştir.

2.2.8. Tasvir Fiilleri Konusunda Yapılan Çalışmalar

Tasvir fiilleri konusunda araştırmacılarca pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı bütünlüklü çalışmalar iken bir kısmı sadece belirli bir tasvir yapısı üzerinde yapılmıştır.

Çağdaş Türk lehçelerinde tasvir fiilleri noktasına ilk değinen çalışma “Tuva ve Hakas Türkçelerinde Fiil” adlı doktora çalışmasıdır. 1996 yılına ait bu çalışmada tasvir fiillerden kısaca bahsedilmiştir. ARIKOĞLU, Ekrem (1996), *Tuva ve Hakas Türkçelerinde Fiil*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Mehmet Mahur Tulum’un 1997 yılında Özbekçede tasvir fiillerini tespit ettiği doktora çalışması da oldukça kapsamlı bir çalışmadır. TULUM, M. M. (1997) *Özbekçede tasvir yardımcı fiilleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Mustafa Yıldız Yeni Uygur Türkçesindeki tasvir fiillerini doktora tezi olarak çalışan araştırmacılarıdır. YILDIZ, Mustafa (2004), *Yeni Uygur Türkçesinde Tasvir Fiilleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri adlı çalışmasında Ali Tan, doktora tez çalışmasında tasvir fiilleri üzerine detaylı bir çalışma yapmıştır. 2005 yılına bu ait doktora çalışmasında Kırgız Türkçesinde tasvir fiilleri incelenmiştir. Ayrıca bu çalışma 2010 yılında Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri adıyla Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır. TAN, Ali (2005), *Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri*, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Kazak ve Nogay Türkçesi yazı dillerinde tasvir fiilleri konusunu 2005 yılında doktora çalışması olarak Dilek Ergönenç çalışmıştır. ERGÖNENÇ, Dilek (2005), *Kazak*

ve *Nogay Türkçesi Yazı Dillerinde Tasvir Fiilleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Ayrıca bu çalışma 2011 yılında Grafiker Yayınları tarafından aynı adla yayımlanmıştır.

Savaş Şahin, 2008 yılında yüksek lisans tez çalışmasında Türkmen Türkçesinde tasvir fiillerini detaylı bir şekilde incelemiştir. ŞAHİN, Savaş (2008), *Türkmen Türkçesinde Tasvirî Fiiller Üzerine Örnekli Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tuba Arıcıoğlu, Türkmen Türkçesinde birleşik fiiller konusunu işlerken tasvir fiilleri konusu üzerinde kısaca durmuştur. 2010 yılında bu çalışma bir yüksek lisans çalışmasıdır. ARICIOĞLU, Tuba (2010) *Türkmen Türkçesinde birleşik fiiller- Gayğısız Atabay romanı üzerine bir inceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Tuğba Bayrakdarlar tarafından 2014 yılında Oğuz grubu Türk lehçelerinde tasvir fiilleri yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. BAYRAKDARLAR, Tuğba (2014) *Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Tasvirî Fiiller*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

BÖLÜM III

İNCELEME

3.1. Tuvacada Bulunan Tasvir Fiili Yapıları

3.1.1. Kurucu Öge Olarak Tasvir Fiilleri

Çalışmada yapılan tarama sonucunda elde edilen tasvirî yapılarıdaki kurucu ögeler alfabetik olarak sıralanmış ve bu fiillerin tarihi ve modern dil ve lehçelerdeki durumlarının yanısıra Tuvacadaki durumu detaylı olarak incelenmiştir.

3.1.1.1. al- Fiili

3.1.1.1.1. al- Fiilin Esas Fiil Olarak Kullanılışı

Eski Türkçede *al-* fiilinin varlığına Orhon Yazıtlarında rastlamaktayız. Ancak yardımcı fiil olarak, tasvirî ya da betimleyici konumda değil esas fiil konumundadır. Orhon yazıtlarında *al-* fiili “zaptetmek, ele geçirmek, fethetmek” manalarında kullanılmıştır (Tekin, 2008, s.62). *tip algalı kelti* “diyerek bizi zaptetmek için (üzerimize) geldi” (BK D32).

Fiilin Uygur Türkçesindeki kullanımı da esas fiil olarak *al-*, “ele geçirmek” manasındadır (Çetin, 2012, s. 218). *ayagın algalı tegimlig siz* (542, 20)

Karahanlı Türkçesinde *al-* fiili esas fiil olarak kullanılmıştır. *Kişig tuttum aldım küçün yarmakın men* (KB, 6543).

Harezmi Türkçesinde *al-* fiili, “sahip ol-, fethetmek” manalarıyla esas fiil olarak varlığını sürdürmektedir (Ata, 1997, s.15) *kabil unamadı meniñ birle tuğğan kızını alır-men* (KE, 15v7).

Çağatay Türkçesinde *al-* fiili “almak” manasıyla esas fiil olarak bulunur. *hayât suyını koy kim lebidin aldım kâm / bar iy Hızr ki manga ‘ömr-i cāvidān kildi* (BD, 1995, s. 157).

Eski Anadolu Türkçesinde *al-* fiili “almak” anlamıyla esas fiil olarak kullanılmıştır. *kırk yigidin boyına aldı, kalın Oğuzuñ üstüne yorıyış itdi* (DK, D19/5).

3.1.1.1.2. al- Fiilin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı

Al- fiilinin tasvir fiili olarak sahip olduğu anlam; *-p al-* biçimiyle bir işi kişinin kendisi için yapması anlamıdır. Bu işlevin yabancı kaynaklardaki adı *self-benefactive* şeklindedir (Anderson 2001 s. 245). *-a/-y al-* biçimleriyle ise işe gücün yetmesi durumunu, yani muktedirliği ifade eder.

Eski Türkçede al- fiili esas fiil olarak kullanılmakta, tasvir fiili olarak kullanımına rastlanmamaktadır. Bang Uygurcada ise esas fiile iktidar manası kazandırdığını ifade etse de biz bu görüşe katılmamaktayız. Yine Bang'ın ifadelerine dayanarak Eraslan “*Kirtün inanmış kişilerig tire yıga alır sız* (Suv. 490 2-3). cümlesindeki al- fiilini tasvirî fiil olarak olarak çevirmiş “muktedirlik, iktidar” anlamı vermiştir. (Earslan, 2012, s. 443). Fakat cümledeki “*yıga alır sız*” yapısında al- fiili esas fiil olarak kullanılmıştır. Fiilin Eski Türkçedeki tasvir fiili olarak durumuna ilişkin Gabain şu örneği verir: *Awla-p al-* “avlayarak ele geçirmek, avlamak” (Gabain,1995, s. 91). Bu yapıda da tasvirî bir durum söz konusu değildir. Eski Türkçede al- fiilinin karşıladığı muktedirlik manasını u- fiilinin yüklendiğini görmekteyiz.

Orta Türkçe dönemine baktığımızda da al- fiilin karşıladığı “*muktedir ol-*” manasının u- fiiliyle karşılandığını görmekteyiz. U- fiili müstakil olarak kullanılmaktan çıkmış esas fiil ile birleşip ek biçimini almıştır.

Eski Kıpçak Türkçesinde de u- fiili yeterlilik manasını üstlenici görev görmüştür. Karamanlıoğlu al- fiilinin sadece olumsuz ifadelerde yardımcı fiil olarak kullanıldığını yalnızca *Codex Cumanicus*'ta rastlayabildiğimizi belirtmektedir (Karamanlıoğlu, 1994, s. 148).

Çağatay Türkçesi dönemine geldiğimizde al- fiilinin yeterlilik yapısı için kullanıldığını görmekteyiz. Bu fiilin *-a* ve *-y* zarf fiillerinden sonra yardımcı fiil olarak kullanıldığı görülmektedir (Argunşah, 2014, s. 183). Nevāyī er kıla almas gedālīg êtkil rahm, bes durur ger sürte alsam yolu tofrağığa yüz “Ey Rabbim Nevayi dilencilik yapmaz onu affet, eğer onun yolunun toprağına yüz sürebilsem yeterlidir.” örneği al- fiilin tasvir fiili olarak kullanımını örneklendirmektedir.

Eski Anadolu Türkçesinde al- fiilinin yeterlilik manasındaki durumuna baktığımız vakit fiilin yerini *bil-* fiiline bırakmıştır. Yani Çağatay Türkçesi al- fiilini yeterlilik için kullanırken Eski Anadolu Türkçesi *bil-* fiilini kullanmaktadır.

3.1.1.1.3. Tuvacada *al*- Fiili

Al- fiili Tuvacada “almak, sahip olmak” manalarında kullanılan bir fiildir. Tuvacada *al*-, *alır*- biçimleri ile karşımıza çıkmaktadır Fiilin –*p al*- yapısı oluşun ya da kılışın kişinin kendisi için yapıldığına –*a/-y al*- ise mukteditirlik ifade eder (Arıkoğlu, 2007, s. 1205).

- бодунче коргуш чок hostуг тоянчыларны- шөleen чурттап чораан кижилерни- **чоокшуладып алган** (ÇHDB, s. 5).

bodunçe korguş çok hostug toyançılarnı- şöleen çurttap çoraan kijilerni- çookşuladıp algan

“ Kendisine, korkusuz boşluklu gezginlerince yaşayan kişilerini yakınlaştırdı”

- Алан- Куо авазының чоок кижилерин дилеп, тыпкаш, чөвүлекчилер кылдыр **чырып алган** (ÇHDB, s. 5)

Alan- Kuo avazınıñ çook kijilerin dilep, tıpkaş, çövülekçiler kıldır çırıp algan.

“Alan Kuo annesinin yakın kişilerini isteyerek, bularak, danışmanlar olarak topladı.”

- Аш-чемнің ниити курлавырын кылып алырлап (ÇHDB, s. 6).

Aş-çemniñ niiti kurlavırın kılıp alırlap.

“ Yemeğinin bütün yedeklerini (stoklarını) (kendisine) aldı.”

- Өңнүүнүң егинери, шугунуң күштүг шугул еезин бодунда **жашырып алган** (ÇHDB s. 9).

Öñnüünüñ egineri, şugunuñ küştüg şugul eezin bodunda jasıırıp algan.

“Arkadaşının omuzları suyun güçlü taşkın halini kendi başına engelleriebildi.”

- Оларны Темучин чүнүң- биле хаара тудуп алганыл (ÇHDB s. 19).

Olarnı Temuçin çünüñ- bile haara tudup alğanıl

“Onları Temuçin yün ipliği ile bağlayıp almıştı.”

Yapılan taramalarda *al-* fiilinin genellikle Tuvaca “kendi” anlamına gelen *bodunda* sözcüğü ile kullandığı görülmektedir. Bu sözcüğün görevli bir yapı olarak kuvvetlendirme amacıyla kullanıldığı görülmektedir.

3.1.1.2. bar- Fiili

3.1.1.2.1. bar- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı

Eski Türkçede *bar-* fiilinin esas fiil olarak kullanımına Orhon yazıtlarında rastlamaktayız. Fiil “varmak gitmek” anlamlarında kullanılmaktadır (Tekin, 2008, s. 125). azkına erin tezip bardı “azıcık erle kaçıp gitti” (KT D34). Eski Uygur Türkçesi döneminde *bar-* fiilinin asıl fiil olarak kullanıldığı örnekler mevcuttur. Orhon Türkçesinde olduğu gibi “var- git-” anlamlarında kullanılmıştır. *ol orunlarta barıp ol tözün* (502) örneğinde olduğu gibi esas fiil olarak kullanımı mevcuttur.

Karahanlı Türkçesi döneminde *bar-* fiilinin esas fiil olarak “var- gitmek” manalarında kullanıldığını görmekteyiz. *kişig til uçuzlar barır er başı* (KB, 163) örneğinde olduğu gibi esas fiil olarak kullanımları mevcuttur.

Harezm Türkçesi döneminde *bar-* fiili var-, git- ve öl- anlamlarında esas fiil olarak kullanılmıştır. bardılar uçmahnı kördiler (KE, 10v13).

Çağatay Türkçesi döneminde fiil esas fiil görevinde “varmak, ulaşmak” manasıyla kullanılmıştır. *hayāt suyını koy kim lebidin aldım kām / bar iy Hızr ki manga ‘ömr-i cāvidān kildi* (BD, 66/2).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde kelimebaşı /b-/ sesi /v- / sesine dönüşerek fiil var- biçimine dönüşmüştür. Deli Karçar segirderek vardı suya düşdi (DK, D99/1)

Çağdaş Türk dil ve lehçelerine bakıldığında da *bar-* fiilinin sıklıkla kullanılan bir esas fiil olduğu görülmektedir.

3.1.1.2.2. bar- Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı

Eski Türkçede *bar-* fiilinin tasvir fiili olarak kullanımına Gabain tarafından *öl-üp bar-* “ölüp git-” örneği verilmiştir (Gabain, 2007, s. 91). Fakat bu yapıda herhangi bir tasvir ya da betimleme ifadesi bulunmamaktadır. Burada *git-* fiili esas anlamını korumakta ve yardımcı fiil olarak kullanılmıştır. Fakat Orhon Türkçesine baktığımızda *bar-* fiilinin hareketin yavaş yavaş gerçekleştiğini yani bir anlamda süreç bildiren bir tasvir yapısında kullanıldığını görmekteyiz. *yokadu barır ermiş* (KT D10) (Şirin User, 2009, s. 413). Karahanlı Türkçesi döneminde *bar-* fiilinin tasvir fiili olduğuna dair

örnekler mevcuttur. Ercilasun, *bar-* fiilin tasvir fiili olarak kullanımını örneklendirmiştir (Ercilasun, 2014, s. 117). *iling arta bargay kingügey yiring* (KB, 5915) örneğinde olduğu gibi *arta bar-* “günden güne artmak” anlamında kullanılmıştır. Burada devamlılığı anlatan tasvirî bir durum söz konusudur.

Harezmi Türkçesi döneminde *bar-* fiilinin tasvir fiili yapısı olarak kullanımı bulunmaktadır.

Çağatay Türkçesinde de *bar-* fiili tasvir fiilinin tasvir fiili olarak kullanımına dair örneklerle rastlanmamıştır.

Eski Anadolu Türkçesinde *var-* biçiminde olan fiil zaman zaman tezlik zaman zaman da süreklilik ifade etmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde *çika var-* “çıkagelmek”, (TS, s. 892), *duru var-* “birden bire kalkıp gitmek” (TS, 1274) örneklerinde olduğu gibi tezlik ve süreklilik ifade eden yapılar olduğu görülmektedir (Demir, 2004, s. 110).

3.1.1.2.3. Tuvacada *bar-* fiili

Bar- fiilinin tasvir fiili olarak kullanımına bu çalışmanın örnekleminde yer alan eserlerde, yapılan taramalar sonucunda nadir olarak kullanılan yapılardandır. *Bar-* fiili *-a* zarf fiili ile birlikte bir işin yapılmaya başlandığını ifade etmek için kullanılan bir tasvir yapısı oluşturmaktadır. Fakat *alıp bar-* yapısından oluşan *apar-* yapısının sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bu durum bize *bar-* yapısının *apar-* yapısına bıraktığını göstermektedir. Fakat *apar-* yapısı müstakil bir fiil olarak kullanılmakta ve tasvir manası taşımamaktadır.

- Дажыглар база-ла паш- хымышта барган (UÇUX, s. 101).

Dajıglar baza-la paş- hımıšta bargan.

“Taşıma kazan kepçe ile başladı.”

3.1.1.3. *ber-/ bër* Fiili

3.1.1.3.1. *ber-/ bër* Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı

Orhon Türkçesinde *ber-* fiili asıl fiil olarak “vermek” anlamında kullanılmıştır. *il berigme teŋri türük bodunatı küsi yok bolmazun tiyin* “devlet veren Tanrı Türk halkının adı sanı yok olmasın diye” (BK D21) *bër-* fiili asıl fiil olarak Uygur Türkçesinde de

“vermek” anlamında kullanılmıştır. *bértiñ ulug énçgü meñi yértinçüke* “Yeryüzüne büyük huzur ve sevinç verdin.” (AYÇetin, 917)

Karahanlı Türkçesi dönemine geldiğimizde *ber-* fiilinin asli fiil olarak kullanımı yine vermek anlamında sürmektedir. *kişike birür men tilep edgü at* (KB, 3022.)

bër- fiili asıl fiil olarak Harezmi Türkçesinde de “vermek” anlamında kullanılmıştır. *yër mülkini anlarga bërür me n*(KE, 4v20)

bir- fiili asıl fiil olarak Çağatay Türkçesinde “vermek, ihsan etmek, iletmek, yöneltmek, sağlamak, ortaya çıkmak” anlamlarında kullanılmıştır. *Kim bizge munda bâzî birür* (HM T762a3)

ber- fiili asıl fiil olarak Eski Anadolu Türkçesinde de “vermek” anlamında vir- şeklinde kullanılmıştır. *bu nesneleri getürecek olur-iseñüz kız karındaşımı virürem*(DK 87/13).

3.1.1.3.2. *ber-* /*bër-* Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı

Orhon Türkçesi döneminde *ber-* fiili tasvir fiil olarak tezlik anlamında kullanılmıştır. *alp erin ölürüp balbal kılı bertim* “Yiğit erlerini öldürüp balbal yapıverdim.”(BK, G7)

bër- fiili tasvir fiili olarak Uygur Türkçesinde tezlik anlamında kullanılmıştır. *ulug arjılar körkidü söyleyü bërtiler* “yüce kâhinler göstererek söyleyiverdiler” (AYÇetin, 726)

ber- fiili tasvirî fiil olarak Karahanlı Türkçesinde tezlik anlamında kullanılmıştır. *bolu birdi evren ilig birdi taht*(KB, 92).

bër- fiili Harezmi Türkçesinde kesinlik bildiren tasvir fiili olarak kullanılmıştır. *közümge körünü bërür* (KE, 225r11)

ber- fiili tasvir fiili olarak Çağatay Türkçesinde tezlik anlamında kullanılmıştır. *alarga itizar yüzidin tutu birdim* “onlara özürle sunuverdim.” (HM, T762b19)

ber- fiili tasvir fiili olarak Eski Anadolu Türkçesinde tezlik bildirir ve vir- şeklinde kullanılır. *şökli melike seni iletelüm saña biglik alı virelüm*.(DK, D40-12)

3.1.1.3.3. Tuvacada *ber-* / *bër-* Fiili

Bu fiil Tuvacada *ber* ya da *beer* şekliyle karşımıza çıkmaktadır. Tuvaca “vermek” anlamında kullanılan bir fiildir. Tuvaca *ber-* yardımcı fiili *-a* ve *-y* zarf fiilleri ile birlikte oluş ve kılınışın tezliğini ifade eden tasvir yapıları kurmaktadır.

- Кыргыз ада-иези аайназын манааш **узагылай берген** (UÇUX, s. 8).
*Kırgan ada-iezi aaynazın manaaş **uzagılay bergen***
“Yaşlı anne babası bekleyince uzaklaşiverdi.”
- Контр деп сөс дыннаан ояар олар Намдакай акызы сугже бар **барбастай бергеннер** (UÇUX, s. 48).
*Kontr dep sös dıñnaan oyaar olar Namdakay akızı sugje bar **barbastay bergenner***
“Karşıdevrimci diye söz kesenlere benzeyen onlar Nomdakay ağabeyine doğru varamadı.”
- Бичии джаджырат аймактың баштыңчызы турган бодум улуг хаан **болу бердим** (CHDB, s. 22).
*Biçii djadjırat aymaktıñ baştıñçızy turgan bodum ulug haan **bolu berdim***
“Başka dili konuşmaktan başınızda duran kendimin büyük hanı oluverdim.”
- Чүнү канчап турары ол моон? Деп бодааш, ашааның чанынга **чеде берген** (DÇÇ, s. 16).
*Çünü kançap turarı ol moon? Dep bodaaş, aşaanıñ çanınga **çede bergen***
“Nasıl olur o bundan sonra? diyerek kocasının yanına yetişiverdi.”
- Чочагай угбай орнунуң чанынга кылаштап **чеде берген** (ÇÇ, s. 94).
*Çoçagay ugбай ornunuñ çanınga kılaştap **çede bergen***
“Çoçagay abla yerininin (makamının) yanına yetişiverdi.”

3.1.1.4. bol- Fiili

3.1.1.4.1. bol- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı

İsimlerin üzerine gelerek birleşik fiil yapısı oluşturan bol- fiili Eski Türkçe döneminden itibaren Türkçenin ana yardımcı fiillerinden biridir.

Orhon Türkçesi döneminde bol- fiilinin durumuna bakıldığında kullanım sıklığının yaygın olduğu görülmektedir. Fakat bol- fiili esas fiil olmaktan ziyade yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır. bol- fiili “olmak, varlık kazanmak” anlamlarında

kullanılan bir fiildir. Uygur Türkçesi döneminde de *yañlıg umug inag bolur siz* (AYÇETİN, 802) örneğinde olduğu gibi yardımcı fiil olarak kullanımı mevcuttur.

Karahanlı Türkçesi döneminde de bol- fiili yardımcı fiil olarak yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. *atada anada bağırsak bolup /tiler erdi tutçı bayattın kolup* (KB, 41)

Harezm Türkçesi döneminde de bol- fiili esas fiil olmaktan ziyade yardımcı fiil olarak varlığını sürdürmektedir. *İlahi, bela tegmişde sen biziñ birle bolğay mu sen?* (KE, 10v20).

Çağatay Türkçesi döneminde de bol- fiili varlığını yardımcı fiil olarak kullanılmaya devam etmiştir. *bu digenler manga boldı takrib / munı nazm ittim ü birdim tertib* (BD, 3/12).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde bol- fiilinin genel olarak ol- biçimiyle kullanımı görülmektedir. Ancak Eski Anadolu Türkçesinin ilk dönem metinlerinde bol- kullanımı da mevcuttur. Bu eserler karışık dilli eserler olarak adlandırılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminin genel özelliklerini yansıtan eserlerde ise fiilin ol- kullanımı mevcuttur. *Oguz bigleri gelüp oğlan üstine yığnak oldılar* (DK, D17/6).

3.1.1.4.2. bol- Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı

Bol- fiilinin tarihi gelişim seyrine baktığımızda Eski Türkçe döneminde yardımcı fiil olarak kullanılmaya başlandığını görürüz. Zeynep Korkmaz fiilin, tasvir fiili olarak Uygur Türkçesi metinlerinde *imkan* ve *imkansızlık* anlamı bildirerek nadiren kullanıldığı belirtmektedir. *Kıl-u bol-* ‘*yapabil-*’ (Korkmaz, 1995, s.616).

Karahanlı Türkçesi döneminde fiil tasvir anlamından ziyade bildirme anlamı ve yardımcı fiil olarak kullanılışıyla karşımıza çıkmaktadır. “*yalavaç işi kör neçe söz bolur.*” (KB, 2666).

Çağatay Türkçesi döneminde ise fiilin yardımcı fiil olarak kullanımına rastlamaktayız. *abad bol-*, *açuk bol-* örneklerinde görüldüğü gibi yardımcı fiil görevini yüklenmiştir. J. Eckmann bol- yardımcı fiilinin sık sık imkanı ya da imkansızlığı ifade etmek için şart- şimdiki zaman yapısı ile birlikte kullanıldığını belirtir (Eckmann, 2013, s. 127).

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de *bol-* fiilinin tasvirî görevi bulunmamaktadır. Bol- fiili yardımcı fiil olarak kullanımını sürdürmeye devam etmektedir.

Zeynep Korkmaz, *bol-* fiilinin gerek Uygur metinlerinde, gerekse başka dil ve lehçelere ait metinlerde şahsı belli olmayan olumsuz ifadelerle gelmekte olduğunu belirtmektedir (Korkmaz, 1995, s 616).

3.1.1.4.3. Tuvacada bol- Fiili

Bol- fiili Tuvacada karşımıza *boor* ve *bolur* biçimleriyle çıkar. Tasvirî birleşik fiili izni, müsadeyi, yapabilirliği ifade eder. (Arıkoğlu, 2007, s. 1205).

- Ийе бойдус хайырлаан талант кандыг-даа төлге **туруп болур** (ÇHDB, s. 21).

*İye boydus hayırlaan talant kandıg-daa tölge **turup bolur**.*

“Anne doğa(sında var olan) bağışlama yeteneği (ile) nasıl da büyü yapabilir.”

- Бичии-даа кадыг ажыл **кылып болбас** (DÇÇ, s 48).

*Biçii-daa kadıg ajıl **kılıp bolbas**.*

“Küçük de zor iş yapamaz.”

- Ону чүгле үезинде ескерип, деткип, дузалавас болза, ол сайзырап, өспейн **барып болур** (DÇÇ, s. 21).

*Onu çüggle üezinde eskerip, detkip, duzalavas bolza, ol sayzırıp, öspeyn **barıp bolur**.*

“Onu sadece zamanında gösterip yardım edip, yardım etmezse, o ilerleyerek varabilir.”

- Ону кысказы-биле мынчаар **тодаргайлап болур** (UÇUX, s. 25).

*Onu kıskazı-bile mınçaar **todargaylap bolur**.*

“Onu kısası ile böyle doyabilecek.”

- Анчымаа дарга-биле чугалааш, ол бир ужурну **чугаалап болур**. (ÇÇ, s. 14).

*Ançımaa darga-bile çugalaaş, ol bir ujurnu **çugaalap bolur**.*

“Ançımaa başkan ile konuşarak o bir sebebini söyleyebildi.”

3.1.1.5. *çıt-* (< *yat-*) Fiili

3. 1.1.5.1. *çıt-* (< *yat-*) Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı

Tuvacada *çıt-* biçiminde varlığını sürdüren fiil Eski Türkçede *yat-* biçimindedir. Eski Türkçede, *yat-* fiili, “uzanmak, uyumak için uzanmak” gibi anlamlarda kullanılmaktadır (ED, 1972, s. 884). Eski Türkçede *yat-* biçiminde olan fiil – *gali* ekiyle kullanıldığında asıl fiillere geldiğinde gelecek zaman ifade eder.

Karahanlı Türkçesi döneminde *yat-* fiili esas fiil olarak kullanılmaya devam etmiştir. ediz king bedizlig saraying kalıp /karangku yir evde yatur sen ulıp (KB, 1419).

Harezmi Türkçesi döneminde *yat-* fiili esas fiil olarak kullanım alanını korumuştur. Harezmi Türkçesi döneminde “yatmak” anlamının yanısıra “dağılmak” anlamında da kullanılmıştır (Ata, 1997, s. 716). niçe boldı kim munda yatur-mız? (KE, 178v/7).

Çağatay Türkçesi döneminde de *yat-* fiili esas fiil olarak kullanılmıştır. *ni hoş bolgay ki bir kün uykuluk bahtımnı oyğatsam / kiçeler tar muıy dik bilige çırmaşıp yatsam* (BD, 57/1).

Eski Anadolu Türkçesinde *yat-* fiili “yatmak, uzanmak” anlamını korumuş ve esas fiil olarak kullanımını sürdürmüştür. Dün katmış, üç gün dünlü yortmış yiğit, karangulu gözlerini uyhu almış yiğit atınuñ çılbırını bileğine bağladı, yatdı, uyudı (DK, D263/9).

3.1.1.5.2. *çıt-* (< *yat-*) Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı

Çıt- fiilinin tasvir manasına Eski Türkçeden itibaren rastlayamamaktayız. Fakat günümüz dil ve lehçelerinde süreklilik ifade ederek tasvir görevi mevcuttur. Tuvada *çıt-* biçimiyle karşımıza çıkan bu fiil Kazakçada *jat-*, Özbekçede *jât* ve diğer dil ve lehçelerde *yat-* biçimiyle yaşamaktadır

3.1.1.5.3. Tuvacada *çıt-* Fiili

çıt- fiili Tuvacada “yatmak” anlamında kullanılmaktadır. Süreklilik yapısı oluşturmak için –*p* zarf- fiili ile birlikte *çıt-* fiili kullanılmaktadır.

- Буян караан ажып келгеш, кайда чыдар кижі боор мен деп, кезек боданып чыткан (UÇUX, s. 32).

*Buyan karaan ajıp kelgeş, kayda çıdar kiji boor men dep, kezek **bodanıp çıtkan.***

“Buyan göz açıverdiğinde, nerede adam olacak ben diyerek biraz düşünmekteydi.”

- Ооң тайга- тандыларында та кандыг байлак **шыгжаттынып чыдар** чүве ыйнаан- деп, ол чугаалаан (DÇÇ, s. 34).

*Ooñ tayga- tandılarınada ta kandyg baylak **şıgjattınıp çıdar** çüve ıynaandep, ol çugaalaan .*

“Onun Sibirya Ormanlarında da nasıl zenginlikle hangi şeyle korunmakta olduğunu söyleyip o konuştu.”

- Ол ону күзеп **дилеп чыткан** (UÇUX, s. 14).

*Ol onu küzep **dilep çıtkan.***

“O onu isteyerek, dilemekteymiş.”

3.1.1.6. çor- (< yorı-) Fiili

3.1.1.6.1. çor- (< yorı-) Fiilin Esas Fiil Olarak Kullanılışı

Eski Türkçede “yürümek, gitmek” anlamında kullanılan, *yorı-* biçiminde kullanılmaktadır. *Ulug katıglanmakta yorıyur siz* (AYÇetin, 732-733) örneğinde olduğu gibi esas fiil olarak kullanımı işlek olan bir fiildir.

Karahanlı Türkçesi döneminde esas fiil olarak işlek bir fiil olarak kullanılan *yorı-* fiili “yürümek” anlamında kullanılmaktaydı (Arat, 1979, s. 553). *negü teg keçer bu keçigli küñüñg / köñimü yorır sen ya egri yoluñg* (KB /1583).

Harezmi Türkçesi döneminde esas fiil olarak *yorı-* fiili kullanılmaya devam edilmiştir. Fakat *yorı-* fiili *yor-* fiili ile birlikte “yormak” anlamında kullanılmaya başlamıştır. Eski Türkçede kullanılan “yürümek” anlamındaki fiil ise *yöri-* /*ü-* şekliyle kullanılmaktadır. Fiil bu şekliyle “ yürümek, hareket etmek, yaşamak” anlamlarında kullanılmaktadır (Ata, 1997, s. 746). *bu yolnu koyduñ erse kayu yol birle yörür- sen?* (KE , 88V5).

Arpad Berta *yorı-* fiilini Eski Kıpçak Türkçesinde ele alırken *yor(i)-* fiilinden hareketle *-yor* ekinin yardımcı fiilden kalıplaştığını söyler. (Berta, 1996, s. 494)

Çağatay Türkçesi döneminde de Harezmi Türkçesi döneminde olduğu gibi yorı-fiili yerine “yürümek” anlamında yörü- biçimi ile kullanılmaktadır. ni ayak kim talebide yörügey/ ni köngül kim heveside çürügey (BD, 132/12).

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde yorı- şekliyle kullanılan fiil esas fiil ve yardımcı fiil olarak kullanılmaya devam etmektedir. *Kafir yanınça yayak yorır diyen mi* (DK 146 /10) örneği esas fiil olarak kullanımını örneklemektedir. *Kızuñ dileyü geli yorır didiler* (DK 178/4) örneği yardımcı fiil olarak kullanımını örneklemiştir.

Fiilin günümüz dil ve lehçelerindeki karşılığı şu şekildedir: Azerbaycan Türkçesi yeri; Türkmen Türkçesi *yöre-*; Türkiye Türkçesi *yürü-*; Özbek Türkçesi *yür-*; Tatar Türkçesi *yöre-* Kazak Türkçesi *jür-* biçimlerindedir (Ergönenç Akbaba, 2011, s. 141).

3.1.1.6.2. çor- (< yorı-) Fiilin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı

Gabain tarafından *yür-* şeklinde gösterilen fiilin süreklilik anlamı kazandıran bir yardımcı fiil olduğunu belirtmiştir. *Yat-ıp yür-* anlamıyla *yatmayı adet haline getirmek, kımıldamamak* anlamlarını vermiştir (Gabain, 2007, s. 90) Bu anlamı sağlayan fiilin *yür-* mi yahut *yat-* mı olduğu tartışmalı görünmektedir. Ayrıca yorı- fiili esas olarak kullanımı mevcuttur..

Eski Anadolu Türkçesinde yorı- fiili ya da yoru- fiili süreklilik gösteren yapılar olarak kullanılmakta ve tasvir görevi görmekteydiler. Tarama Sözlüğü’nde geçen *gark ittük Fir’avn’in kavmini siz bakıyorurken* örneğinde olduğu gibi yoru- tasvir fiili cümleye süreklilik anlamı katmaktadır. Ayrıca yardımcı fiil olarak kullanılan yoru- fiili Eski Anadolu Türkçesinde ekleşmiş ve şimdiki zaman eki olarak kullanılmaya başlanmıştır.

3.1.1.6.3. Tuvacada çor- Fiili

Tuvacada *çoru-* ya da *çor-* biçiminde görülen bu fiil “ yürümek, varıp gitmek” anlamlarına gelir (Ölmez; 2007, s. 124). Tuvacada *çor-* fiili oluşun ya da kılışın sürekliliğini ifade eder.

- Кажанда бичии оолдуг азы уруглуг болуп ирги бис дееш четтиклейи **манап чордум** (DÇÇ, s. 48).

*Kajanda biçii ooldug azı uruglug bolup irgi bis deeş çettikleyi **manap çordum**.*

“Her zaman küçük evlat (sahibi) ya da çocuklu olanlar bizim için ağları atmış bekliyordum.”

Маадыр- оол, Москвага **сургуулдап чораан** болбаазын еш Сержиkey суглардың улуска ыр- шоор, оюн –тоглаа көргүзер чери (UÇUX, s. 46).

Maadır- ool, Moskvaga surguuldap çoraan bolbaazın eş Serjikey suglardıñ uluska ır- şoor, oyun –toglaa körgüizer çeri.

“ Kahraman oğul Moskovayı öğrenemedен eş Serjikey sulardan insanlara şarkılar, oyunlar yıpranacağı yeri.”

- Узун орук кырын дургаар Кызыл ханы **саарлып чораан** (ÇÇ, s. 216).

Uzun oruk kırın durgaar Kızıl hanı saarlıp çoraan.

Uzun yol üstü boyunca Kızıl hanı savrulup duruyordu.”

- Революстуг нам, чазакка удурланмаан мен, кызыл тынымы соомга каггаш, олар дееш **демисежип чораан мен** (UÇUX, s. 38).

Revolustug nam, çazakka udurlanmaan men, kızıl tınımy soomga kaggaş, olar dees demisejip çoraan men.

“Devrimci parti, hükümete karşı gelemem ben kızıl ruhumu körleştirerek, onlar diye mücadele edip durdum.”

3. 1.1.7. düş- (< түш-) Fiili

3.1.1.7.1. düş- (< түш-) Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı

Tuvacanın Eski Türkçedeki /t- / sesini /d-/sesine dönüştürmesi sebebiyle *düş-* fiili Eski Türkçede *tüş-* biçiminde kullanılmaktadır. Eski Türkçede “genel olarak aşağı doğru hareket” (ED, 1972, s. 560) anlamında kullanılan *tüş-* fiili esas fiil olarak işlek olarak kullanılmaktadır. Uygur Türkçesinde bititserler ol evte yaşın түшmez (AYÇetin, s. 179) örneğinde olduğu gibi esas fiil olarak kullanımı mevcuttur.

Karahanlı Türkçesi döneminde *tüş-* fiili “düşmek, inmek” anlamlarında kullanılmaktadır (Arat, 1979, s. 482) *kayu tüz emitse turumaz түшер / kayu neng köni bolsa түшmez serer* (KB, 807) örneğinde olduğu gibi esas fiil olarak kullanılmaktadır.

Harezmi Türkçesi döneminde “düşmek, bir binek hayvanından inmek, konaklamak” anlamlarıyla *tüş-* fiili kullanımını sürdürmüştür (Ata, 1997, s. 661). *tüşdüm, azad erdüm kul boldum* (KE, 87v9).

Çağatay Türkçesinde *tüş-* fiili “düşmek, uğramak, kapılmak, aşırı ilgi göstermek, rastlamak, uygun gelmek” anlamlarıyla kullanılmaktadır (Yücel, 1995, s. 433). ta ak yüzüng yırak tüşti / ikki közüm içre ak tüşti (BD 126/14).

Eski Anadolu Türkçesinde, Eski Türkçedeki kelimebaşı / *t-* / sesinin /-d / sesine dönüşmesinden dolayı *tüş-* fiili *düş-* biçiminde varlığını sürdürmektedir. *Düş-* fiili Anadolu sahasında “düşmek, inmek, girmek” anlamlarında kullanılmaktadır (Ergin, 2009, s. 100).

Fiilin modern dil ve lehçelerdeki karşılığı Azerbaycan, Türkmen ve Türkiye Türkçelerinde *düş-*; Uygur Türkçesinde *çüş-*; Kırgız, Özbek Türkçesinde *tüş-*; Kazak Türkçesi *tüs-*; Başkurt Türkçesi *töş-* biçimindedir

3.1.1.7.2. *düş-* (< *tüş-*) Fiilin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı

Eski Türkçede *tüş-* fiilinin tasvir fiili olarak kullanımına dair bir örnek bulunmamaktadır. Yapılan taramalarda Karahanlı, Harezmi ve Çağatay dönemlerinde de *tüş-* fiilinin tasvirî görevine rastlanmamıştır. *Düş-* fiilinin tasvir fiili olarak kullanıldığı örnekler Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülmektedir. Necati Demir, tarafından yapılan çalışmada Tarama Sözlüğü’nde tasvir fiili örneklerine rastlanmıştır. Bu fiilin düşünülmeden ve özenilmeden yapılan durumları betimlemede kullanıldığı görülmektedir. Demir, *basa düş-* “basıvermek, ansızın baskın yapmak “ (TS s.405), *çapa düş-* “ yağma etmeye başlamak” (TS 821), *göre düş-* “birdenbire görmek” (TS s. 1773) ola *düş-* “oluvermek” (TS 2961) örnekleri ile *düş-* fiilinin Eski Anadolu Türkçesinde işlek olarak kullanılan bir tasvir fiili olduğunu ortaya koymuştur (Demir, 2004, s. 109).

3.1.1.7.3. Tuvacada *düş-* Fiili

Tuvacada *düş-* ve *düjer* biçimlerinde var olan fiil “inmek, düşmek” manalarında. Fiil –p ve a zarf- fiili ile birlikte kullanılarak tezlik yapıları oluşturur.

Çalışma esnasında az sayıda örneğine rastladığımız fiillerdendir.

- Чангыжыктың бир чаагынче байгы күүжү-биле дажыпла дүжүрген (UÇUX, s. 12).

Çaŋgıjıktıñ bir çaaginçe baygı kүүjü-bile dajıpla düjürgen.

“ Yankılanan bir talimatla bütün gücü ile taşıyıverdi.”

- Барба иштинде тырып каан дүк дег, сырый олтуруп кире берген, кырынга **кееп дүшкен** (UÇUX, s. 13).

*Barba iştinde tırıp kaan dük deg, sıryı oturup kire bergen, kırynga **keep düşken**.*

“Bavul içinde durmuş yün gibi yoğun olup kiriverdi, üstüne ilişiverdi.”

- Сарыг- Тараа ырак Бай- Тайгазының едеенге **кееп дүшекен** (UÇUX, s. 18).

*Sarıg- Taraa ırak Bay- Taygazınıñ edeenge **keep düşeken**.*

“Sarı buğday uzak zengin ormanı izleyiverdi.”

- Белен сен бе Дема ?- деп, ол буу-хаа айтыргаш, бажыңда авыяк кыс киши олуарга, **тура дүшкен** (UÇUX, s. 23).

*Belen sen be Dema ?- dep, ol buu-haa aytırğaş, bajiñda avıyak kıs kişi olurarga, **tura düşken**.*

“Hazır mısın sen Dema? diyerek o acele konuşarak, evde sahtekar kız olarak duruveriyordu”.

3.1.1.8. egele- Fiili

3.1.1.8.1. egele- Fiilinın Esas Fiil Olarak Kullanılışı

Tarihi Türk lehçelerinde *egele-* fiili mevcut değildir. Bu fiil Moğolcadan Tuvacaya geçmiş olan bir fiildir. *Egele-* fiili *ege* isim kökünün üzerine /+1A / isimden fiil yapım ekinin getirilmesiyle oluşan bir yapıdır. Tuvacada *ege* sözcüğü “başlangıç, ön, evvel” anlamlarına gelmektedir (Ölmez, 2007, s. 152-153). *Ege* sözcüğü Moğolca sözlüklerde eke biçiminde olup, “başlangıç, köken, kaynak, tasarı” anlamlarına sahiptir (Lessing, Çev: Karaağaç, 2003, s. 485). *Egele-* fiili ise “başlamak, girişmek” anlamlarında Tuvacada kullanılmaktadır. Yapılan taramalar sonucu Tuvaca dışında çağdaş Türk dil ve lehçelerinde de *egele-* fiilinın kullanımına rastlanmamıştır.

3.1.1.8.2. egele- Fiilinın Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı

Tarihi Türk lehçelerinde *egele-* fiilinın tasvir fiili olarak kullanımı mevcut değildir. Bir fiilin herhangi bir yazı ve konuşma dilinde tasvir fiili olarak

kullanılabilmesi için esas fiil olarak mevcut olması gerekmektedir. Bundan dolayıdır ki yapılan taramalarda egele- fiilinin tasvir fiili olarak kullanımına rastlanmamıştır.

3.1.1.8.3. Tuvacada egele- Fiili

Tuvacada egele- fiili “başlamak” anlamında kullanılan bir fiildir. *Egele-* fiili -p zarf- fiili ile birlikte bir hareketin başladığını betimlemek için kullanılan tasvir fiillerindendir. *Egele-* fiili köken olarak Moğolca olup Moğolcada da *ekile* biçiminde sürecin başladığını belirten bir tasvir fiili olarak kullanılmaktadır.

- Бажын ишти **сооп егелеен** (UÇUX, s. 8).

Bajın işti soop egeleen.

“Başının içi soğumaya başladı.”

- Шак ынчан Тыва уругларга чаа школа **тудуп егелеен** (UÇUX, s. 48).

Şak ınçan Tıva uruglarga çaa şkola tudup egeleen.

“O zaman Tuva çocukları yeni okula başlamışlardı.”

- Джамуха **чугаалап егелеен** (ÇHDB, s. 15).

Djamıxa çugaalap egeleen.

“Djamuha söylemeye başladı.”

- Ам олар чаашкын дег **чаап егелеер** (ÇHDB, s. 73).

Am olar çaaşkın deg çaar egeleer.

“Şimdi onlar yağmur gibi yağmaya başladı.”

- Баштагы кижинлер **кееп егелеен** (UÇUX, s. 40).

Baştagı kijinler keep egeleen.

“Baştaki insanlar gelip başladılar.”

- Ам-на идик- хевин хемчееп, кедип, уштуп ойбак- дыдыын **көрүп егелееннер** (UÇUX, s. 137).

Am-na idik- hevin hemçeeep, kedip, uştup oybak- dıdın körüp egeleenner.

“Hemen giyim kuşamını giyip, kuyuya girip (düşüp) görmeye başladı.”

3.1.1.9. hon- (< kon-) Fiili

3.1.1.9.1. hon- (< kon-) Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı

Esas fiil olarak Tuvacada *hon-* biçiminde bulunan fiil Eski Türkçede *kon-* biçimindedir. Eski Türkçe *kon-* fiili farazi *ko-* köküne dayandırılmaktadır. Eski Türkçede *kon-* fiili “yerleşmek, geceyi geçirmek için konaklamak” anlamlarında kullanılmaktadır (ED, 1972, s. 632). ...*turgakına yeriñerü subıñaru koontı* (BK D40). “.... *meskenine yurduna yerleşti*” örneği *kon-* fiilinin Orhon Türkçesindeki esas fiil kullanımına örnektir.

Karahanlı Türkçesinde *kon-* fiili “konmak” anlamında esas fiil olarak kullanılmaktadır (Arat, 1979, s. 270). *kayusı kopar kör kayusı konar / kayusı çapar kör kayu suv içer* (KB, 73) beyiti Karahanlı Türkçesinde esas fiil olarak kullanımına örnektir.

Harezm Türkçesinde *kon-* “konmak, bir yerde konaklamak, geceleme” anlamlarında yaygın olarak kullanılan bir esas fiildir (Ata, 1997, 307). *Mūsī gam-ğın boldı, keçe anda kondılar* (KE, 130V5) örneğinde *kon-* fiili esas fiil olarak kullanılmıştır.

Çağatay Türkçesi döneminde *kon-* fiili “konmak, konaklamak” anlamlarında kullanılm alanını sürdürmüştür (Yücel, 1995, s. 388). *Niçe kün kar tipip muz yastanıp teşviş ile kondung / savuk u kar asru bi- had üçün il köngül saldı* (BD, 397/3) beyiti *kon-* fiilinin Çağatay Türkçesindeki kullanımını örneklendirmektedir.

Eski Anadolu Türkçesinde *kon-* fiili “konmak, konaklamak, gelip konmak, inip yerleşmek, (misafir, yolcu, kervan) inmek ” anlamlarında varlığını sürdürmüştür (Ergin, 2009, s. 188). *aña irüben kondılar* (DK, D203/11) örneğinde olduğu gibi esas fiil olarak kullanımı yaygındır.

3.1.1.9.2. hon- (< kon-) Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı

Tarihi Türk lehçelerinde yapılan taramalar sonucu *hon-* fiilinin tasvir fiili olarak kullanıldığına dair örnekler bulunamamıştır.

3.1.1.9.3. Tuvacada hon- Fiili

Tuvacada “konmak, geceleme, konaklamak” anlamına gelen *hon-* fiili tezlilik tasvirî yapan bir birleşik fiil yapısıdır. *Hon-* fiili –a/-y zarf- fiilleriyle kullanılmaktadır.

- Чоғум дүне карак шиммейн, соғаңайнып **ора һонар** (ÇÇ, s. 260).

Çogum düne karak şimmeyn, sogañaynıp ora honar.

“Aslında geceleyin gözü süsleyerek, körleşip orada geceler.”

3.1.1.10. ıd- /ıd Fiili

3.1.1.10.1. ıd- /ıd Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı

Eski Türkçede ıd- fiili “göndermek, açığa çıkması için izin vermek anlamlarında kullanılan bir fiildir (ED, 1972, s. 37). Orhon Türkçesinde fiilin ıd- biçiminin yanısıra ıt- şekli de mevcuttur. *Türük bodun illedük ilin ıçgunı ıdmış* (KT 6) örneğinde zarf- fiil yapısından sonra ıd- fiili kullanılmasına rağmen esas fiil olarak kullanılmıştır.

Karahanlı Türkçesinde “salmak, göndermek, serbest bırakmak, geçirmek, ulaştırmak” anlamlarında ıd- fiili kullanılmaktadır (Arat, 1979, s. 181). *bularda birisi biringe yağı /yağık yağı ıdtı kesti çoğı* (KB, 144) örneğinde ıd- fiili esas fiil olarak kullanılmaktadır.

Harezm Türkçesinde ıd- fiili “göndermek” anlamında esas fiil olarak kullanılmaktadır (Ata, 1997, s. 254). *İsrafilni ıddı aña ma ant berdi* (KE 5v16) cümlesinde ıd- fiili esas fiil olarak kullanılmaktadır.

Çağatay Türkçesinde ıd- fiili yerine yiber- fiili “göndermek” anlamında kullanılmaktadır. *Yiber-* fiili *ı-d-u bër- >ı-y-u bër-* fiilinin kaynaşmasıyla oluşan bir fiil yapısıdır. Ferhād u Şīrīn’de *yiberdi kimse kim Şīrūye kēlsūn / nē kim sorsam cevābın ‘arz kılsun* “Şiruye gelsin, sorduklarımın cevabını versin diye bir adam gönderdi” örneğinde yiber- esas fiil olarak kullanılmıştır (Kaçalın, 2011, s. 821).

Eski Anadolu Türkçesinde, yapılan taramalar sonucunda ıd-, ıy- ya da yıd- fiilinin kullanımına dair herhangi bir örneğe rastlanmamıştır.

3.1.1.10.2. ıd- /ıd Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı

Eski Türkçede ıd- fiili tasvir fiili olarak mevcuttur. Gabain, Eski Türkçede *ıçgın –u ıd-* “tamamıyla yitirmek” manası vererek fiilin kendi temel anlamını kaybederek esas fiili tasvir ettiğini belirtmiştir (Gabain, 1998 s. 90). Uygur Türkçesinde ıd- fiili esas fiildeki hareketin bütünüyle yapılmış olması durumunu tasvir eder. *Kentü toğmış kılınmış meñgigüü tengri yirin unitu’ıtdı.* (Hu. 168, 14-15) örneğinde “kendi doğduğu, yaratıldığı ebedi tanrı yerini tamamıyla unuttu” anlamıyla hareketin tamamıyla yapıldığını tasvir etmektedir (Eraslan, 2012, s. 445). Karahanlı Türkçesinde ıd- fiili ile

kurulan yapıların tasvir fiili açısından özel bir yeri vardır. Kutadgu Bilig’de geçen *liv aş tirki kirse körü ıdsa köz / yarasızını körse anı tıdsa öz* (KB, 2549) beyitinde geçen *körü ıd-* yapısı “göz altında bulundurmaya istemek” gibi özel bir tasvir anlamı taşır. Yine Kutadgu Bilig’de geçen *körü ıdma öğretgil erdem bilig / bilig erdemin bulsu ilke elig* (KB, 1489) beyitinde yer alan olumsuz yapıda *körü ıdma-* biçimi de fiilin anlattığı işi göz ardı etmemeyi, önemsememeyi tasvir eden bir yapıdır (Şahin, 2001, s. 104).

Harezmi Türkçesinde *ıd-* fiilinin tasvir fiili olarak kullanıldığı yapılar bulunmamaktadır.

Çağatayca *yiber-* fiili tasvir anlamını kendi bünyesinde barındırmaktır. *ıdı ber-* biçimindeki tasvir fiili yapısından kalıplaşan *yiber-* fiili esas fiil olmasına rağmen tasvir anlamı da barındırmaktadır.

3.1.1.10.3. Tuvacada ıd- / ıd Fiili

Id- fiili Tuvacada oluş ve kılışın o anda olduğunu ifade eden bir tezlik fiili olup “göndermek” anlamına gelmektedir. Bu fiil *-p it* yapısının esas fiille kaynaşması sonucu *-ıvıt-*, *-uvut-* şeklinde kullanılmaktadır. Örneğin; *kirip ıd-* > *kirivit*, “girmek” biçiminde *ıd-* > *bijivit* “yazmak” gibi kullanımlarla oluş ve kılışın o anda yapıldığı anlamını verir (Arıkoğlu, 2007, s. 1205).

- Душтук кыс, **ажыдывыт**, бодавыже, баштагы аалчылар боор (ÇÇ, s. 229).
Duštuk kıs, ajıdivıt, bodavije, baştağı aalçılar boor.
“Nişanlı kız, üzüntülüydü, bence baştaki konuklar (yüzünden) galiba.”
- Шак бо ертен душтук оолак шарыларга чалыы кысты чалап алгаш **чанывыттар** (ÇÇ, s.234).
Şak bo erten, duštuk oolak şarılarga çalı kıstı çalap algaş çanıvıttar (ÇÇ, s. 234).
“ Zaman; bu sabah, nişanlı oğlan çocuğu şelaleye genç kızı çağırıp (geri) dönüverdi.”
- Ону куспааңга чыыра тудувут, харын мырыңай ызырывыт а ооң соонда егелелдии- биле ошкаш каг (ÇÇ, s. 246).

*Onu kuspaañga çura **tuduvut**, harın muriñay **ızırıvıt** a ooñ soonda egeleldii- bile oşkaş kag.*

“ Onun kucağına çalı çırpı tutuşturuverdi, aksine bütünü ısırıverdi ondan sonra ona benzemeye başladı.”

- Өөктерин һөректеержин **чырыдывыт**, а ооң соонда бижектер бодунуң оруун тыва беер (ÇÇ, s. 252).

*Öökterin hörekteerjin **çırıdıvıt**, a ooñ soonda bijekter bodunuñ oruun tıva beer.*

“ Düğmelerin sesini yükseltenleri aydınlatıver, ondan sonra bıçakları kendisinin yerinde Tuvalı’ya ver.”

3.1.1.11. kag- Fiili

3.1.1.11.1. kag- Fiilin Esas Fiil Olarak Kullanılışı

Tuvacada *kag*- biçiminde bulunan fiilin Eski Türkçede varlığı mevcut değildir. Mehmet Ölmez, *Tuwinischer Wortschatz* adlı eserinde *kag*- fiilin Eski Türkçe ile ilişkili olabileceği ihtimalini dile getirmiştir. (Ölmez, 2007, s. 188). Fakat anlam ilişkisi açısından değerlendirildiğinde Tuvacada “bırakmak, fırlatmak, saçmak” anlamına gelen *kag*- ile Eski Türkçede “vurmak, kapıyı çalmak” anlamlarında kullanılan *kak*- fiili arasında bir ilgi olması pek mümkün görülmemektedir. Ayrıca Eski Türkçe *kak*- sözcüğü Tuvacada *kak*- “dövmek, darbe indirmek” biçimi ile yaşamaktadır.

3.1.1.11.2. kag- Fiilin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı

Bir fiilin tasvir fiili olarak kullanılabilmesi için öncelikle esas fiil olarak kullanılması gerekmektedir. Fakat *kag*- fiili esas fiil olarak tarihi ve modern lehçelerde yaşamamaktadır.

3.1.1.11.3. Tuvacada kag- Fiili

Kag- fiili Tuvacada *kaar*- şekliyle de bulunmaktadır. Tuvacada *kag*- fiili “atmak, bırakmak, fırlatmak, saçmak” anlamlarında kullanılmaktadır (Ölmez, 2007, s. 188). *Kag*- fiili –*p* zarf- fiiliyle birlikte tezlilik yapısı oluşturur.

- Ерги арага биле дашкаларны база **сагылап кагдым** (ÇÇ, s. 243).

*Ergi araga bile daşkalarnı baza **sagılap kagdı**m.*

“Eski içki ile kadehlerini de atıverdim.”

- Бажыңнарывыс аразыңга даштан бүткен багана дег бедик хана **тудуп кагдым** (ÇÇ, s. 256).

*Başıñnarıvırs arazıñga daştan bütken bagana deg bedik hana **tudup kagdı**m*

“Mahkumlarımız arasına taştan yapılan direk gibi büyük duvar koyuverdim.”

- Оларны тыпкаш, **өлүрүп каарлар** (ÇÇ, s. 249).

*Olarnı tıpkaş, **ölürüp kaarlar**.*

“Onları bularak, öldürüverdiler.”

- **Дыңннап кагдым** (ÇÇ, s.258).

*Dıñnnap **kagdı**m.*

“İşitiverdim.”

3.1.1.12. kal- Fiili

3.1.1.12.1. kal- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı

Eski Türkçede *kal-* fiili “kalmak, devam etmeyi durdurmak, durma noktasına gelmek” anlamlarında kullanılan bir esas fiildir (ED, 1972, s. 615). *kanım kagan uçduкта özüм sekiz yaşda kaltım* (BK, D14) “babam hakan vefat ettiğinde ben sekiz yaşında kaldım” dizesi *kal-* fiilinin esas fiil olarak Orhon Türkçesinde kullanımına örnektir. Uygur Türkçesinde de esas fiil olarak kullanılmaya devam edilmiştir. *kalsar unıılsar köñüllerinte kelürüp* (AYÇetin, 131).

Karahanlı Türkçesinde *kal-* fiili yine aynı anlamda kullanılmıştır. *sen ök saķınçım barır men muñgun / kiçiglikte minsiz қалır sen bu күn* (KB, 1216).

Harezmi Türkçesinde *kal-* fiili esas fiil olarak varlığını sürdürmüştür. *Aydı: fülân қал'anı alurğa maña buluşuñ yoқ erse mengü tamuğda қалur-men* (KE, 134v /3).

Çağatay Türkçesinde *kal-* fiili “kalmak, olduğu gibi durmak, bir durumda sürüp gitmek, bir duruma girmek” gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Yücel, 1995, s. 381). *barı ilge yahşılığ қılғıl ki mundın yahşı yoқ / kim digeyler dehr ara қалdı fülândın yahşılığ* (BD, 24/5).

Eski Anadolu Türkçesinde kal- fiili “ kalmak” anlamında varlığını esas fiil olarak sürdürmüştür. *fani dünya kime kaldı* (DK 65/13).

3.1.1.12.2. kal- Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı

Eski Türkçede kal- fiili süreklilik bildiren bir tasvir fiili olarak kullanılmaktadır. Orhon Türkçesinde ünlü harfli eylem zarfı ile birleşen kal- fiili eylemin sürdüğünü ya da süreceğini belirtir (Tekin, 2000, s. 100). Orhon Yazıtları’nda *ölügi yurtta yolta yatu kaltaçı ertigiz* (KT, K9) “Ölenler de yazıda yabanda yatakalacak idiniz” örneğinde kal- fiili sürerlik bildiren bir tasvir fiili olarak kullanılmaktadır.

Karahanlı Türkçesinde kal- fiilinin tasvir fiili yapısı oluşturan bir kullanımına yapılan taramalarda rastlanmamıştır.

Harezm Türkçesi döneminde –a zarf- fiili ile birleşen kal- fiili ısrar ve süreklilik ifadesi katan tasvir yapıları oluşturmaktadır. (Eckmann, 1988 çev: Akalın, s. 197). Eckmann, *bu kimseler anlar artınga baқа қалур* “bu kimseler onların ardından baka kalır” (NF, 439/17).

Çağatay Türkçesinde de Harezm Türkçesinde var olan – a zarf +kal- fiili yapısı ile süreklilik ifade eden tasvir yapıları kurulmaktadır (Eckmann, 1988, çev: Akalın, s. 236). bu habar kilgen bile basıla qaldılar “bu haberin gelmesiyle basılıp kaldılar” (BD, 156v11).

Eski Anadolu Türkçesinde kal- fiili -ı/i, -u/ü, -a/-e zarf fiil ekleri ile birleşerek süreklilik manasında kullanılmaktadırlar. *Bazirganlar ardından baқа қaldılar vallah yaḡşı yigit mürüvvetlü yigit dediler* “Bezirganlar (alışverişçiler) arkasından baka kaldılar ne kadar güzel faziletli bir yiğit dediler” (DK, 73/9).

3.1.1.12.3. Tuvacada kal- Fiili

Tuvacada kal- fiili “kalmak kalırmak” biçimleri de mevcut olan bir fiildir. kal- fiili “kal-, artmak” anlamlarında kullanılmaktadır (Arıkoğlu, Kuular, 2003, s. 64). Tuva Türkçesinde –p zarf- fiili ile birleşerek tezlik kategorisi oluşturan bir tasvir fiilidir.

- Буян орта шуут- ла аңгалап калган (UÇUX, s. 11).

Buyan orta şuut- la aṅgalap kalgan.

“ Buyan orada aynı olarak anlayıverdi.”

- Мен база **кайгап калдым** акый (UÇUX, s. 21).
*Men baza **kaygap kaldım** akıy.*
“Ben de şaşıriverdim kardeş.”
- Москвага емчи теһникүмүн дооскан соонда Аайнаның ады **өскерлип калган**- документ ёзугаар Аня, Анна деп шуут орусчуй берген (UÇUX, s. 16).
*Moskvaga emçi tehnikümün dooskan soonda Aaynanıñ adı **öskerlip kalgan**-dokument yozugaar Anya, Anna dep şuut orusçuy bergen.*
“ Moskovada doktor teknik okulundan mezun olduktan sonra Aaynanın adı değişiverdi, belgelerde yazdığına göre Anya, Anna diye tamamen Rusça oluverdi.”
- Чүрееминиң хилинчектен кадып- **кургап калганын** билип тур мен (ÇÇ, s. 231).
*Çüreeminiñ hiliñçekten kadıp- **kurgap kalganın** bilip tur men.*
“ Yüreğimin eziyetten sertleşip kuruyuverdiğini biliyorum.”
- Ону чедип алгаш,чораан ашаа евес болза, ол та каяа **азып калыр** (DÇÇ, s. 30).
*Onu çedip algaş,çoraan aşaa eves bolza, ol ta kayaa **azıp kalır**.*
“ Onu çekip alan yaşayan yaşlı olmasa o da nerede besleniverirdi.”

3.1.1.13. kel- /kêl- Fiili

3.1.1.13.1. kel-/kêl- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı

Eski Türkçede kel- fiili esas fiil olarak kullanılan fiillerden birisidir. Orhon Yazıtlarında kel- fiili “gelmek” temel anlamıyla, sıkça kullanılmıştır (Tekin, 2008, s. 149). *Türgiş kagan süsi bolçuda otça borça kelti* (KT, D37). “ Türgiş Hakanını ordusu Bolçu’da ateş gibi, kasırğa gibi (üzerimize) geldi.” Eski Uygur Türkçesinde de kel- fiili esas fiil olarak “girmek” temel anlamıyla kullanılmaya devam etmiştir. *Teñriler kuvragı yumgın gelir* (AYÇetin, 551). “ Tanrılar cemaati toplu olarak birlikte gelir.” Karahanlı Türkçesi döneminde de kel- fiili “ gelmek” temel anlamıyla kullanılmaya devam

etmiştir. *toğardın ese keldi öngdün yili/ ajun itgüke açtı uştmaş yolu* (KB, 63). “Doğudan eserek bahar rüzgarı geldi, dünyayı düzenleyerek cennet yolunu açtı.”

Harezmi Türkçesi döneminde *kel-* fiili “gelmek” anlamıyla kullanım alanını korumuştur. *Anası suw bërdi, kaydın kelür sen kayda barur sen? tedi* (KE, 105v7). “Annesi su verdi, nereden gelip nereye gidiyorsun dedi.”

Çağatay Türkçesinde *kel-* fiili kapalı e /è/ sesini barındıran bir sözcük olması sebebiyle zaman zaman *kil-* biçiminde kaynaklarda yer almaktadır. Çağatay Türkçesinde de “gelmek” temel anlamıyla kullanılmıştır. *yar kuyideki tam sin sin manga püşt ü penah / saye-i lutfungu sal çün sanga kildim ta yana* (BD, 18/3).

Eski Anadolu Türkçesinde Eski Türkçedeki söz başı *k-* seslerinin bir kısmının *g-* sesine dönüşmesi sonucunda fiil *gel-* biçimiyle kullanılmaktadır. *Dirse Han kalkubanı yirinden örü turup kırk yigidin boyına alup Bayındır Hanuñ sohbetine gelür-idi* (DK, D11/8). “Dirse Han yerinden kalkarak ayağa kalkıp kırk yiğidi boyuna alıp Bayındır Hanın sohbetine gelirdi.”

3.1.1.13.2. *kel-/kël-* Fiilin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı

Eski Türkçede *kel-* fiili tasvir fiili oluşturmada kullanılan yapılardandır. Orhon Türkçesi döneminde *kel-* fiili bir eylemin sürüp gittiğini ya da gideceğini ifade eden, ünlülü eylem ile kullanılan bir tasvir fiilidir. (Tekin, 2000, s. 100). Talat Tekin, Şine Usı Yazıtında geçen *kentü bodunım tidim udu keling tidim* (ŞU, D2) ve *kerğün sakışın şıp başın yüre kelti* (ŞU, D4) cümlelerinde kullanılan *udu kel-* ve *yüre kel-* yapılarının eylemin sürekliliğini ya da sürüp gideceğini bildiren yapılar olarak örneklendirmiştir (Tekin, 2000, s. 100). Karahanlı Türkçesinde *kel-* fiili devamlılık bildiren bir yardımcı fiil olarak kullanılmıştır (Ercilasun, 2014, s. 117). *ağa kelsü arzu kırılmaz bolup / kapuğ tutsu devlet kırılmaz bolup* (KB, 943) “Arzun kurumayan ırmak gibi sürekli akıp gelsin, saadetin ihtarlamayan bir hizmetçi gibi kapımda dursun.”

Harezmi Türkçesi döneminde *kel-* fiilin tasvir fiili olarak bulunduğu örneklere yapılan taramalar sonucunda ulaşılamamıştır.

Çağatay Türkçesi döneminde *kel-* fiili yaklaşmayı tasvir eden bir yardımcı fiil olarak kullanılmıştır. Eckmann Çağatay Türkçesi metinlerinde geçen *alıp kel-* (H56b/6), *haber bilip kel-* (Z 20b/13), *kaçıp kel-* (Z 24 a-1), *kökdin inip keldi* (TŞ I 109:4) gibi örnekler vererek bu fiilin yaklaşma için kullanılan bir yardımcı fiil olduğunu belirtmektedir (Eckmann, 2013, s. 120).

Eski Anadolu Türkçesinde *gel-* fiili bazen ansızın gerçekleşen durumları bazen de uzun süre devam eden olayları ifade etmede kullanılan bir yardımcı fiildir. Yani aynı zarf- fiil ekiyle hem süreklilik hem de tezlik ifade edebilen bir yardımcı fiildir. *Çıka gel-* örneğinde tezlik ifade ederken *sora gel-* örneğinde süreklilik ifade etmektedir (Demir, 2004, s. 109- 112).

3.1.1.13.3. Tuvacada *kel-/kël-* Fiili

Tuvacada *kel-* ve *kelir-* biçimlerinde bulunan fiil “gelmek” anlamındadır (Ölmez, 2007, s.196). Hareketin tam olarak tam olarak bittiğini, tamamlandığını tasvir etmede kullanılan bir fiildir. Aynı zamanda bir işin beklenmedik bir şekilde ortaya çıkması durumunu da betimlemektedir. Zaman zaman da yaklaşma durumunu tasvir eden bir yapı olarak kullanılmaktadır.

- Чулбу- тойон дүвү- далаш биле манзяның казып турган ол оңгарынче **чоокшулап келген** (ÇHDB, s. 175).

*Çulbu- toyon düvü- dalaş bile manzyanıñ kazıp turgan ol oñgarınçe **çookşulap kelgen.***

“Çulbu gezgin fırtına hızı ile tahta levhayı kazarak o çukura yakınlaşmış.”

- Кижизидикчи башкы Таисья Николавна Сайдашка **чедип келгеш** (DÇÇ, s. 126).

*Kijizidikçi başkı Taisya Nikolavna Saydaşka **çedip kelgeş .***

“ Belletmen bası Taisya Nikolavna Saydaş’a ulaşıp geldi”

Yukarıdaki örnekte *-p kel-* yapısı ile yaklaşma durumu tasvir edilmiştir.

- Ол бир-ле хүн Санчай сугга база **чедип келген** (DÇÇ, s. 135).

*Ol bir-le hün Sançay sugga baza **çedip kelgen.***

“O gün bile Sançay suya da tamamen yetişti.”

- Борбак садыг чордум, сени көре кааптар дееш **кирип келдим** (ÇÇ, s. 213).

*Borbak sadıg çordum, seni köre kaaptar deeş **kirip keldim.***

“Yuvarlak mağazaya girdim seni görebilirim diye girip geldim.”

Yukarıdaki örnekte *-p kel-* yapısı eylemin beklenmedik şekilde ortaya çıkışını tasvir etmektedir.

- Ыглавайн ор мен! – дееш, улуг кадайы одагже көрнүп келген : ол каттырып орган (ÇHDB, s. 47).

*Iglavayn or men! – deeş, ulug kadayı odagje **körnüp kelgen** : ol kattırıp organ.*

“ Ağlayan ben diyerek büyük eşi ocak tarafından görünüp gelen, o katılmıştı.”

- Хамык ажы- төлүм чыгып келген (UÇUX, s. 124).

*Hamık aji- tölüm **çıglıp kelgen**.*

“ Bütün çoluk çocuğum toparlanıp geldi.”

Yukarıdaki örnekte *-p kel-* yapısı eylemin beklenmedik bir şekilde ortaya çıkma durumunu betimlemektedir.

3.1.1.14. kir- Fiili

3.1.1.14.1. kir- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı

Eski Türkçede *kir-* fiili esas fiil olarak sık kullanılan fiillerden biridir. Eski Türkçede “girmek” temel anlamı ile kullanılmaktadır (ED, s. 735). Orhon Türkçesinde *kir-* fiili “ girmek, atılmak, dalmak, sığınmak, tabi olmak” anlamlarında esas fiil olarak kullanılmıştır (Tekin, 2008, s. 152). Orhon Yazıtlarında geçen *Oğuz tezip tabgaçka kirti* “Oğzular kaçıp Çin’e gittiler” (BK, D38) cümlesinde *kir-* fiili esas fiil olarak kullanılmıştır. Karahanlı Türkçesi döneminde *kir-* fiili “girmek” anlamıyla esas fiil olarak kullanım alanı bulmaya devam etmiştir. *et öz ülgı barça boğuzdın kirür / bu can ülgı çın söz kulaqtın kirür* (KB, 991) beyitleri Karahanlı Türkçesinde *kir-* fiilinin işlek kullanılan bir esas fiil olduğunu örneklendirmektedir.

Harezm Türkçesi döneminde *kir-* fiili “girmek” temel anlamıyla sıkça kullanılan bir fiil olmayı sürdürmüştür. *Bêrmediñiz erse men kınğa kirür-men* (KE, 97r/6).

Çağatay Türkçesi döneminde *kir-* fiili “girmek” anlamıyla esas fiil olarak kullanılmıştır. köksümni çünki yarıñg kirgil köñgülge kim bar / ol yâre işikiñg dik köz anda revzeniñg dik (BD 59/2).

Eski Anadolu Türkçesinde / k-> g- / değişmesi sonucunda *gir-* biçiminde bulunan fiil işlek olarak kullanılan bir esas fiildir. *Oğlan on biş yaşına girdi* “oğlan on beş yaşına girdi” (DK , D15/7).

3.1.1.14.2. kir- Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı

Kir- fiilinin Orhon ve Uygur Türkçelerinde esas fiil olarak kullanımı mevcuttur. Fakat yapılan taramalarda tasvir fiili olarak kir- fiilinin kullanımına rastlanmamıştır.

Kir- fiilinin tasvir fiili olarak kullanılması Karahanlı Türkçesi döneminde ortaya çıkmıştır. Clauson, etimolojik sözlük çalışmasında kir- fiilinin tasvir fiili olarak kullanımına dair ilk örnekleri 11. yüzyıla Kutadgu Bilig’e dayandırmaktadır (Clauson, 1972, s. 736). Kutadgu Bilig’te geçen *ilig bir kün oldurup özi yalñguzun / okıp kirdi ay toldı sewnür özün* (KB, 620) beyitindeki *okıp kirdi* tasvir yapısı “çağırmaya niyet etti” anlamında kullanılıp niyet bildiren bir tasvir yapısıdır. Yine Kutadgu Bilig’te geçen *yana aytu kirdi ilig öz sözün / yanut birdi ay toldı tügdi yüzün* (KB, 626) beyitindeki *aytu kirti* yapısı “konuşmaya başladı” anlamında kullanılan bir tasvir yapısıdır.

Harezm Türkçesi ve Çağatay Türkçesi döneminde kir- fiilinin tasvir fiili olarak kullanımına dair örneklerle rastlanmamıştır.

Eski Anadolu Türkçesinde gir- fiilinin tasvir fiili olarak kullanımına dair bir örneğe rastlanmamıştır.

3.1.1.14.3. Tuvacada kir- Fiili

Tuvacada *kir-* fiili *kirer-* biçiminde de bulunup “girmek” anlamında kullanılmaktadır (Ölmez, 2007, s. 201). Tuvacada *kir-* fiili Tuvacada *-p* zarf fiil ekiyle birleşen *kir-* fiili hareketin başladığını belirten bir tasvir fiilidir. Bu çalışma kapsamında taranan eserlerde az sayıda örneğine rastlanan tasvir fiili yapılarındandır.

- Чүрекче шургуп кирген чүвени оон ушта сол октап шыдаваc сен ! (ÇÇ, s.231)

Çürekçe **şurgup kirgen** çüveni oon uşta sol oktap şıdavas sen !

“Yüreğe sokuluveren şeyi ondan uzağa atıp rahat edemezsin.”

- Бичии чемненип алгаш, келген аалчылар база аал ишти-биле кады ажылдап кирипкен (UÇUX, s. 124).

*Biçii çemnenip algaş, kelgen aalçılar baza aal işti-bile kadı **ajıldap kiripken**.*

“Küçük yemek alıp gelen misafirler de ev içi ile birlikte çalışmaya başladılar.”

- Ожук кыдыында орган бир бижеечи тоённуң харыыларын төөлүгө кадагалаары- биле **бижип кирипкен.** (ÇHDB, s. 172).

Ojuk kıdında organ bir bijeeçi toyonnuñ haruların töölüge kadagalaarı- bile bicip kiripken.

“ Karın üzerinde oturan bir yazıcı, gezginin cevaplarını olduğu gibi koruyarak yazmaya başlamış.”

3.1.1.15. kör- Fiili

3.1.1.15.1. kör- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı

kör- fiilinin Orhon Türkçesinde asıl fiil olarak “görmek, bakmak; tabi olmak, bağımlı olmak” anlamında kullanıldığı görülmekte. *körür közüm körmez teg bilir biligimbilmez teg boltı* “Gören gözlerim görmez gibi, eren aklım ermez gibi oldu.” (KT K10) *abgaç kaganka körmiş* “Çin hakanına tabi olmuşlar” (KT, D8).

kör- fiilinin Uygur Türkçesinde asıl fiil olarak “görmek” anlamında kullanıldığı görülmektedir. *birök körser men tapınmışın* “Öyle ki ben tapındığını görsem” (AYÇetin, 651).

kör- fiilinin Karahanlı Türkçesinde asıl fiil olarak “görmek, bakmak” anlamında kullanıldığı görülmektedir. *körür köz yarukı oğul kız oku* (KB, 1163).

kör- fiilinin Harezmi Türkçesinde asıl fiil olarak “görmek, bakmak” anlamında kullanıldığı görülmektedir. *Ançası bar sizlerni anılamas bodun körger-men.* (KE, 29v2).

kör- fiilinin Çağatay Türkçesinde asıl fiil olarak “görmek, görerek anlamak, bilmek, fark etmek” anlamında kullanıldığı görülmektedir. *hazreti abdülaziz çün kördiler* “Hoca Abdülaziz hazreti gördüler” (HM, T772a3)

kör- fiilinin Eski Anadolu Türkçesinde asıl fiil olarak “görmek” anlamında gör- şeklinde kullanıldığı görülmektedir. *böyüyende salur gider gördümdimez* (DK, 3/11).

3.1.1.15.2. kör- Fiilinin Tasvir Fiil Olarak Kullanılışı

kör- fiili Eski Türkçeden beri olarak kullanılan yardımcı bir fiildir . *kör-* fiilinin Eski Türkçede tasvir manasıyla değil yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır. *Saklanu körgil* “*saklanı gör (koru)*” (Gabain, 2007 s. 89).

Karahanlı Türkçesinde *kör-* fiili sıkça kullanılan bir yardımcı fiildir. Fiilin *baka kör-* ve *körü bak-* şeklinde kalıplaşan ve dikkat et- anlamına gelen bir yapısı vardır

(Ercilasun, 2014, s. 117). *özünge baka kör katusın kolur* (KB, 239) *körü barsa emdi bu Türk begleri* (KB, 276). Fiilin tezlik tasvir fiili olarak kullanıldığı *yatıkördi ança usu kelmedi / tüni boldı yılça yitip bolmadı* (KB, 5969) örneği de bulunmaktadır. Bu örnekten hareketle fiilin Karahanlı Türkçesinde tezlik manasına sahip bir tasvir fiili olduğunu söylemek mümkündür.

Harezm Türkçesinde *kör-* fiili çabukluk, tezlik ifade eden bir tasvir fiili görevinde de kullanılmaktadır. *Kılu kör tidiler uşbu cefanı* (HŞ, 2707), *Kimerse inanmasa sınayu körsün* (KE, 26v21).

kör- fiili Eski Anadolu Türkçesi döneminde süreklilik fiili anlamında gör- şeklinde kullanılmıştır. *ap alaca gerdeğüne gele görgil* (DK, D97-1).

3.1.1.15.3. Tuvacada kör- Fiili

Tuvacada *kör-* tasvir fiili yapısının bu çalışma bünyesinde tarandığı kaynaklarda karşılaşılan anlamı tezlik ve yeterlilik yapılarıdır. Çalışma bünyesinde yapılan taramalarda örneğine nadir olarak rastlanan tasvir fiili yapılarındandır.

- Маардырның арнында елдепсинниішкинің хөлегези **көстүп көрген** (ÇHDB, s. 32).

*Maardırның арнында елдепсинниішкинің хөлегези **köstüp көрген**.*

“Savaşçının çehresindeki tuhaflığının gölgesi görünüverdi.”

- Моон коргунчуг аглашкын кажан-даа **туруп көрбеен** (ÇÇ, s. 253).

*Moon korgunçug aглашкын кажан-даа **turup көрбеен**.*

“Buradan korkunç tuzağı hiçbir zaman (asl) göremiyordu.”

- Ооң орунунга **тайылбырлап көрем** (ÇHDB, s. 173).

*Ooñ орунунга **tayılbırlap көрем**.*

“Onun yerini anlatıvereyim.”

- Дүрген **чоруп көр!** (ÇÇ, s. 231).

*Dürген **çorup көр!***

“Hızlıca gidiver!”

3.1.1.16.olur- Fiili

3.1.1.16.1. olur- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı

Eski Türkçede *olur-* fiili “ oturmak” anlamında kullanılan bir esas fiildir (ED, 1972, s. 150). *Olur-* biçiminin yanı sıra *olor-* biçimi de mevcuttur. Orhon Türkçesinde *olur-* fiili “oturmak, tahta oturmak, hüküm sürmek” anlamlarında kullanılmaktadır (Tekin, 2008, s. 160). *teñri teg teñride bolmış türük bilge kagan bödke olurtum* (BK, K1). Uygur Türkçesinde de aynı anlamla esas fiil olarak kullanılmıştır *ötrü olurmış orunıntın örü turup birtin* (AYÇetin, 191).

Karahanlı Türkçesinde *olur-* fiili *oldur-* ve *oltur-* biçiminde kullanılmakta ve “oturmak” anlamına gelmektedir (Arat, III,s. 343). *çıkarıdı topık koğtı ay toldı kör / anı yastanıp ötrü oldurdı kör* (KB, s. 622).

Harezmi Türkçesinde *oltur-* şeklinde biçiminde bulunan fiil “otumak” anlamında esas fiil olarak yaygın bir biçimde kullanılmaktadır (Ata, 1997, s. 492). *taķı taķtıım üze tayanıp olturur-sen* (KE, 147r/18).

Çağatay Türkçesinde *olur* fiili *oltur-* biçiminde “oturmak” anlamında kullanılmaya devam edilmiştir. *ata taķtııda fâriğ olturdum / bel atam körmegenni min kördüm* (BD, 129/16).

Eski Anadolu Türkçesinde *olur-* ve aynı anlamda *otur-* fiili mevcuttur. olan fiil esas fiil olarak *olur-* biçimiyle de nadiren kullanılmış ve *otur-* fiili yaygınlık kazanmıştır. *ķarıķuk anam oluranda yiri ķalmış* (DK, D44/8).

3.1.1.16.2. olur- Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı

Olur- fiili Eski Türkçe döneminde yardımcı fiil olarak kullanılmıştır. Clauson’a göre bir şeyi sık sık yapmayı” ifade eden fiil (ED, 1972, s. 150) olarak kullanılan *oltur-* fiili *-p* zarf- fiili ile bir fiile bağlandığında bu anlamı kazanır (Ergönenç Akbaba, 2011, s. 216).

Olur- fiilinin Eski Türkçeden sonraki dönemlerde bir betimleme yapısı olarak kullanıldığı örneklere rastlanmamıştır.

3.1.1.16.3. Tuvacada olur- Fiili

Tuvacada “oturmak, durmak” anlamında bulunan *olur*- fiili *olurar*- biçiminde de kullanılmaktadır. *Olur*- fiili oluşun ve kılınının sürekliliğini ifade eden bir tasvir fiili olarak Tuvacada kullanılmaktadır.

- Демги улус орукта, а ол хем ерии- биле **чоруп олур** (ÇÇ, s. 252).
*Demgi ulus orukta, a ol hem erii- bile **çorup olur**.*
“ Öteki insanlar yolda o işkence ile yaşamaktaydılar.”
- Душтук кыс чавыс сандайга олуруп алгаш, тудалыг көрүнчүкке **көрнүп олурар** (ÇÇ, s. 227).
*Duštuk kys çavıs sandayga olurup algaş, tudaııg körünçükke **körnüp olurar**.*
“ Sözlü kız alçak sandalyeye oturuverdi, tutacağı görücülere görünüyordu.”
- Ам һары кижі апарған, өске кижиниң ажы- төлүн **азырап олурар** (UÇUX, s. 7).
*Am harı kiji apargan, öske kijiniñ aıı- tölün **azırap olurar**.*
“Şimdi yabancı kişi olmuş, başka kişinin yavrusunu beslemekteydi.”
- Өске азыгда Леонардонун кадайы ук **аргып олурар** (ÇÇ, s. 215).
*Öske azıgda Leonardonuñ kadayı uk **argıp olurar**.*
“ Başka köşede Leonardonun eşi çorap örmekteydi.”
- Анна ертен тура халааш, ежиин ажа каапкаш алгырыпкан чада кырында Ким **удуп олурган** (UÇUX, s. 32).
*Anna erten tura halaaş, ejiin aja kaapkaş algırıpkan çada kırında Kim **udup olurgan**.*
“ Anna sabah sıkıntı içindeydi, kapısını açıp baktığında (kendisine) bağırان Kim merviden kenarında uyumaktaydı.”
- Сен **сактып олур** ышкажыл сен! (ÇÇ, s. 214).
*Sen **saktıp olur** ışkajıl sen!*
“Sen hatırlamaya başla, sen gibi! ”

3.1.1.17. tur- Fiili

3.1.1.17.1.tur- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı

Eski Türkçede *tur-* fiilinn asıl fiil olarak manası “durmak, kalkmak, ayağa kalmak”tır.Esas fiil olarak kullanımı *iderişü birgerü bayagutnung evinge tegip kapıg taşında turdı. (Bod.)* örneğinde olduğu gibi Uygur Türkçesinde kullanımı mevcuttur. Karahanlı Türkçesi döneminde *tur-* fiili “durmak, kalkmak, yükselmek, ayakta dur-“ manalarıyla kullanılmaktadır. *Yırak turgıl anda tegürgey yası* (KB, 781) örneği *tur-* fiilinin esas fiil olarak kullanımını göstermektedir.

Harezmi Türkçesi döneminde *tur-* fiili durmak, bulunmak, beklemek, kalkmak ve ol- manalarında kullanılmaktaydı. *Olarnıñ arasında otuz yıl turdı* (KE, 35r8).

Çağatay Türkçesinde *tur-* fiili “durmak kalkmak” anlamlarında kullanılmaktadır. Çağatay Türkçesinin karakteristik bir özelliği olan bazı sözcüklerde sözbaşı /t-/ sesini /d-/ sesine dönüştürme özelliği neticesinde fiilin *tur-* kullanımının yanı sıra ek fiil kullanımında *dur-* yapısının da olduğu görülmektedir.

Eski Anadolu Türkçesinde, Eski Türkçe söz başı /t-/ sesinin /d-/ sesine dönüşmesi sebebiyle *tur-* fiili *dur-* biçimine dönüşmüştür. Fiil, “ durmak” temel anlamıyla yaygın kullanımını sürdürmüştür.

3.1.1.17.2. tur- Fiilinin Tasvir Fiili Olarak Kullanılışı

Eski Türkçede *tur-* fiili tasvir fiili olarak kullanılmıştır. Uygur Türkçesinde süreklilik anlamında kullanılmıştır. *alku nomlarda tepremek komşamak bolsar Burkan nomında ornanıp turumaz.* Karahanlı Türkçesi döneminde *tur-* fiili devamlılık belirten tasvir fiili olarak kullanılmıştır. *satıgçı küdezsü emanetlerin / kılı tursu uzlar nasihatların* (KB 5589). *Tur-* fiili Karahanlı Türkçesinde süreklilik katmadan fiili pekiştirme görevini görmektedir.

Harezmi Türkçesi döneminde *tur-* süreklilik bildiren tasvir fiil olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. *Özi miñ div birle busup turdı* (KE 140).

Çağatay Türkçesinde *tur-* fiili anlamsızlaşan bir yardımcı fiil olarak Türk lehçelerinde süreklilik kılışını ifade eden bir yapı olarak kullanılmaktadır (Bacanlı, 2014, s. 119). *Tur-* fiili Çağatay Türkçesinde de süreklilik anlamı taşıyan bir tasvir yapısı olarak kullanılmaktaydı.

Eski Anadolu Türkçesinde *dur-* fiili tasvirî yardımcı fiil olarak geniş bir alanda kullanılmıştır. Yapılan eylemi süresi, sürekliliği bakımından tasvir eden bir fiildir. Eski

Anadolu Türkçesinde yaygın olarak süreklilik yapısı *-p* zarf fiili ile *tur-* yardımcı fiilinin birlikte kullanımıyla oluşturulmuştur. Eski Anadolu Türkçesinin temel özelliklerini yansıtan metinlerden birisi olan Dede Korkut'ta geçen *Mere Sökli Melik dünligi altun ban ivlerümi getirüp durursın* (DK, D57/ 10) örneğinde olduğu gibi hareketin sürekliliğini tasvir etmektedir.

Tur- fiili günümüzde neredeyse tüm Türk dil ve lehçelerinde tasvir yapısı olarak süreklilik manasıyla yaşamaktadır.

3.1.1.17.3. Tuvacada *tur-* Fiili

Tur- fiili Tuvacada “durmak, kalmak, bulunmak” anlamlarında şimdiki zaman ve geniş zaman birleşik çekimlerinde yardımcı fiil olarak kullanılan bir fiildir. (Ölmez, 2007, s. 279). Tuvacada *turar* biçimiyle de kullanılan *tur-* fiili oluş ve kılışın sürekliliğini ifade etmektedir. Bu çalışmada yapılan taramalar sonucunda tasvir yapısı kullanımında *tur-* fiilinin en çok kullanılan yardımcı fiil olduğu görülmektedir.

- Оон ыңай ол класска Хамдакай ийи уруу база **өөренип турган** (UÇUX, s. 48).

ññ iñay ol klasska Hamdakay iyi uruu baza öörenip turgan.

“Ondan öteye o sınıfa Hamdakay iyi oğlu da öğrenip duruyordu.”

- Хөдел hereeжен ону **дырап турап** (ÇÇ, s. 227).

Hödel hereejen onu dırap turar.

“Hizmetçi kadın onu taramaktaydı.”

- Ам сен ашакка **барып тур** сен (ÇÇ, s. 231).

Am sen aşakka barıp tur sen.

“Şimdi sen yaşlıya varadur”

- Ону Буян боду безин **билип турган** (UÇUX, s. 9).

Onu Buyan bodu bezin bilip turgan.

“Onu Buyan kendi de bilip duruyordu.”

- Анна Суузунмаа ам чүглe **ажылдаксап турган** (UÇUX, s. 17).
*Anna Suuzunmaa am çügle **ajıldaksap turgan**.*
 “Anna Suuzunmaa şimdi sadece çalışıp duruyor.”

3.1.1.18. ün- Fiili

3.1.1.18.1. ün- Fiilinin Esas Fiil Olarak Kullanılışı

Eski Türkçede *ün-* fiili ortaya çıkmak, yükselmek anlamında esas fiil olarak kullanılmıştır. *erür taşkaru ünmiş saviñiz yertinçü* (AYÇetin, 792). Karahanlı Türkçesi döneminde *ün-* fiili *ünde-* biçiminde görülür. Manası seslenmek, çağırmaktır. tusulmak için *ünder erse ilig* (KB, 3802).

Kıpçak türkçesinde *ün-* fiili karşı koymak, dayanmak, *ünde-* “seslenmek, çağırmak” anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır (Toparlı vd. 2014, s. 298).

Harezm Türkçesinde *ün-* fiili “ bitki için yetiştirmek, büyümek” anlamlarında esas fiil olarak kullanılmıştır. *yel keldi, adaqları altınga kirdi, topraknı ündi*. (KE 30v14).

Çağatay Türkçesinde *ün-* fiili “iki kat boyu olmak” anlamında kullanılan bir fiildir (Kaçalın, s. 1034).

Eski Anadolu Türkçesinde *ün-* tek başına fiil olarak bulunmamaktadır. *Ün* sözcüğü isim kökü olarak “ses” anlamında mevcuttur. Bu isim kökünden gelişen *ünde-* fiili “ seslenmek, davet etmek” şeklinde varlığını sürdürmüştür (Kantar, 2011, s. 710-711).

3.1.1.18.2. ün- Fiilinin Tasvir Fiil Olarak Kullanılışı

Yapılan taramalar sonucunda *ün-* fiilinin ne tarihi ne de modern lehçelerde tasvir fiili olarak kullanıma dair örneklerle rastlanamamıştır.

3.1.1.18.3. Tuvacada ün- Fiili

Tuvacada *ün-* fiili “büyüme, çıkmak, yükselmek, gitmek, yaşamak, var olmak” anlamlarında kullanılan bir fiildir (Ölmez, 2007, s. 288). *Ün-* fiili Tuvacada *üner-* biçimi ile de kullanılmaktadır. Arıkoğlu, *ırlap üngenner* örneğinden hareketle bu fiilin hareketin ya da oluşun başlamasını tasvir eden bir fiil olduğunu belirtir (Arıkoğlu, 2007, s. 1205).

- Оларның чамдыктары өзүп- доругуп келгеш, төрүттүнген бажыңнарындан, кушкаш оглу уязындан **ужуп үнгени** ышкаш (DÇÇ, s. 9).

*Olarnıñ çamdıktarı özüp- dorugup kelgeş, törüttüngen bajiñnarından, kuşkaş oglu uyazından **ujup üngeni** ıškaş.*

“Onların bazıları çoğalıp kuvvetlenivermekteydi, çoğaldıkları evlerinden, kuş yavrusu yuvasından uçmaya başlamış gibi.”

- Буянда буруу бар евес, ону дораан хосталгаже **салып үндүрүптер** уjurлуг (UÇUX, s. 14).

*Buyanda buruu bar eves, onu doraan hostalgaje **salıp ündürüpter** ujurlug*

“ Buyanda suç var değil (yok), onun hemen özgür bırakılmaya başlanması gerek.”

3.1.2. Anlamları Açısından Tuvacada Tasvir Fiilleri

Çalışmanın bu bölümünde tasvir fiillerinin semantik özellikleri göz önünde bulundurularak tezlik, süreklilik, yeterlilik, başlama gibi başlıklar altında bir araya toplanarak anlamsal özellikleri değerlendirilmiştir.

3.1.2.1. Yeterlilik Kategorisi

Yeterlilik fiilleri, Eski Türkçeden itibaren tasvir yapılarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bilindiği üzere Eski Türkçede yeterlilik yapısı “muktedir olmak” anlamına gelen *u-* fiili ile sağlanmaktaydı. Karahanlı Türkçesinden itibaren *-a bil-* olumlu yeterlilik için kullanılmaya başlamıştır. Harezmi Türkçesi döneminde *-a bil-* ve *-u bil-* yapıları yeterlilik ifade etmek için kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi döneminde yeterlilik ifadesi için *a- bil-* yapısının yanında ilk kez *-a al-* yapısı da kullanılmıştır. Çağatay Türkçesi döneminde genel itibarıyla *-a al-* yapısı ile sağlanan yeterlilik yapısı için başka biçimler de kullanılmıştır. Bu biçimler *-a bol-* ve *-a bil-* yapılarıdır. Eski Anadolu Türkçesinde ise yeterlilik yapısı genel olarak *-a bil-* yapısı ile sağlanmıştır. Olumsuz yeterlilik yapısı için Eski Türkçede *-gAl bolma-*, Karahanlı Türkçesinde *-A bil-*, Harezmi Türkçesinde *-A bil-*, Kıpçak Türkçesinde *-A al-*, *-U/-A bil-*, Çağatay Türkçesinde *-p bol-*, *-A bil-*, Eski Anadolu Türkçesinde *-A uma-* yapılarıyla kurulur.

Türk dil ve lehçelerinde yeterlilik kategorisi genellikle benzer yapılarla oluşturulmuştur. Türkçede (Türkiye Türkçesi) *-a bil*, Türkmencede *-p bil*, Özbekçede

–*a al*, –*a bil*-, Azericede –*Abil*-, Yeni Uygurcada –*A al*-, Kazakçada –*A al*-, –*p bil*-, –*p bol*-, Kırgızcada –*A al*-, –*p al*-, Tatarcada –*A al*-, –*p al*-, –*p bul*-, Başkurtçada –*p bul* –*y al*-, –*y bil*-, Hakasçada –*p hal*-, Altaycada –*p bol*- yapıları yeterlilik kategorisi oluşturmada kullanılan yapılardır (Ercilasun vd. ,s. 2007).

3.1.2.1.1. Tuvacada Yeterlilik Kategorisi

Tuvacada yeterlilik kategorisi; –*a al*-, –*y al*- ve –*p bol*- yapıları ile kurulmaktadır. Bu yapılar muktedirliği, izni, müsadeyi yani kısacası yeterliliği ifade etmekte kullanılan yapılardır.

3.1.2.1.1.1-a/-y al- Yapısı

Tuvacada –*a /-y al*- yapıları muktedirliği ifade etmek için kullanılan tasvir fiili yapısıdır.

- Дунмазынга безин ужуражыр **чай албаан** (UÇUX, s.273).
Dunmazinga bezin ujurajır **çay albaan**.
“Küçük kardeşine de rast gelip alivermiş.”

3.1.2.1.1.2. -p bol- Yapısı

Tuvacada yeterlilik kategorisinin sağlandığı yapılardan birisi de –*p zarf*- fiil yapısı ile birlikte kullanılan bol- fiilidir. Bu yapı, bir işi yapabilmeyi, gücü yetmeyi tasvir eden bir tasvir fiil yapısıdır.

- Бодум елеен каш юннар-биле турлаг кылып **ап болуп** чаа чер дилеп чоруурум ол (ÇHDB, s. 34).
*Bodum eleen kaş yunnar-bile turlag kılıp **ap bolup** çaa çer dilep çoruurum ol.*
“Kendim yeter kadar kaç yun ile konaklayıp alabilerek yeni yer dileyip gider.”
- Ыттавайн **барып болур** сен бе? (ÇÇ, s. 220).
İttavayn **barıp bolur** sen be?
“Seslenerek gidebilir misin?”

- Чижеелерге чиик тонунга шойдан шывыгны чүге чыпшыр **чаарап болбазыл?** (ÇHDB, s. 171).

*Çijeelerge çiiik tonunga şoydan şıvıgıñı çüğe çıpşır **çaarap bolbazıl** ?*

“Örneğin hafif elbisesine dökme demirden örtüsünü neden yanı başında yayamamış.”

- Ол сөс сени ийи дакпыр **контрладып болур**, контракт (UÇUX, s. 135).

*Ol sös seni iyi dakpır **kontrladıp bolur**, kontrakt .*

“ O söz seni iki kere karşı yapıverir, sözleşme (var).

Yukarıdaki cümle örneğinde Tuvacanın Rusça etkisi altında kalarak sahip olduğu eksilteli cümle yapısı mevcuttur.

3.1.2.2. Tezlik Kategorisi

Tezlik kategorisi çabukluk, tezlik gösteren yapıları tasvir etmede kullanılan bir kategoridir. Tezlik kategorisi, beklenmeyen, aniden ortaya çıkan bir olayı ya da tereddütsüz olarak başarılı bir şekilde gerçekleştirilen eylemi ifade etmek için kullanılır (Demir, 2004, s. 109). Eski Türkçede tezlik kategorisi, *u- ber-* yapısıyla sağlanmaktadır. Karahanlı Türkçesinde *u- ber-* ve *a- ber-* yapılarıyla tezlik kategorisi yapılmaktadır. Karahanlı Türkçesinde aynı zamanda *-u/-ü* zarf- fiili ile birlikte kullanılan *bar-* yardımcı fiili tezlik ifade etmek için kullanılır. Harezmi Türkçesinde *-a ber-* tasvir fiiliyle tezlik yapısı sağlanmaktadır. Kıpçak Türkçesinde de *-a ber-* tasvir fiili yapısıyla tezlik yapısı kurulmuştur. Çağatay Türkçesinde de diğer Türk dilinin diğer dönemlerinde olduğu gibi tasvir tezlik yapısı *-ber* yardımcı fiili ile kurulmaktadır. Asıl fiil yanına *-A*, *-U* ve *-p* zarf- fiil eklerini alarak tasvir yapısı oluşturmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde *-a /-e* bırak yapısıyla *kıra bırak-* “kısa sürede çok sayıda insan öldürmek” örneğinde olduğu gibi nadiren de olsa tezlik tasvirî söz konusudur. Düşünülmeden ve özensizce yapılan işleri tasvir etmede *-a /-e düş-* yapısı *kuça düşmek* “kucaklayıvermek” (TS, 2593) örneğinde olduğu gibi kullanılır. Eski Anadolu Türkçesinde tezlik kategorisini ifade etmek amacıyla kullanılan temel fiil *vir-* yardımcı fiilidir. *Vir-* yardımcı fiili *-ı/-i* ve *-u/-ü* zarf- fiilleri ile birleşerek tasvir fiili yapısı oluşturmaktadır. Bu yapı, tez, aniden ve acele bir şekilde olan eylemleri ifade etmek için kullanılır (Demir, 2004, s. 110).

Türk dil ve lehçelerinde tezlik kategorisi Türkçede (Türkiye Türkçesi) *-a ver-*, Türkmencede *-p ber-*, *-ı/-i ber-*, *-u/-ü ber-*; Özbekçede *-ä ber-*, *-ä ver-*, *-ä/-y ber-*, *-b yubâr-*, Yeni Uygurcada *-A al-*, Kazakçada *-A al-*, *-p bil-*, *-p bol-*, Kırgızcada *-A/-O;y-ber -*, Tatarcada *-A al;-y ber-*, Hakasçada *-a/-i pir-*, yapıları yeterlilik kategorisi oluşturmada kullanılan yapılardır (Ercilasun vd. 2007).

3.1.2.2.1. Tuvacada Tezlik Kategorisi

Tuvacada tezlik kategorisi; *-p kag-*, *-p kal-*, *-a/-y şap-*, *-a/-y tirt-*, *-a/-y ber-*, *-a/-y düş-* yapıları ile sağlanmaktadır.

3.1.2.2.1.1. -a/-y ber- Yapısı

Bu çalışma bünyesinde yapılan tarama kapsamında tezlik kategorisinin en çok *-a /-y ber-* yapıları ile sağlandığı görülmektedir. Bu da tezlik kategorisi için Tuvacada *-a /-y ber-* yapısının en işlek kategori olduğunu göstermektedir.

- ООң хөңнү булганып, **куза берген** (ÇÇ, s. 8).
*ññ höñnü bulganıp, **kuza bergen.***
“Onun midesi bulanıp, kusuverdi.”
- Бүгү делегей кырынайда бүрүн хувискаал **өөскүй берген** (UÇUX, s. 8).
*Bügü delegey kırıñayda bürün huviskaal **öösküy bergen.***
“Bütün dünya içinde (üstünde) bütün inkılaplar artıverdi.”
- Буянның уйгузу **чаштай берген** (UÇUX, s. 34).
*Buyannıñ uyguzu **çaştay bergen.***
“Buyanın uykusu açılıverdi.”
- Буян биле Петровтуң амыдыралы чугаа чаңгыс, чудурук ийи, контрак кылдыр **шилиге берген** (UÇUX, s. 133).
*Buyan bile Petrovtuñ amıdıralı çugaa çañgıs, çuduruk iyi, kontrak kıldır **şilige bergen.***
“Buyan ile Petrov’un hayatının yalnız dilini , iki yumruk, sözleşme yap, seçiver.”

- Ол ынчап чорааш, тебе кадарган ашакка **чеде берген** (UÇUX, s. 238).

*Ol inçap çoraaş, teve kadargan aşakka **çede bergen**.*

“O öylece duruyordu, deve otlatan kocasının yanına yetişiverdi.”

- Тывага елеен каш ай **болу бердивис** (UÇUX, s. 123).

*Tıvaga eleen kaş ay **bolu berdivis**.*

“Tuva’ya kaç ay verdik.”

3.1.2.2.1.2. -a/-y düş- Yapısı

Tuvacada *-a* ve *-y* zarf- fiilleri ile birlikte *düş-* fiili tezlilik yapısı oluşturmaktadır. Tuvacada kelime sonu */-ş /sesi* kelime ek aldığında kelime içinde */-j/* sesine dönüşmektedir. Bu sebeple *düş-* fiilinin *düj-* biçimi de mevcuttur.

- Сандайга **олура дүшкеш**, Анна кыска кыска чугалаан (UÇUX, s. 22).

*Sandayga **olura düşkeş**, Anna kısa kısa çugalaan.*

“Sandalyeye oturuveren Anna kısa kısa konuşarak.”

- Орук ава алдын уургайының ергелел черииге **кире дүшкен** (UÇUX, s. 31).

*Oruk ava aldın uurgayınıñ ergelel çeriige **kire düşken**.*

“Yol ana altın maden ocağının idare yerine düşüverir.”

- Инек тоор боор бе, шимчеш- даа дивеен, ам база бир тепкен, инек мыйыстарын сүвүрертир чая каапкаш, өндейип туруп олура катап-ла **чыда дүшкен** (ÇÇ, s. 126).

*İnek toor boor be, şimçeş- daa diveen, am baza bir tepken, inek mıyıstarın süvürertir çaya kaapkaş, öndeyip turup olura katap-la **çıda düşken**.*

“İnek dikkat kesilerek oynayaşmayan , şimdi de tepen inek boynuzlarını kaşıyarak seslenip duraranlara (karşı) tekrar yatıvermiş.”

- Оларның палатазынга чүгле **кире дүшкен** (ÇÇ, s. 82).

*Olarnıñ palatazinga çügle **kire düşken**.*

“Onların yalnızca giriverdi.”

- Диленчи кадай **олура дүжер** (ÇÇ, s. 252).
*Dilençi kaday **olura düjer**.*
“Dilenci hanım oturuverdi.”
- Дондуп база-ла езирик кижі дег төк кееп дүшкен (UÇUX, s. 136).
*Dondup baza-la ezirik kiji deg **tök keep düşken**.*
“Dondup da sarhoş kişi gibi devrilivermiş.”

3.1.2.2.1.3.-p kag- Yapısı

Tuvacada –p zarf fiili ile *kag-* fiili tezlik yapısı kurulurken kullanılan yapılardandır. Bu çalışma esnasında yapılan taramalarda bu tasvir fiil yapısının kullanım sıklığı yüksek olan tasvir fiil yapılarından olduğu görülmektedir. Bu fiil Tuvacada *kaar-* biçiminde de varlığını sürdürmektedir.

- Ай үнүп кеерге, оларны **көрүп каар** (ÇÇ, s. 248).
*Ay ünüp keerge, olarnı **körüp kaar**.*
“Ay çıktığında, onları görüvermiş.”
- Чалыыларга чаглак кылдыр **арттытып каг** (ÇÇ, s. 250).
*Çalularga çaglak kıldır **artıtıp kag**.*
“Gençlere barınak olarak arttırıver (bırakıver).”
- Сеңее еки меген **томуылаг кагдым** (DHDB, s.. 36).
Señee eki megen *tomuylag kagdım*.
“Sana iyi gibi atayıverdim (tayin ediverdim). “
- Сени уттуп кааптар деп болап алгаш бажыңнарывыс аразыңга даштан бүткен багана дег бедик хана **тудуп кагдым** (ÇÇ, s. 256).
*Seni uttup kaaptar dep bolap algaş bajiñnarıvıs arazınga daştan bütken bagana deg bedik hana **tudup kagdım**.*
“Seni unutsun diye evlerinin arasına taştan yapılmış sütun gibi büyük duvar koyuverdim.”

3.1.2.2.1.4.-p kal- Yapısı

Tuvacada tezlik kategorisi için kullanılan yapılardan birisi de *-p* zarf fiili ve *kal-* fiilinin birlikte kullanımı ile oluşan yapıdır.

- Класс ишти **хозап калган** (UÇUX, s. 50).
Klass işti hozap kalgan.
“ Sınıf içine sokuluverdi.”
- Сес шак турда **өлүп калыр** (ÇÇ, s. 259).
Ses şak turda ölüp kalır.
“Sekiz saat dolduğunda ölüverir.”
- Аьттын саарында демдек ышкаш таңмаланып **чыдып калган** (ÇÇ, s. 4).
A'ttin saarında demdek ıškaş tañmalanıp çıdıp kalgan.
“Atın sırtında işaret gibi damgalanmış duruveriyordu.”
- Аксында пат-ла **ептежип калган** сөстөр боор (UÇUX, s. 137).
Aksında pat-la eptejip kalgan söster boor.
“ Ağzında yerleşiveren kötü sözler var.”

3.1.2.2.1.5.-p id- Yapısı

Tuvacada *-p id-* fiilinin esas fiille kaynaşması sonucunda *-p ıvıt, -p uvut-* yapısı biçimine dönüşmüştür. Bu yapı tezlik için Tuvacada kullanılmaktadır.

- А сен, боду бодараан дарийги, мени тег **чорудувуттуң** (ÇÇ, s. 230).
A sen, bodu bodaraan dariygi, meni teg çoruduvuttuñ.
“ Sen, kendi düşünen Tanrıça, benim gibi gidiverdin.”
- Ергии куду тепкииштерге деер-дегбес, хүрең чараш шырайлыгбай, чычыы-торгу едектериң һөрүктелдир **ужугувут** (ÇÇ, s. 233).
Ergii kudu tepkiişterge deer-degbes, hüreñ çaraş şıraylıgbay, çıçı- torgu edekteriñ hörükteldir ujuguvut.

“ Dikkatsiz (şekilde) aşağı merdiven basamağına değer değmez, kahverengi güzel, sempatik ipek eteklerini döndürerek düşüverdi. ”

- А мен тояш **турувуттум**. (ÇÇ, s. 251).

*A men toyaş **turuvuttum**.*

“ Ben gezgin olmayı isteyiverdim. ”

3.1.2.3. Süreklilik Kategorisi

Süreklilik, durum ve eylemlerin aralıksızlık olarak devamlı olarak, kararlı bir şekilde sürdüğünü ifade etmeyi sağlayan bir kategoridir. Eski Türkçede süreklilik çeşitli yapılar ile sağlanmaktaydı. Bunlardan birisi de *küyü tut-* “devamlı korumak” örneğinde olduğu gibi *-u tut-* yapısıdır (Gabain, 2007, 5.baskı, s. 90). Eski Uygur Türkçesinde *-p kal-* yapısıyla hareketin, tamamen yapıldığını veya yapılmakta olduğunu, sürecin devam ettiğini ifade eden tasvir fiili kullanımları mevcuttur. *Ol üç tigitler xua çeçek tüş yimiş idigeli ataları ilig begke ötünüp ayıtıp kaldılar* (Suv. 608,12) “ O üç prens çiçek ve yemiş toplamak için babaları hükümdara devamlı olarak ricada bulundular” örneğinde *-p kal-* yapısının süreklilik ifade eden tasvir fiili olarak kullanımı mevcuttur (Eraslan, 2012, s. 445). Ayrıca *-a kel-* yapısının da esas fiilde belirtilen hareketin devamlı yapıldığını ifade eden kullanımı mevcuttur. Karahanlı Türkçesinde süreklilik yapısı genel olarak *tur-* yardımcı fiili ile sağlanmaktadır. Süreklilik yapısını sağlayan *tur-* yardımcı fiili yanına *-a* ve *-u* zarf- fiil eklerini alarak tasvir yapısı oluşturmaktadır. (Ercilasun, 2014, s. 116). Harezmi Türkçesinde, süreklilik yapısı *tur-* yardımcı fiili ile sağlanmaktadır. Kıpçak Türkçesinde *-a* ve *-p tur-* yapısı şimdiki zaman ve geçmiş zaman ifadelerinde kullanılmasının yanısıra süreklilik yapısı oluşturulurken kullanılan temel yapıdır (Karamanlıoğlu, 1994, s.150). Çağatay Türkçesinde *-p kal-* yapısıyla kurulan süreklilik yapısı nadir olarak kullanılmaktadır. Ayrıca *-a/-u kil-* yapısıyla süreklilik ifade eden bir yapıdır. Süreklilik kategorisinin yaygın olarak kurulduğu yapı ise *-a/-e* zarf fiili ve *tur-* yardımcı fiilinin oluşturduğu tasvir fiili yapısıdır (Demirel, 2015, s. 829-830). Eski Anadolu Türkçesinde, *bak-* yardımcı fiilinin yanına *-a/-e*, *-ı/-i*, *-u/-ü* zarf- fiillerinin eklenmesiyle bir olay karşısında şaşkınlığı ya da tereddütü ifade eden tasvir yapısı kurulmaktadır. Bu yapı *-a/-e kal-* yapısı ile aynı anlama sahiptir. Kısıtlı sayıda kullanıma sahip olan *-a/-e bat-* yapısı da uzun süren bir şaşkınlığı ifade etmek amacıyla kullanılır. Az sayıda örneği tespit edilen *-a/-e*, *-ı/-i*, *-u/-ü dut-/tut-*

yapısı da süreklilik oluşturulurken kullanılır. Eski Anadolu Türkçesinde süreklilik bildiren ve çok kullanılan yardımcı fiil ise *dur-* /*tur-* yardımcı fiilidir (Demir, 2004, s. 111).

Türk dil ve lehçelerinde süreklilik kategorisi genel itibariyle benzer yapılarla sağlanmaktadır. Türkmencede *-p duur-*, *-p otur-*, *-p yatur-*, *-p yöör-*; Yeni Uygur Türkçesinde *-vat-*, *-ivat-*, *-uvat-*, *-üivat-*, *-p yat-*, *-p yür-*, *-p oltur-*, *-p tur-*; Kırgızcada *-A/-O cat-*, *-p cat-*, *-p cür-*, *-p otur-*, *-p tur-*; Tatarcada *-p yat-*, *-p tor-*, *-p kal-*, *-p utır-*; Başkurtçada *-a/- ä -y bar-*, *yat-*, *tur-*, *ultır-*, *yürü-*, fiilleri süreklilik yapısı için kullanılan yapılardır (Ercilasun vd, 2007).

3.1.2.3.1. Tuvacada Süreklilik Kategorisi

Tuvacada süreklilik kategorisi *-p tur-*, *-p çıt-*, *-p olur-*, *-p çor-* yapılarıyla oluşturulmaktadır.

3.1.2.3.1.1. *-p tur-* Yapısı

Tuvacada *tur-* fiilinin *-p* zarf fiili ile birlikte oluşturduğu yapı süreklilik anlamı taşımaktadır.

- Төрелдеримниц чамдыктарын бир дугаар **көрүп турар** кижиге болдум (ÇÇ, s. 241).

*Törelдеримнитс чамдыктарын бир дугаар **көрүп турар** кижиге болдум.*

“Akrabalarımдан bazılarını görüp duran (görmekte olan) bir kişi idim.”

- Суму төрүнгө улаан- булуң бажыңының иштии ол **чугайлап турган** (UÇUX, s. 63).

*Sumu törüñge ulaan- buluñ bajiñınıñ işti ol **çugaylap turgan**.*

“Köy yapısında her köşe başınının içi badana yapılmaktaydı.”

- Надяның сылдызы дееш авазынга байыр чедирип өөреен сеткили **илередип турганнар** (DÇÇ, s. 116).

*Nadyanıñ sıldızı deesh avazınga bayır çedirip ööreen setkili **ileredip turgannar**.*

“Nadya’nın yıldızı için annesine selam söyleyip dostlar duygusallıklarını ifade edip durdular.”

- Өг иштии чула- деңнер чырыдып турган (ÇHDB, s. 157).
Ög iştii çula- deñner çırdıp turgan.
“Aile fertlerini kandil lambası aydınlatıp duruyordu.”
- Шагаан- Арыг еге- чада школазының үстүкү (уш, дөрт, дугаар) класстарының оолдары **чурттап турган** (UÇUX, s. 47).
Şagaan- Arıg ege- çada şkolazınıñ üstükü (uş, dört, dugaar) klasstarınıñ ooldarı çurttap turgan.
“Şagan Arıg ilk okulunda üstteki (üç, dört sınıf) sınıflarının yavruları yaşayıyordu”

3.1.2.3.1.2. -p çit- Yapısı

Tuvacada oluş ya da kılışın sürekliliğini bildiren fiillerden birisi olan *çit-* fiili *-p* zarf fiili ile birlikte kullanılmaktadır.

- Оларны бар- биле шалбалааш, өлүрүп каан: оларны кестирген баштары, буруузунган чүве дег, диштери шаараржы берген дайзынның буттарының адаанга **чуглуп чыткан** (ÇHDB, s. 40).
Oları bar- bile şalbalaaş, ölürüp kaan: olarnı kestirgen baştarı, buruuzungan çüve deg, dişteri şaararjı bergen dayzınıñ buttarınıñ adaanga çuglup çitkan.
“Onları elinden geldiğince kadar öldürmüş: onları kesilen başları nefesi kesilen eşya gibi, dişlerine işkence yapıldı, düşmanlarının ayakları intikam için önemli olmaktaydı.”
- Ооң едектеринде **чаптып чыдар** ховулардан челбеен хаттың чыдып билбестеен меен (ÇHDB, s. 35).
Ooñ edekterinde çaptıp çıdar hovulardan çelbeen hattıñ çıdıp bilbesteen meen.
“Onun eteklerinde yayılmakta olan bozkırlardan esmeyen rüzgarını ben bilemezdim.”

3.1.2.3.1.3. -p olur- Yapısı

Sürekliliği tasvir etmek için Tuvacada kullanılan yapılardan bir diğeri de –p zarf fiili ile birlikte kullanılan *olur*- fiilinin oluşturduğu yapıdır.

- Сайдаш елеен үр үе иштинде ежин көрбес болганынга сеткили хомудаанынга **ыглап олурган** (DÇÇ, s. 266).

*Saydaş eleen ür üe iştinde ejin körbes bolganınga setkili homudaanınga **ıglap olurgan**.*

“ Saydaş yeteri kadar süre, zaman içinde eşini görmediğinden duygusal olarak sızlanarak ağlayıp durmaktaydı.”

- Партиячазактың мен ышкаш кижилер дугайында ада сагыш-салыышкынынга өөрүп, хүлееп, **амырап олурдум** (ÇÇ, s. 121).

*Partiyaçazaktıñ men ıškaş kijiler dugayında ada sagış- salışkınınga öörüp, hüleep, **amırap olurdum**.*

“ Parti hükümetinin benim gibi kişiler hakkında çağırarak fikir beyan etmesine sevinip, kabul edip, sevinip durdum.”

- Оларның соонда өлгенишкен уруглар четтинчип алган **китип олурар** (ÇÇ, s. 241).

*Olarnıñ soonda ölgenişken uruglar çettinçip algan **kitip olurar***

“Onların sonunda ıslanan çocuklar yetişiverip güçlü olurlar.”

- Ам мырыңай кыш **чыгадып олурган** (UÇUX, s. 134).

*Am mırıñay kış **çıgadıp olurgan**.*

“ Şimdi tamamen kış toplanmaktaydı.”

3.1.2.3.1.4. -p çor- Yapısı

Tuvacada süreklilik yapısını ifade eden tasvir fiilleri içerisinde en çok kullanan yapılardan birisi –p zarf fiili ile birlikte kullanılan *çor*- fiilidir.

- Бурунгу гректер делегейде чеди хуулгаазын деер онза чараш, кайгамчык чүвелер бар деп **санап чорааннар** (DÇÇ, s. 6).

Burungu grekter delegeyde çedi huulgaazin deer onza çaraş, kaygamçık çüveler bar dep sanap çoraannar.

“Eski Yunanlar dünyada yedi sihir (var) der özellikle güzel, cana yakın nesneler var diyip sayıvermektelemiş.”

- Чурттакчыларның кылажы безин чоорай төвүнүң шимеен-дааштыг кудумчуларында ышкаш, **маңнажып чорбас** (DÇÇ, s. 9).

Çurttakçılarnıñ kılajı bezin çooray tövünüñ şimeen-daaştıg kudumçularında ıškaş, mañnajıp çorbas.

“Yurttaşlarının yürüyüşü de tıpkı merkezin gürültülü sesli sokaklarında gibi koşuşturup duramaz.”

- Кожуннар кезип чордувус (UÇUX, s. 123).

Kojunnar kezip çorduvus.

“Kurtlar gezivermekteydi.”

3.1.2.4. Başlama Kategorisi

Bu kategori; hareketin yapılmaya başladığını, eylemin başladığını ifade etmek amacıyla kullanılan bir kategoridir. Bu kategorinin tasvir fiili için bir kategori olup olmayacağı konusu üzerinde tartışılabilir. Bir hareketin başlangıcının bir eylemi ne derece tasvir ettiği konusu karmaşık ve tartışmalı bir konudur. Ancak Rus dilbilgisi çalışmalarından ve kaynaklarından yararlanan araştırmacıların böyle bir bakış açısına sahip olduklarını söylemek mümkündür. Başlama hareketini tasvir eden zarf fiil ve yardımcı fiilden oluşan yapılar bu çalışmada da tasvir fiili olarak kabul edilmektedir.

Türk dil ve lehçelerinde başlama durumunu tasvir eden yapılar yaygın olarak kullanılmaktadır. Özbekçede –ä/-y başlä-, Kırgızcada –A/-O -y başta-, Tatarcada yaz-, ciber-, başla-, totın-, kërëş- biçimiyle başlama kategorisinin bulunduğu görülmektedir.

3.1.2.4.1. Tuvacada Başlama Kategorisi

Tuvacada başlama kategorisi, –a bar-, –p egele-, p- ün- yapıları hareketin başladığını gösteen tasvir yapılarıdır.

3.1.2.4.1.1. -a bar- Yapısı

Tuvacada başlama kategorisi için kullanılan *bar-* fiili *-a* zarf fiil eki ile birlikte kullanılmaktadır. Bu çalışma örnekleminde yapılan taramalar kapsamında az sayıda örneğine rastlanmıştır.

- Дажыглар база-ла паш- хымышта барган (UÇUX, s. 101).

Dajıglar baza-la paş- hımıŭta bargan.

“Taşıma, kazan kepçe ile başladı.”

3.1.2.4.1.2. -p egele-

Tuvacada başla- anlamına gelen *egele-* fiili aynı zamanda *-p* zarf fiili ile hareketin başladığını tasvir eden bir anlama sahiptir.

- Ол база чаа харыысалганы миннип егелеен (DÇÇ, s. 48).

Ol baza čaa harıysalganı minnip egeleen.

“O da yeni sorumluluğunu bilmeye başladı.”

- Партияның чеерби дугаар улуг хуралының соонда хамык чүве канчаап өскерлип егеленин Боражык кончуг еки сактып алган (ÇÇ, s. 8).

Partiyanıñ çeerbi dugaar ulug huralınıñ soonda hamık çüve kançaap öskerlip egelenin Borajık konçug eki saktıp algan.

“Partinin yirminci büyük toplantısının sonunda bütün nasıl ihanetin başladığını Boracık çok iyi anladı.”

- Дайзыннарны агартып егелеен чедө Боражык ол чаагай буянның черекке, илиг каразы-даамбол, дузазын көргүзөр бодаан (ÇÇ, s. 9).

Dayzınnarnı agartıp egeleen čedö Borajık ol čaagay buyannıg çerekke, ilig karazı-daambol, duzazın körgüzör bodaan.

“Düşmanları akmaya başladığında yetişen Boracık o bereketli asil yere vardığında, bir parmak ölçüsü kadar kuşku hile görüp düşündü.”

- Бодунуң бодун эвес төрүмелин улам ханы билип егелеен (ÇHDB, s. 370).

Bodunuñ bodun eves törümelin ulam hanı bilip egeleen.

“ Kendisinin kendi değil doğuştan olarakkanı bilerek başlamıştı.”

- Тываның ажылчы арат чоннарының чедип алган чедишкinnerин чаалап алган тиелгелирин алгаш, **мактап егелеен** (UÇUX, s. 130).

*Tıvanıñ ajılçı arat çonnarınıñ çedip algan çedişkinnerin çaalap algan tiilelgelirin algaş, **maktap egeleen.***

“ Tuvanın işçi ziraatçı halkını (yanına) almış galibiyetlerini zapt etmiş, galip gelmiş, övmeye başlamış.”

3.1.2.4.1.3. -p ün- Yapısı

Tuvcada başlama kategorisinde sayılabilecek yapılardan birisi de –p zarf- fiil eki ile birlikte *ün-* fiilini kullanımıdır.

- Дараазында база ийи кижии уурук-сууруктап **мегеленип үнген** (UÇUX, s. 257).

*Daraazında baza iyi kiji uuruk-suuruktap **megelenip üngen.***

“Sonunda da iki kişi farklı zamanlarda kendini olduğundan farklı göstermeye başlamışlardı.”

- Араттар улуг тиелелгеже **көдүрлүп үнген** (UÇUX, s. 125).

*Arattar ulug tiilelgeje **ködürlüp üngen.***

“ İnsanlar büyük galibiyete taşımaya başlamışlar.”

3.1.2.5. Bitirme Kategorisi

Bitirme kategorisi Tarihi Türk dillerinde rastlanan bir tasvir kategorisi değildir. Modern Türk dil ve lehçeleri içerisinde de bu kategori hepsinde mevcut değildir. Yapılan taramalar sonucunda Altayca ve Tuvacada –p kel- yapısı ile bir hareketin tam olarak bittiği, sona erdiği tasvir edilmektedir.

3.1.2.5.1. Tuvacada Bitirme Kategorisi

Tuvacada bulunan bitirme kategorisi diğer dil ve lehçelerde mevcut olmayan bir kategoridir. Bu kategori hareketin tamamen tamamlandığını, sona erdiğini tasvir etmektedir.

3.1.2.5.1.1. –p kel- Yapısı

Kel- fiili –*p* zarf-fiil eki ile birlikte yaklaşma, bir işin aniden ortaya çıktığını tasvir etmesinin yanında tamamen bittiğini sona erdiğini tasvir etmektedir.

- Ам-на харын оозу **аштып келген** (ÇÇ, s. 100).
*Am-na harın oozu **aşıtp kelgen**.*
“Şimdinin aksine onu aşıp geldi.”
- Сайдаштың сагыжыңга база катап кара булут **диргелип келген** ышкаш апарган (DÇÇ, s. 259).
*Saydaştıñ sagıjınga baza katap kara bulut **dirgelip kelgen** ıškaş apargan.*
“Saydaşın düşüncesi de derlenip gelen kara bulut gibi olmuş.”
- Ооң өлгенинден беер сен база **өзүп келдиң** (ÇHDB, s. 22).
*Ooñ ölgeninden beer sen baza **özüp keldiñ**.*
“Onun tazeliğinden beri sen de çoğaldın.”
- Сайдаш платезин кедип чоруй, ерик кырынче маңнап **удуп келген** (DÇÇ, s. 126).
*Saydaş platezin kedip çoruy, erik kırınçe mañnap **udup kelgen**.*
“Saydaş kıyafetini giyyordu, nehrin kıyısına koşup uyumuş.”
- Аргаска аныяк кадайы шынчызы- биле бараан **болуп келген** (ÇHDB, s. 167).
*Argaska anıyak kadayı şınçızı- bile baraan **bolup kelgen**.*
“Argas’a genç eşi güvenilir olarak varıp geldi”
- Диимаа олудундан тура **халып келген** (DÇÇ, s. 201).
*Diimaa oludundan tura **halıp kelgen**.*
“Dimaa oturduğu duruşundan sıçrayıp geldi.”

3.1.2.6. Bir İşi Kendisi İçin Yapma Kategorisi

Bir işi kendisi için yapma durumunun tasvir yapısı olarak kabul edilip edilmeyeceği noktası tartışmalı görünebilir. Fakat Rus gramerlerinde bu tür yapıların kılınışın niteliğini ortaya koyması açısından tasvir yapıları olarak kabul edildiği görülmektedir.

3.1.2.6.1. Tuvacada Bir İşi Kendisi İçin Yapma Kategorisi

Tuvacada bir kılış ya da oluşun kişinin kendisi için yaptığını betimleyen tasvir yapısı *-p* zarf fiili ile birlikte *al-* yardımcı fiilinin kullanımı ile kurulmaktadır. Bu çalışma kapsamında yapılan taramalarda bu yapının sıkça kullanıldığı görülmektedir.

- Дужаалды ол улуг бүзүрел, идегелдин демдее кылдыр **хүлееп алган** (ÇÇ, s. 4).

*Dujaaldı ol ulug büzürel, idegeldiñ demdee kıldır **hüleep algan**.*

“ Emri o büyük inanç, güveni var kılıp (edip) kabul etti.”

- Ооң соонда ол балет бөлүүнче **шилчип алган** (DÇÇ, s. 18).

*Ooñ soonda ol balet bölüünçe **şilçip algan**.*

“ Ondan sonra o balet gruplayarak aktarıp aldı.”

- Долгар- оол тын- биле чугаалай капкаш чадага **олуруп алган** (ÇÇ, s. 173).

*Dolgar- ool tın- bile çugaalay kapkaş çadaga **olurup algan**.*

“ Dolgar o ruh ile konuşarak çaliya oturdu.”

- Темучии өөрүп, ону дөңмеенге **олуртуп алган** (ÇHDB, s. 256).

*Temuçii öörüp, onu döñmeenge **olurtup algan** .*

“ Temuçin sevinip, onu tepeciğe oturttu.”

- Сайдаш номнарын бөле-хаара туткаш, артында партада барып **олуруп алган** (DÇÇ, s. 189).

*Saydaş nomnarın böle-haara tutkaş, artında partada barıp **olurup algan** .*

“Saydaş kitaplarını kucaklayarak, ardından okul sırasına gidip oturdu.”

3.1.2.7. Bir İşi Başkası İçin Yapma Kategorisi

Bir işi kendisi için yapma durumu da oluş ya da kılışın niteliğini betimleyen kategorilerden bir tanesidir. Bu kategori, işi gerçekleştiren öznenin işi ya da oluşu kendisi için yaptığını betimlemede, tasvir etmede kullanılan yapıdır. Talat Tekin, ünlülü eylem zarfı ile *ber-* ~*bir-* “vermek” yapısının Orhon Türkçesinde eylemin başkası için yararına yapıldığını betimlediğini belirtmektedir (Tekin, 2000, s. 100).

Ancak sonraki tarihi dönemlerde bu yapının bu anlamda kullanıldığına dair herhangi bir tanığa rastlanmamıştır.

3.1.2.7.1. Tuvacada Bir İşi Başkası İçin Yapma Kategorisi

Tuvacada bir işin ya da oluşun başkası için yapıldığını betimlemek için –p zarf fiili ile birlikte *ber-* yardımcı fiili kullanılarak tasvir yapısı oluşturulmaktadır.

- Ооң ооргазын **чылдып беер** дееш, артындан куспактап (DÇÇ, s. 178).
*Ooñ oorgazın **çıldıp beer** deeş, artından kuspaktap alğan.*
“Onun omurgasını gerekçe göstererek ardından kucakladı.”
- Ол Коляның угбазының **туступ берген** чечеениң халбаңнарын суйбап каап (DÇÇ, s. 35).
*Ol Kolyanıñ ugbazınıñ **tustup bergen** çeçeeniñ halbañnarın suybaп каап.*
“O Kolya’nın ablasını tuttu, Çeçen’in kulaklarını çekti.”
- үш дугаар кадай тып алырга, оозу ийи ол **божуп берген** (ÇHDB, s. 284).
*Üş dugaar kaday tıp alırğa, oozu iyi ol **bojup bergen**.*
“Üçüncü kadın olurken, onu iki yaptılar.”
- Джамуханы мурнуу кызыгаарда турар мегенге **дужап берген** (ÇHDB, s. 183).
*Djamuhanı murnuu kızıgaarda turar megenge **dujap bergen**.*
“Djamuhanı önceki sınırdaki hileye rastlamıştır.”
- Дондуп деп адап турган кижизи боду чедип келгеш, тонун Буянный бажының адаанга **салып берген** (UÇUX, s. 33).

*Dondup dep adap turgan kijizi bodu çedip kelgeş, tonun Buyannıñ bajınıñ
adaanga **salıp bergen.***

“Dondup diye adlandırılan kişi kendi gelip, elbisesini Buyan’ın başının aşağıya
bıraktı.”

- Мени силерге ким **айтып берди?** (DÇÇ, s. 291).

*Meni silerge kim **aytıp berdi?***

“ Beni size kim söyledi.”

BÖLÜM IV

SONUÇ

4.1. Sonuç

Güney Sibirya Bölgesinde konuşulan Türk dillerinden birisi olan Tuvaca ile ilgili yapılan bu çalışmada tasvir yapıları ve anlam özellikleri bakımından incelenmiştir. Bu çalışmanın başlangıcında sorulan soruların yapılan çalışma neticesinde büyük oranda cevap bulduğu görülmektedir.

Bu çalışma neticesinde cevaplandırılması beklenen sorulardan biri Tuvacadaki tasvir fiillerinin Eski Türkçe ile ne denli benzer olduğu sorusudur. Bu çalışmada Eski Türkçedeki tasvir yapıları da incelenmiştir. Eski Türkçede *bar-*, *ıd-*, *ber-*, *kal-*, *kel-*, *yori-* ve *u-* fiillerinin tasvir yapıları kurmak için kullanılan fiiller olduğu görülmüştür. Bu fiillerin Tuvacada paralel yapılarının olup olmadığı noktası incelendiğinde büyük oranda benzer yapıların ortaya çıktığı görülmektedir. Eski Türkçe ile Tuvaca arasındaki zarf-fiillerin anlam boyutunda farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Eski Türkçede *bar-* fiilinin süreç bildiren bir tasvir yapısı olduğu görülürken, Tuvacada *bar-* fiili *-a* zarf-fiil yapısı ile birlikte başlama bildiren bir tasvir yapısı haline dönüşmüştür. Eski Türkçede esas fiildeki hareketin bütünüyle yapıldığını tasvir eden *ıd-* fiili Tuvacada tezlik anlamı sağlayan bir tasvir yapısı haline dönüşmüştür. Tuvacada *-ıd* fiili *-p it-* yapısının esas fiille kaynaşması sonucunda *-ıvit-* *-uvut-* şeklinde kullanılan bir tasvir yapısı biçimini almıştır. Eski Türkçede tezlik yapısını tasvir eden yardımcı fiillerden birisi olan *ber-* fiilinin Tuvacada da *-a* ve *-y* zarf fiilleri ile birlikte *ber-*, *beer-* biçimiyle tezlik manasını tasvir eden bir zarf- fiil olarak kullanılmaya devam ettiği görülmektedir. Eski Türkçede süreklilik ifade eden *kal-* fiilinin Tuvacada *-p* zarf- fiili ile *kal-* fiili tezlik kategorisi oluşturmaktadır. Eski Türkçede *kel-* yardımcı fiili süreklilik bildiren ve ünlü zarf fiil ekleriyle birlikte kullanılırken, Tuvacada hareketin tam olarak bittiğini, tamamlandığını ve bir işin beklenmedik bir şekilde ortaya çıkması durumunu betimlemektedir. Eski Türkçede süreklilik bildiren *yori-* fiilinin Tuvacada da aynı işlevi sürdürerek süreklilik bildirdiği görülmektedir. Eski Türkçede yeterlik bildiren *u-* fiilinin Tuvacada mevcut olmadığı görülmektedir. Tüm bu verilerden hareketle tasvir yapılarının benzer oldukları, değişikliklerin anlam düzeyinde ortaya çıktığı görülmektedir.

Çalışma kapsamında yapılan taramalar neticesinde Tuvacada tasvir yapılarını kurmak için kullanılan on sekiz farklı yardımcı fiil olduğu saptanmıştır. Aynı zamanda bir yardımcı fiilin farklı zarf-fiil ekleriyle oluş ya da kılışın anlamını değiştirdiği görülmektedir. Örneğin; *al-* yardımcı fiili *-p* zarf fiili ile kullanıldığında iş ya da oluşu kişinin kendisi için yaptığı *-a* ya da *-y* zarf-fiili ile kullanıldığında yeterliliği tasvir etmektedir. *Ber-* yardımcı fiili *-p* zarf- fiil eki ile kullanıldığında bir işi başkası için yapma durumunu tasvir ederken *-a* ve *-y* zarf fiilleri ile kullanıldığında oluş ya da kılışın tezliğini ifade etmektedir. Bu da gösteriyor ki yardımcı fiil kullanıldığı zarf- fiil ekiyle birlikte tasvir işlevini değiştirmektedir. Yani bir yardımcı fiil birden fazla kılınış işlevi taşımaktadır. Bu durum Tuvacada tasvir yapılarını zenginleştirmekte ve anlam çeşitliliğine katkı sağlamaktadır. Çalışma öncesinde yapılan ön çalışmalarda İshakov ve Palmbah tarafından hızlıca yapılan eylemi tasvir ettiği belirtilen *tırt-* fiiline ise bu çalışmanın örneklem alanı içerisinde yapılan taramalarda rastlanmamıştır.

Çalışma kapsamında derinlemesine olmasa da diğer Türk dil ve lehçelerindeki tasvir yapıları incelenmiş ve bu konuda yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Tuvaca tasvir yapılarının diğer Türk dil ve lehçelerindeki tasvir yapıları ile büyük oranda örtüştüğü ve benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Yalnız Tuvacada bulunan *ün-* yardımcı fiilinin tasvir yapısı kurmak için kullanımına diğer dil ve lehçelerde rastlanamamıştır. Fakat Türk dil ve lehçeleri içerisinde benzer yapıda olan fiiller işlevler ve kullanım sıklığı bakımından farklılık göstermektedirler.

Çalışmanın cevaplandırması beklenen sorularından biri Moğolcanın Tuvaca üzerindeki etkisinin oranıdır. Tuvacada hareketin başladığını betimleyen fiillerden biri olan *-p egele-* yapısı incelendiğinde *egele-* fiilinin Moğolca kökenli bir fiil olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra tasvir yapılarının bulunduğu cümlelerdeki Moğolca sözcük ve yapılar da Moğolcanın Tuvaca üzerindeki etkisinin hayli fazla olduğunu göstermiştir.

Çalışmada Türkiye Türkçesine oranla diğer Türk dil ve lehçelerinde olduğu gibi tasvir yapılarının çeşitli olduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışmanın sonucunda bu konuya ilişkin varılan netice lehçelerde yazı dilinin geç yerleşmiş olmasıdır. Anadolu ağızlarındaki tasvir yapılarının çeşitliliği ile lehçelerdeki tasvir yapılarının çeşitliliği paralellik göstermektedir. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki tasvir fiili kullanımlarının ölçünlü dilden fazla olması ile Tuvacanın yazı diline geç geçmesi sebebiyle geç satandartlaşması arasında bir paralellik bulunmaktadır. Fakat Eski Anadolu

Türkçesinden itibaren yerleşik bir yazı diline sahip olan Türkiye Türkçesine nispeten yazı dilini geç oluşturan lehçelerde tasvir fiillerinde bir çeşitlilik görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Ali Şîr Nevâyî, (2006). *Hamsetü'l-Mütehayyirin metin- çeviri- açıklamalar dizin.* (haz. A. Deniz Abik). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Anderson, G. D. S. (2001). Subject version and object version in Tofa auxiliary verb constructions. *Turkic Languages* 5, 245- 269.
- Arat, R. R. (1928). Die hilfsverben und verbal-adverbien im Altaischen. *Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde*: Weimar.
- Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III indeks*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Arikoğlu, E. (1996). *Tuva ve Hakas Türkçelerinde fiil*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara
- Arikoğlu, E. (2007). Tuva Türkçesi. (Ed. : Ahmet Bican Ercilasun). *Türk lehçeleri grameri*, 1149-1228.
- Arikoğlu, E., Kuular K. (2003). *Tuva Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arikoğlu, E. (2001). Tuva'nın 20. asır siyasi tarihi. Ankara: *Türk dünyası*, 173-179.
- Babür Divanı* (1995). (haz. Bilal Yücel). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ata, A. (1997). *Kıyasül- Enbiya (metin)*. Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (1997). *Kıyasül- Enbiya (dizin)*. Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bacanlı, E. (2014). *Kılınış kategorisi ve Altaycada kılınış belirleyicisi olarak art fiiller*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin grameri*. 10.baskı Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Berta, A. (1996). *Deverable wortbildung im mitelkiptschakisch- Turkischen*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Bilgegil, M. K. (1984). *Türkçe dilbilgisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Bodrogligeti, J. E. A. (2003). *An academic reference grammar of modern literary Uzbek II*. Los Angeles: Lincom Gmbh.
- Bozkurt, F (2010). *Türkiye Türkçesi Türkçe öğretiminde yeni bir yöntem*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Clauson, S.G. (1972). *An etymological dictionary of pre thirteenth century Turkis.*, Oxford At The Clarendon Press.

- Çağatay, S. (1978). Eski Osmanlıcada fiil müştakları. *Türk lehçeleri üzerine denemeler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 191-252.
- Çetin, E. (2012). *Altun Yaruk yedinci kitap*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Çiloğlu, M. (2008). *Anadolu ve Rumeli ağızlarında tasvirî fiiller*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- DarjaY, A. (1991). *Çetker Çetkizi*. Kızıl: Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri.
- Demir, N. (2004). Eski Türkiye Türkçesinde tasvir fiilleri. *Zeynep Korkmaz armağanı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 853 103-116.
- Demir, N. (1994). Birleşik fiiller ve vurgu: -iver- şeklinin görevlerini tespitte vurgunun rolü. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara: 88-90.
- Demirci, Ü. Ö. (2010). *Eski Türkçe’de fiiller*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Demirel, E. – M. V. Nalbant. (2014). *Divanü Lügati’t- Türk grameri söz dizimi II*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Demirel, E. (2015). Gramerleşme süreçleri bakımından Nevâdirü’ş- Şebâb’da tasvirî fiiller. *Turkish Studies Internatonal Peiodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring* , 819-834.
- Deny, J. (1941). *Türk Dili grameri, Osmanlı lehçesi* (Çev.: Ali Ulvi Elöve) İstanbul: Maarif Matbaası.
- Deny, J. (2012). *Türk dil bilgisi modern türk dil bilgisi çalışmalarının kapsamlı ilk örneği*. (Çev.: Ahmet Benzer). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eckmann, J. (2013). *Çağatayca el kitabı*. (çev. Günay Karaağaç). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Eckmann, J. (1996). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi üzerine araştırmalar*. (haz. Osman Fikri Sertkaya). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ediskun, H. (2005). *Türk dilbilgisi - sesbilgisi, biçimbilgisi, cümlebilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi,.
- Erarslan, K. (2012). *Eski uygar Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2014). *Kutadgu Bilig grameri –fiil*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2007). *Türk lehçeleri grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2014). *Dede Korkut kitabı- 1*, (9. baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut kitabı- 2 indeks- gramer*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Ergin, M. (1993). *Türk dil bilgisi*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını,
- Ergönerç Akbaba, D. (2011). *Kazak ve Nogay türkçesi yazı dillerinde tasvir fiilleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Gabain, A. Von (1953). Türkçede fiil birleşmeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 16-28.
- Gabain, A. Von (2007). *Eski Türkçenin grameri*. (çev. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Gencan, T. N. (1971). *Dilbilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökçe, F. (2013). *Gramerleşme teorisi ve Türkçe fiil birleşmeleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Gülensoy, T. (2000). *Türkçe el kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1991). *Türk dilinde yapı bakımından fiiller*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1996). *Karahanlı Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- İdben, E. İ. (1999). *Abdullah Ramiz Paşa- Emsile-i Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İshakov, F.G. , A.A. Palmbah. (1961). *Grammatika tuvinskogo yazıka. Fonetika i morfologiya*. Moskva: İzd-vo Vostoçnoy Literaturı.
- Johanson, L. (2007). *Türk dil ilişkilerinde yapısal etkenler*. (çev. Nurettin Demir). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kasapoğlu, Çengel H. (2007). Kırgız Türkçesi. (Ed. : Ahmet Bican Ercilasun). *Türk lehçeleri grameri*, 481-542.
- Karamanlioğlu, A. F. (1994). *Kıpçak türkçesi grameri*. Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Killi, G. (1996). *Kuzeydoğu Türk lehçelerinin karşılaştırmalı ses bilgisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi , Ankara.
- Killi Yılmaz, G. (2010). *Kuzey ve güneydoğu sibirya Türklerinin dil durumu*. Ankara: Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Yayınları.
- Kirişcioğlu, F. (1999). *Saha (Yakut) Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koç, N. (1996). *Yeni dilbilgisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- Koçoğlu, V. (2008). Tuva Türklerinin kullandıkları alfabeler ve bazı imla özellikleri. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume* 443-456.
- Kononov, A. N. (1956). *Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıkı*. Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Korkmaz, Z. (1995). *Türk dili üzerine araştırmalar, 2.cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kudajı K. E. (2002). Uygu çok ulug hem, Kızıl Tom. Kızıl: Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri.
- Lessing, F. D. (2003). *Moğolca- Türkçe sözlük*. (Çev.: Günay Karaağaç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Luginov, N. (2011). Çingis- haannıñ dujaalı- bile II. Kızıl: Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri.
- Menges, K. H. (1956). The South Siberian Turkic Languages. *Central Asiatic Journal*: 161-175.
- Menges, K.H. (2002). Türk dillerinde fiil terkibi. (Çev. : Eyüp Bacanlı). *Türk Kültürü*, Sayı: 474, 615-626.
- Ölmez, M. (2007). Tuwinisher wortschatz mit alttürkischen and Mongolischen parallelen Tuvacanın söz varlığı eski Türkçe ve Moğolca denklikleriyle. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- Öztürk, R. (1997). *Uygur ve özbek türkçelerinde fiil*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Rabguzi (1997). *Kıssasü'l- Enbiya* .(haz. Aysu Ata). Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sat, Ş. Ç. (1964). *Tıva Dıldı şınçilep kelgeniñ töögüzünüñ oçerigi*. Kızıl: Tıvanın Nom Ünderi Çeri.
- Sat, Ş. Ç. (1987). *Tıva dialektologiya*. Kızıl: Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri.
- Schönig C. (2013). Modern Türk dillerinin eş zamanlı tasnifi ve tarihsel yönleri. *Dil Araştırmaları*, sayı 12, bahar, 221-257.
- Sçerbak, A. (2011). Türk Moğol dil ilişkileri (dillerin birbirinden etkilenme ve birbirlerine karışma sorunu üzerine). (çev. : Leyla Babatürk). Kırgızistan : *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 25, 9-32.

- Şahin, H. (2001). Kutadgu Bilig’de tasvirî fiiller. Bursa: *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:2, Sayı 2, 95-105.
- Şahin, S. (2012). Türkmen Türkçesinde tasvir fiilleri ve tasvir fiillerinde kullanılan yardımcı fiiller. Çankırı: *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3, 177-190.
- Tan, A. (2010). *Kırgız Türkçesinde tasvir fiilleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tanova E. (2010). *Doşkun çıldarnıñ çazı*. Kızıl: Tıvanıñ Nom Ündürer Çeri.
- Tekin, Ş. (1992). Eski Türkçe. *Türk dünyası el kitabı*, 2. cilt, 69-119
- Tekin, T. (2000). *Orhon Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Tekin, T.(2008). *Orhon yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1981). *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Topaloğlu A. (1989). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*. İstanbul: Ötüken.
- Tosun, İ. (2011). *Tuva Türkçesinin şekil bilgisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Vardar, B. *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Yazıcı Ersoy, H. (2007). Yeni Uygur Türkçesi. (Ed. : Ahmet Bican Ercilasun). *Türk lehçeleri grameri*, 355-428.
- Yüksel, Tahir (2005) *Dilbilgisi kavramları sözlüğü*. İstanbul: Uyanış Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Fatoş KARADAĞ

Doğum Yeri ve Yılı: İmranlı / 1989

Adres: Çukurova Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Adana.

e-posta: fatoskaradag@cu.edu.tr

EĞİTİM DURUMU

2012-2015 Yüksek Lisans: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana.

2012-2014 Yüksek Lisans Ders Dönemi: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Anabilim Dalı, Ankara.

2007-2011 Lisans: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara.

2003-2006 Lise: Keçiören Etlik Lisesi, Ankara.

İŞ DENEYİMİ

2015 -: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi, Adana.